T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BALTIK ÜLKELERİNİN AB'YE ENTEGRASYON SÜRECİNDE RUSYA FAKTÖRÜ

İclal DEMİRTAŞ

2501161426

TEZ DANIŞMANI

Öğr.Üyesi İlker AKTÜKÜN

İstanbul-2020

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	İCLAL DEMİRTAŞ	Numarası	:	2501161426
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER	Danışmanı	:	DR. ÖĞR. ÜY, İLKER AKTÜKÜN
Tez Savunma Tarihi	:	05.02.2020	Saati	:	14:00
Tez Başlığı	:	" BALTIK ÜLKELERİNİN AB'YE ENTEGRASYON SÜRECİNDE RUSYA FAKTÖRÜ "			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. LEVENT ÜRER		KABUL
2- DOÇ. DR. HAKAN GÜNEŞ		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜY. İLKER AKTÜKÜN	İ. Aktükün	KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜY. SİNAN YILDIRMAZ		
2- DR. ÖĞR. ÜY. EROL ÜLKER		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.

ÖZ

BALTIK ÜLKELERİNİN AB'YE ENTEGRASYON SÜRECİNDE RUSYA FAKTÖRÜ

İCLAL DEMİRTAŞ

Tezimde Rusya'nın bölgesel öncelikleri kapsamında Baltık devletlerinin AB'ye entegrasyon sürecine olan etkisini tartışmaya çalıştım. Sovyetler Birliği'nin yıkılması uluslararası sistemin tek kutuplu bir sisteme dönüşmesine yol açmıştır. Tek kutuplu sistemde ABD hegemonyası eski Sovyet coğrafyasında kendisini hissettirirken bu coğrafyanın büyük güçlerin mücadele alanına dönüşeceği çok geçmeden belli olmuştur. ABD ile birlikte Avrupa Birliği de kutuplardan biri olma yolunda entegrasyon ve genişleme politikalarını hemen uygulamaya geçmiştir. Rusya'da ise 1990'lı yıllar toparlanma ve küresel yarışa yetişme telaşıyla geçmiştir. Nihayetinde Rusya'nın küresel yarışa dahil olduğunu ve çok kutuplu sistemde kutuplardan biri olduğunu açıklaması ile birlikte eski Sovyet coğrafyasında büyük güçlerin mücadeleleri alevlenmiştir.

Eski Sovyet coğrafyasına bakıldığında ABD ve AB yani soğuk savaş dönemi tabiriyle Batı bloğunun etkisi 1990'lar boyunca Rusya faktöründen bağımsız olarak sorunsuz bir şekilde ilerlemekteydi. Batı bloğunun bu ilgisine eski Sovyet cumhuriyetlerinden Baltık ülkeleri hemen cevap vermiş ve entegrasyon için üstün bir gayret sarf etmiştir. Bu süreçte Rusya ile devam eden anlaşmazlıklar özellikle azınlıklar ve sınır komşuluğu konusundadır. Baltıkların Rusya'ya karşı olumsuz bir tavır içerisinde olması Sovyet geçmişinden kaynaklanıyor olsa da 2000'li yıllarda güvenlik faktörü de devreye girmiş ve Baltık ülkeleri Rus tehdidinden daha sık söz etmeye başlamıştır. AB ve NATO üyelikleri sonrasında bu tehdit algılaması Rusya'nın NATO ve AB ile ilişkilerini daha sorunlu hale getirmiştir. Böylece AB ve Rusya sınırında gerilim karşılıklı zıtlaşmalar sonucu tırmanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Baltıklar, Avrupa Birliği, Letonya, Litvanya, Estonya, Rus Azınlıklar, NATO.

ABSTRACT

THE RUSSIAN FACTOR IN EU INTEGRATION PROCESS OF BALTIC COUNTRIES

İCLAL DEMİRTAŞ

In this thesis, I try to discuss Russia's effect on Baltic states's EU integration process in scope of Russia's regional priorities. After the independence of the Baltic states on the last quarter of 20th century, the countries seeked to EU and NATO membership and save their past from Soviet history. However, Russia has always been a major factor in the development of Baltic States.

After the collapse of Soviet Union international system has changed. The USA has announced its hegemony. There was discussion about international system are becoming unipolar. Soon, the system turned into multipolar system with the efforts of major global powers. The EU has expanded its sphere of influence by inclusion of post Soviet countries to the union. At the same time NATO opened its doors to theb post-Soviet countries. Russia also seeks to reatin its political and economic influence on -Soviet region. In 2004, both EU and NATO enlargement on the Baltic countries came true. In the integration process the countries challenged by Russia related conflicts such as minorities and border problems. Power shift on Baltic region has increased importance of the region for Russia. The tension on the Russia-EU border is escalating because of militarization and security concerns. The thesis concludes with an analysis of perspectives for Russia related threats and challengers to the Baltic states.

Key Words: Russia, Baltic region, European Union, Latvia, Lithuania, Estonia, NATO, Russian threat, Baltic security.

ÖNSÖZ

Türkiye'de çok az çalışılmış bir bölge üzerine çalışma yapmak benim için düşündürücü bir karar olsa da Baltık bölgesine olan ilgim çalışmayı merak uyandırıcı kılmıştır. 2015 yılında ani bir kararla hakkında hiçbir bilgim olmayan bir Baltık ülkesi olan Letonya'da Erasmus yapma fırsatı elde etmiştim. Nasıl bir Avrupa ülkesiyle karşılaşacağımı bilmediğim bu macerada havalimanına iner inmez çok küçük ve sakin bir ülke ile karşılaşmak beni oldukça şaşırtmış; zihnimdeki Avrupa algısını sorgulatmıştı. Zamanla ikinci evim diye tanımladığım bu küçük ülke ve komşuları Litvanya ve Estonya'yı anlamak bir uluslararası ilişkiler öğrencisi olarak kendime yüklediğim bir sorumluluk oldu. Bu sebeple 3 yıllık bu süreci onları daha iyi tanımaya ayırdım. Değerli danışmanım İlker AKTÜKÜN'e bu süreçteki ilgisi ve desteği için sonsuz teşekkür ederim. Bana yol gösteren ve benden yardımlarını esirgemeyen hocam Hakan GÜNEŞ'e de ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Kimi zaman umutsuzluğa kapıldığım, çoğu zaman çok yorulduğum bu süreçte sabırla beni dinleyen, destek veren ve mezuniyetimi heyecanla bekleyen annem ve babama müteşekkirim. Son olarak Erasmus yaparken tanıştığım ve ailemden biri olan Vilnius'tan İstanbul'a bağımızın hiç kopmadığı arkadaşım Ilona TARASKEVIC'e desteği, paylaşımları ve yardımları için teşekkürlerimi iletmek isterim.

İclal DEMİRTAŞ

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ……..…iii

ABSTRACT…….…...……iv

ÖNSÖZ……...……v

İÇİNDEKİLER……...……..……vi

TABLOLAR LİSTESİ……...…….viii

KISALTMALAR LİSTESİ……..…….……...…....ix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEMDE RUSYA'NIN YÜKSELİŞİ

1.1.Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem 4

1.1.1. Hegemonya Üzerine Tartışmalar…….…...7

1.1.2. Küresel Güç Kutupları ve Politikaları……12

1.1.2.1. ABD'nin Tek Kutupluluğu…….12

1.1.2.2. Avrupa Birliği'nin Küresel Güç Vizyonu……...16

1.1.2.3. Rusya'nın Geri Dönüşü……..20

1.2. SSCB Sonrası Rusya ve Dış Politikanın Dönüşümü 24

1.2.1.Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu ve Dış Politikası 25

1.2.2.1.Yakın Çevre Siyasetinin Yeniden İnşası……..…27

1.2.2. Putin Dönemi Rusya Federasyonu ve Dış Politikası…….32

1.2.2.1. İç Politikada Putin Figürü ve Reformları……33

1.2.2.2. Dış Politikada Değişen Algı ve Perspektifler……..37

1.2.2.3. Bölgesel Öncelikler……....43

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ SOVYET COĞRAFYASINDA ENTEGRASYON VE RUSYA

2.1. Rusya'nın Bölgesel Güçlerle İlişkileri……..……..…..46

2.1.1 Rusya ve AB İlişkileri: Sürekli Rekabet, Mecburi İş Birliği……...47

2.1.1.1. Karşılıklı Bağımlılık Noktası Enerji……..……..…55

2.1.1.2. AB Genişlemesi Sonrası İlişkiler……....58

2.1.2. Rusya-NATO İlişkileri……..……....68

2.2. Rusya-Eski SSCB Ülkeleri İlişkileri……....….73

2.2.1. Rusya'nın Baltık Bölgesi'ndeki Rolü……...……..……...78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALTIK ÜLKELERİNİN AB'YE ENTEGRASYON SÜRECİNDE RUSYA FAKTÖRÜ

3.1. Baltık Devletlerinin Avrupa'ya Dönüşü ve Rusya…….…….86

3.2. Rusya için Baltık Bölgesinin Önemi……...91

3.2.1. Kaliningrad'ın Statüsü ve Güvenlik Tartışmaları…….....92

3.2.2. Rus Azınlıklar Sorunu…….……..……93

3.3. Aktörlerin Sorunlara Yaklaşımları…….…….....98

3.3.1. Baltık Devletlerinin Yaklaşımı: Rusya Baltık Bölgesinin Güvenliğini Tehdit Ediyor……..…….……98

3.3.2. Rusya'nın Yaklaşımı: Yeniden Tamponlaştırma ……..…….104

3.3.3. AB'nin Yaklaşımı: Rusya Stratejik Bir Partner……..….109

SONUÇ……..……...…112

KAYNAKÇA……..…… .115

EKLER……..……124

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 1: SSCB dağılmadan önceki cumhuriyetler arasındaki son durum 1990 yılı verileri.

TABLO 2: Baltık devletlerinde etnik kompozisyon ve zaman içinde değişimi.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ABM : Anti Balistik Füze Antlaşması

ABKP : Avrupa Birliği Komşuluk Politikası

AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AKKA : Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

GUAM : Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova

NATO : Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

OİA : Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması

OGSP : Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

PHARE: Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım

RF : Rusya Federasyonu

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TACIS : Bağımsız Devletler Topluluğu Teknik Yardım Aracı

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Soğuk Savaş'ın sonrası gelişmeler yeni bir Avrupa haritası ortaya çıkardı. Eski Sovyet coğrafyası olarak literatüre 1991 sonrası kazandırılan bu yeni coğrafya tanımı, Sovyetler Birliği'nin üyesi olan ancak birliğin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan yeni ulus-devletleri ifade etmektedir. Ancak bugün literatürde bu coğrafya üzerine yapılan çalışmalarda daha çok Kafkasya, Orta Asya ve Rusya'dan bahsedilirken, 1991'e kadar Sovyet Cumhuriyetleri olan, bugün ise AB'nin bir üyesi olan Letonya, Litvanya ve Estonya "eski-sovyet" başlığı altındaki çalışmalarda çok kısıtlı olarak yer alır. Bunun nedenlerinden biri olarak bu üç Baltık ülkesi dışındaki devletlerde eski Sovyet geleneği etkisinin hala sürmesi ve Rusya faktörünün iç ve dış politikada yoğun bir şekilde hissedilmesidir. Eski Sovyet coğrafyasının ülkeleri yeni dünya düzeninin en önemli yapı taşı olarak oyuna geri döndüklerinden beri Batı tarafından ilgiyle takip edilmektedir. Soğuk Savaş bittikten sonraki yıllarda AB'nin ve NATO ayağıyla ABD'nin bölge üzerindeki etkisini arttırması bölgesel ve küresel aktör olan Rusya'nın tepkisini çekmiştir. AB sınırlarından Çin sınırlarına kadar uzanan bu geniş coğrafya başta ABD olmak üzere pek çok bölgesel aktörün yazdığı senaryoların kahramanı olmaktadır. Orta Asya devlet adamlarının geleneksel yönetim tarzlarına daha yakın olmaları Batı etkisinin işlemesini zorlaştırırken en çetin çekişme AB sınırlarında yaşanır.

Baltık Devletleri'nde ise Sovyet geleneğinin reddi ve yoğun Avrupa entegrasyon süreci AB üyeliği ile sonuç vermiştir. Ancak Baltık devletleri eski Sovyet etiketinden tamamen kurtulamamıştır. Baltıklar her ne kadar reddetse de eski Sovyet kimliği ile Avrupalı kimliği arasında kalmıştır. Rusya'nın bölgesel ve küresel politikalarda daha aktif olmasıyla eski Sovyet hatıraları yeniden canlanan Baltıklarda Rusya faktörü AB entegrasyon sürecinin belirleyicisi olmaktadır.

Avrupa Birliği'nin genişleme süreci Rusya-Avrupa ilişkileri genelinde ele alındığında tarafların ortak çıkar bölgelerini de genişletmiştir. Bu ortak çıkarların pozitif olarak ele alınması ve komşuluk ilişkileri çerçevesinde geliştirilmesi sürecinde Baltık ülkelerinin AB üyesi olarak olumlu katkı yapması beklenmiştir. Ancak bu süreç başta Baltık ülkelerinin Rusya'ya karşı tarihsel anlaşmazlıklardan dolayı karşıt bir

siyaset izlemesi olmak üzere Rus diasporasının durumu, Baltık ülkelerinin NATO üyeliği ve sınırdaki militarizasyon, Rusya'nın yakın komşularına ve Ukrayna ile Gürcistan'daki çatışmalara karşı tutumu gibi nedenler ile sekteye uğramıştır.

Soğuk Savaş'ın bittiği yılları takiben küresel güç dengeleri de yerinden oynamıştır. Bu değişim üzerine birkaç farklı teori ortaya atılsa da özellikle ilk zamanlarda sistemin tek kutupluluğa evrildiği ve ABD hegemonyasının kurulduğu varsayımları öne çıktı. Birinci bölümde hegemonya üzerine kavramsal bir çerçeve çizilmesinin yanı sıra büyük güçlerin hegemonya mücadelesinden karşılaştırmalı bir biçimde bahsedilmiştir. Uluslararası sistemin kavramları ve dönüşümü anlatıldıktan sonra Rusya dış politikasının sistemdeki değişimlere bağlı olarak dönüşümü aktarıldı. Rusya'nın Baltık sınırında büyük komşu konumunda olması ve eski Sovyet coğrafyasına tekrar ilgi göstermesi Rusya'nın bölgedeki rolünü özel kılmaktadır. Bu yüzden ilk bölümde Soğuk Savaş sonrası Rus dış politikasının gelişimi anlatıldı ve genel hatları çıkarıldı.

İkinci bölümde Avrupa ve NATO'nun eski Sovyet coğrafyasına genişlemesiyle Rusya'nın bölgedeki aktörlerle ilişkileri anlatılmaya çalışıldı. SSCB yıkıldıktan sonra bölgede oluşan otorite boşluğunu AB'nin doldurmaya yönelik politikaları Rusya ile AB ilişkilerini rekabete sürüklemiştir. Nitekim AB Genişleme Politikası Doğu ortaklığı gibi alt projeleriyle birlikte Baltıklardan Kafkasya ülkelerine kadar eski Sovyet coğrafyasında kendini hissettirmiştir. AB ülkelerinin tamamının güvenliklerini NATO garantisine teslim etmesi ve eski Varşova Paktı üyelerinin de genişleme ile birlikte NATO'ya dahil olması Rusya'nın Avrupa politikasında dönüm noktası olmuştur. Bu dönemden itibaren eski Sovyet ülkelerinde Rusya etkisi AB'nin gündeminde olmuştur.

Nihayetinde çalışmanın üçüncü bölümünde Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması ve Avrupalı devletler olarak restorasyonları Rusya'nın Baltık siyasetinden izole edilmesi ile bağlantılı olarak açıklanacaktır. Kendi bağımsızlık ve restorasyon sürecine odaklanan Rusya'nın Batı ile yakınlaşma süreci Baltık ülkelerinin de Batılı kurumlara entegrasyonu açısından fırsat doğurmuştu. Bu bölümde öncelikle Baltık ülkelerinin bağımsızlık ve restorasyon sürecinde Rusya ve AB faktörünü nasıl

kurguladıkları açıklanmaya çalışıldı. Baltık bölgesinin jeopolitik ve jeostratejik öneminin altını çizilerek; Rusya'nın Baltıklar üzerindeki politikaları değerlendirildi.

Çalışmanın amacı yükselen küresel bir güç olarak Rusya'nın Avrupa sınırında tehdit oluşturup oluşturmadığını saptamaktır. Rusya Baltık bölgesinde hegemonya mı kurmak istiyor yoksa sadece bölgesel çıkarlarını muhafaza etmekle mi ilgileniyor sorusuna cevap aranacaktır.

Çalışma bağlamında yanıt aranılacak diğer sorular aşağıdakilerdir:

1- Soğuk savaş sonrası sistemdeki değişimlere bağlı olarak küresel güç dengesi hangi kutuplardan oluşmaktadır? Rusya küresel güç yarışına nasıl entegre olmuştur?
2- Avrupa Birliği ve Rusya eski Sovyet coğrafyası üzerinde nasıl rekabet etmektedir?
3- Rusya'nın küresel güç yarışındaki tutumu Baltık devletlerinin üzerindeki etkisi nedir?

Rusya ile üç Baltık ülkelerinin stratejik belgeleri incelenmiş, önde gelen devlet adamlarının açıklamaları temel kaynak olarak kullanılmıştır. Diğer yandan NATO ve AB tarafından yayınlanan raporlar, bilimsel makaleler ve önde gelen akademisyenlerin makaleleri kaynak olarak kullanılmıştır. Türkiye'de Baltık ülkeleri üzerine çalışmaların kısıtlı olması sebebiyle daha çok Rusya ve Avrupa çalışmaları üzerine olan Türkçe kaynaklardan yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEMDE RUSYA'NIN YÜKSELİŞİ

1.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem

Uluslararası sistem bugün kapsadığı farklı birçok alt birimleri belli kuralların egemenliğinde yönetmekte ve haliyle birimlerin davranışlarını etkilemektedir. Sistem analizcileri uluslararası alt-sistemi ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisi coğrafi alt sistemler olarak analiz edilen sistem türüdür. Bu türden bir sistem belli bir coğrafi bölgede aktörlerin birbiriyle bütünlüğünü temel almaktadır. Bir diğeri ise fonksiyonel alt sistemlerdir. Coğrafi bütünlük taşımayan bu yapıların davranışları sadece uluslararası sistemin temel kurallarından etkilenmez aynı zamanda kendilerine özgün kurallar bütünüyle de açıklanmaktadır. Bu türden yapılara örnek olarak Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler gösterilebilir.[1] Fonksiyonel veya coğrafi birimlerin oluşturduğu uluslararası sistem analizi güç dağılımlarına göre de farklı yorumlanmıştır. Öncelikle sistemde düzenleyici bir otoritenin bulunmaması sistemi anarşik yapsa da sistemin kendisi düzensiz değildir.[2] Sistemin içerisinde birbirleriyle etkileşimde bulunan karmaşık egemen devletler ve ilişkileri gücün paylaşıldığı belli bir grup/devlet tarafından yönlendirilir aslında. Bu güç dağılımı devletlerin sistemin bütünündeki ilişkileri yönlendirebilme kapasitesine bağlı olarak tek kutuplu, iki kutuplu ya da çok kutuplu olarak biçimlenebilir. Sistemde başat güç eğer tek bir devlet ise ve diğer devletlerin yerini belirliyorsa bu sisteme tek kutupluluk adı verilir. Eğer iki ya da daha fazla büyük devletin arasında paylaşılan bir güç paylaşımı varsa sistem iki kutuplu ya da çok kutuplu bir yapıya dönüşür.[3] Sistem yorumcuları tarafından Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu dünya düzeni olarak adlandırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan Sovyetler Birliği giderek komünist ideolojinin kapsama alanını genişletirken ABD önderliğinde komünizme karşı kampın kurulması iki kutuplu uluslararası sistemi yaratmıştır. Bundan sonra yaşanacak ve komünizmin en güçlü kalesi yıkılana dek sürecek olan dönem bu iki süper gücün -SSCB ve ABD'nin-

[1] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2002, s.63.
[2] David A. Welch ve Joseph S. Nye, **Küresel Çatışmayı ve İş Birliğini Anlamak**, Çev. Renan Akman, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.60.
[3] Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı 'Koalisyonlar Dönemi Mi?'", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C.8., Sayı:16, 2012, s.59.

ekonomiden, nükleer silah üretimine hatta teknolojiye kadar pek çok alanda çarpışmasına sahne oldu. Sovyetler Birliği'nin yükselişine karşı ABD önderliğinde NATO (North Atlantic Treaty Organization) askeri ittifakının kurulması dünyayı Doğu ve Batı bloğu olarak ikiye böldü ve iki süper güç arasında Soğuk Savaş olarak tarihe geçecek olan süreç başlamış oldu. Rekabet küresel bir nitelik taşısa da coğrafi olarak en somut noktası Avrupa ve Doğu-Batı ayrılığının sembolü Berlin Duvarı'dır. Bu rekabet öyle bir "dehşet dengesi" yaratmıştı ki soğuk savaşa kadar en cani ve kanlı çatışmaların yaşandığı Avrupa kıtasında daha önceki dönemlere nazaran daha barışçıl bir hava oluşmuştu. Uluslararası ilişkiler literatürüne o yıllarda giriş yapan "dehşet dengesi" terimi nükleer silahların yarattığı gayritabii bir güç dengesini ifade etmek için kullanıldı.[4] Sonuçta nükleer silahların varlığı hem iki süper gücü birbirlerine saldırmasını engelleyen caydırıcı unsur olmuş hem de bütün dünyaya korku salan mücadelenin aracı olmuştu.

Sistemdeki değişim devletlerin de yapısında değişikliklere yol açmıştır. Bazı devletlerin birleştiği bazılarının da parçalandığına şahit olunmuştur. Birleşmeler deyince özellikle Avrupa bölgesindeki birleşmeler dikkati çeker. Winston Churchill'in Sovyetler Birliği etkisindeki Doğu bloğunu ifade eden Demir Perde'nin kalkmasıyla Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmiştir. Böylelikle Doğu Avrupa'nın Batı'ya geri dönmesi bölgesel güç sisteminin dönüşümünü yansıtırken dünyanın geri kalanı da güçler dengesi yapısının yok olmasının sancılarını çekmekteydi. Soğuk Savaş sonrası bu durum J. L. Gaddis'in *"Towards the Post Cold War World"* başlıklı makalesinde iki kategoride anlatılmıştır. Bu yeni durumda eskinin ideolojik bölünme haritasının yerini yeni bir tür kamplaşmanın aldığını öne süren yazar yeni dünyanın "entegrasyonistler" ve "ayrılıkçılar" olarak ikiye bölüneceğini iddia etmiştir. Gaddis, entegrasyonun pek çok farklı şekillerde gerçekleşebileceğini söyleyerek iletişim devriminin uluslararası siyasette değiştirdiği koşullara dikkat çekmiştir.[5] Sönmezoğlu'na göre sınırların geçirgenliği arttıkça bir devletin iç sorunları dış sorun haline gelebilmekte ve aynı zamanda dışarıda sistemin yapısındaki değişiklikler de

[4] Welch ve Nye, **a.g.e.,** s.237.
[5] John Lewis Gaddis, "Toward the Post-Cold War World", **Foreign Affairs**, C.70., Sayı:2, 1991, s.103.

ülkelerin iç yapılarını değiştirmektedir.[6] Bunun en çarpıcı örneklerinden biri 1989'da Doğu Avrupa'da yaşanmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin domino etkisiyle birbiri ardına gelen bağımsızlık ilanları SSCB'nin geleceği açısından geri dönüşü olmayan bir nokta olmuştur. Özellikle birlikten bir cumhuriyetin ceza almadan bağımsızlığını ilan edebilmiş olması bütün birliğin geleceğinin sorgulanmasına yol açmıştır.[7] Gaddis'in iletişim devrimi yorumuna dayanarak iletişim araçlarının çeşitlendiği ve güçlendiği bir çağda bir ülkede başlayan özgürlük mücadelesi diğerlerinde de yıkıcı ya da sarsıcı etki yapması tesadüf olmamaktadır.

Soğuk savaş sonrası dünya tablosuna isim arama sürecinde literatürde Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezi ve S.Hungtington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezi öne çıkar. Beklenmedik bir şekilde SSCB'nin çöküşü ve reel sosyalizmin çözülüşü bu yarışta liberal demokrasiye zafer getirmesi üzerine tarihin sonuna gelindiği tezini ortaya atan Fukuyama'ya göre bundan sonra daha barış dolu bir dünya beklenmekteydi.[8] Fakat çok geçmeden bir dizi etnik ve bölgesel çatışma tarihin sonu tezini çürüttü. Nitekim sistem dehşet dengesinden uyandığında yeni tehditler görmeye başladı. Soğuk savaş henüz yeni bitmişken Kuveyt'in işgali, Hindistan- Pakistan arasındaki gerilim ya da İsrail-Arap gerilimi gibi sorunlar yeni dünya düzeninin yeni sorunlarının ayak sesleriydi.[9] Öte yandan bir diğer Soğuk Savaş Sonrası dünya görüşü olan Hungtington'un "Medeniyetler Çatışması" tezine kanıt oluşturacak, din ya da ırk üzerinden farklılığı tasvirleyen etnik çatışmalar dünyanın pek çok bölgesinde binlerce insanın yok etmeye başlamıştı bile. Hatta Avrupa'nın yanı başında eski Yugoslavya'da bunların en şiddetlisi yaşanmaktaydı. Böylesi bir konjonktürde gerilimleri önleme ve istikrarı sağlama görevinin kime verileceği ise küresel güç politikaları hakkında yeni tartışmalar doğurmaktadır. Buraya kadar Soğuk Savaş sonrası uluslararası konjonktüre ve dünya düzeni tezlerine göz atmanın sebebi bu dönemden sonra dünyada bir hegemonya mücadelesine yol açan sebeplerin tarihsel özetine indirgemektir.

---

[6] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989, s.23.
[7] Geoffrey Hosking, **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21.Yüzyıla**, Çev. Kezban Acar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.810.
[8] İlker Aktükün, "Soğuk Savaştan Küresel Tiranlığa", (Ed.) Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikası'nda Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s.252-253.
[9] Gaddis, **a.g.e.,** s.111.

1.1.1.Hegemonya Üzerine Tartışmalar

Sovyetler birliğinin yıkılmasıyla uluslararası sistemin güç dengesinde meydana gelen değişiklik kaçınılmaz olarak devletlerin de iç ve dış politikalarını etkilemiştir. Uluslararası sistemin tek, çift ya da çok kutuplu olarak adlandırılması güçlerin, sistemi değiştirebilme kabiliyetine indirgenmiştir. Devletler sistemi değiştirecek cesareti elde ettiklerinde güçlerini artırmaya yeltenecekler ve güç dengesini değiştireceklerdir. Tarih boyunca değişimler böyle gerçekleşmiştir.[10] Gücün kutuplara göre dağılımında paylaşım şöyle olmaktadır: Tek kutuplu düzende en güçlü ülke *hegemon* olarak isimlendirilir; iki kutuplu düzende en güçlü olanlar *süper güçler* ve çok kutuplu sistemin en güçlü ülkeleri ise *büyük güçlerdir*[11].

Küresel egemenlik ilişkilerini ve güç kullanımını tarif eden hegemonya kavramı soğuk savaş sonrasında yeni güç dağılımını açıklaması için tekrardan gündeme gelmiştir. Yoğun olarak uluslararası ilişkiler disiplininde tartışılması Soğuk Savaş dönemini kapsayan kavram, uluslararası sistem ve düzenin analizini yapan farklı teorisyenlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır. Liberal teori ve realist teori var olan düzenin yönlendirilmesini tartışırken, eleştirel teorinin amacı değişim süreçlerini açıklamaktır.

Gücün diğerleri üzerinde nasıl işlediği tartışmasına realist hegemonya teorisyenleri daha çok maddi gücün zorla egemenlik altına alması olarak yaklaşmışlardır. Özellikle bir devletin gücünün askeri yönüyle değerlendirildiği görülürken hegemonun diğerleri üzerindeki baskısını maddi üstünlüğe bağlamaktadır. Hegemonyanın bir diğer meşruiyet kaynağı ise büyük savaşlardan/rekabetten galip çıkan taraf olmaktır. Bu bağlamda SSCB'nin çökmesiyle sistemde kutuplardan birinin çekilmesi üzerine liberal demokrasinin dünya siyasetine egemen olduğu yorumlarına paralel olarak güçler dengesinin yok olduğu yorumları da yapılmıştır.[12] Sistemin içine düştüğü bunalımın anahtarı olarak ortaya atılan Yeni Dünya Düzeni soğuk savaş

[10] Emre Çıtak, "Uluslararası İlişkilerde Yeni Gerçekçilik", (Ed.) Mehmet Şahin ve Osman Şen, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar,** Ankara, Kripto Yayınları, 2014, s.58.
[11] Welch ve Nye, **a.g.e**., s.61.
[12] İhsan D. Dağı v.d. **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.259.

bittikten sonra uluslararası ilişkiler literatürüne yeni kazandırılan kavramlar/konseptlerdendir. George H. W. Bush'un tahayyül ettiği "yeni dünya düzeni" tek kutuplu sistemi tarif etmektedir ve böylece uluslararası sistemin tek lideri olarak ABD'yi öngörmektedir.

Realizm'in hegemonik istikrar kuramı güç üstünlüğüne sahip olan bir hegemonun diğerlerini dengede tutması olarak açıklanmaktadır. Sistemin anarşik olduğu inanışından hareketle realistler hegemon bir gücün sistemin düzenleyicisi olma rolünü üstlenmesini beklemektedir. Güçlü olan taraf gücünü kaybetmemelidir ki ,diğer meydan okuyucular yükselişe geçtiğinde savaş ihtimali yaşanmasın.[13] Gerçekçi görüşün savunucularından Gilpin'e göre 18. ve 19. yüzyılda İngiltere ve 20.yüzyılda ABD tarafından gerçekleştirilen liberal uluslararası ekonomik düzen dönemlerinde tek bir başat güç tarafından kurulan hegemonik istikrar görülmüştür.[14] Yeni gerçekçilerin hegemonik istikrar kuramına göre, hegemonya askeri ve ekonomik güçleri ile tanımlanan bir hakimiyet ilişkisidir. Hegemon devlet, gücü ile dünyadaki diğer devletlere kendi kurallarını dayatmaya ve böylece istikrar sağlamaya çalışır. Hegemonun düşüşü ile sistemdeki istikrar bozulur.[15] Şartlar bazen devletlerin ekonomik güçlerini paylaşmayı gerektirmektedir. Bu durum çoğu aman güvenlik kaygısından dolayı yaşanır. Örneğin Soğuk Savaş döneminde ABD kendi ekonomik çıkarlarına tehdit oluşturma pahasına Avrupa'nın ekonomik birleşmesini teşvik etmiştir.[16]

Bir diğer hegemonya kuramı olan hegemonik savaş teorisi ise sistemde hegemonun karşısına yeni güçlerin çıkmasıyla yaşanacak olan savaş durumuna işaret eder. Bu savaş durumunun sonunda sistemin tek yönetici hegemonyası tekrar belirlenecektir. Yani başka bir ifadeyle hegemonik savaş sistemi tamamen değiştirecek büyüklükteki güçlerin tek büyük gücü belirleme savaşıdır.

Güç dağılımını kendi düzenleyen devletlerin yanı sıra göreceli olarak güç arayışında arkada kalanlar kendi güvenliklerini güç dengesi oluşturarak sağlamaya

[13] Welch ve Nye s.110.
[14] Robert Gilpin, **Global Political Economy: Understanding The International Economic Order**, 14.bs., Princeton, Princetion University Press, 2001, s.84-85.
[15] **A.e.,** s.93-94.
[16] **A.e.,** s.80-81.

çalışır. Neorealizme göre bu sistemin kendiliğinden gerçekleştirdiği bir dengedir. Soğuk Savaş düzenin de iki kutuplu sistem bu anlayışla düzenlenmiş olsa da neorealizmin bu konsepti geçerliliğini soğuk savaş sonrasında da kaybetmiş değildir. Nitekim soğuk savaş sonrası yapıya bakıldığında siyasi, ekonomik ve askeri ortaklıkların ve örgütlenmelerin arttığı gözlenmektedir. Devletlerin iş birliği motivasyonuyla örgütlere katıldığı görüşlerinin yanısıra tehdit motivasyonunda etkili olduğunu savunan görüşler mevcuttur.

Uluslararası ilişkilerde en sık kullanılan kavramlardan biri olan güç dengesi kavram anlam karmaşasından kurtarılmak için Nye ve Welch'in kitabında güç dağılımları olarak denge, politika olarak denge ve çok kutuplu sistemler olarak denge olarak üç başlıkla açıklanır. Güç dengesi eşit olmayan güç dağılımından kaynaklanan savaş ve istikrarsızlığı açıklamak için birinci anlamında kullanılır. Politika olarak güç dağılımı tehdit algıları, ideolojiler ve ekonomik bağımlılık gibi siyasi kavramlarla açıklanır. Güç dengesi devletlerin dış politika davranışlarından etkilenir. Güç dengesini bozmak uğruna küçük devletlerin büyük bir gücün nüfuz alanına girerek kendi bağımsızlıklarını bir miktar koruyabileceği düşüncesi vardır. Bu yüzden küresel ölçekte zayıf bir ülke çevresindeki ülkeler için tehdit olabilmektedir.[17] Kimi zaman coğrafi olarak en yakındakini dengelemek için uzaktakinin yardımı istenir. Barışı koruma amacına hizmet edip etmediği sorgulanan güç dengesinin daha çok devletlerin ulusal bağımsızlıklarını korumak için kullandığı bir yapı olduğuna inanılır. Nitekim 1939'da Stalin ve Hitler'in Polonya ve Baltıkları aralarında paylaştıkları anlaşma devletlerin bağımsızlıklarını korumamış; Letonya, Litvanya ve Estonya Sovyetler Birliği'ne katılmıştır.[18] Çok kutuplu sistemler olarak güç dengesi tarihsel olarak sistemde etkin olan ve öne çıkan devletler ve bu devletlerin birbirleriyle ilişkilerinden yola çıkarak yapı ve işleyişe bakar. Çok kutuplu sistemlerde ittifakların esnekliği kaybederek güç dengesinin bozulması savaş olasılığını yükseltir.[19]

Güçlerini arttırmak kendilerini korumanın bir yoludur. Bu savunma sistemi uluslararası iş birliğini *zero-sum* yani birinin kazanıp diğerinin kaybettiği ilişki olarak

[17] Welch ve Nye. **a.g.e.**, s.114.
[18] **A.e.**, s.109.
[19] **A.e.,** s.126.

görmelerinden kaynaklanır. İş birliği yapılacaksa bu ya ittifaklar yoluyla ya da güç dengesinin kurulmasıyla olmalıdır. Bu yüzden sistemde denge kurmak amaçlı devletler kendi egemenliklerini sınırlamak uğruna tehditlere karşı ittifaklara ve birliklere yönelmiştir.[20]

Liberal teorisyenler ise iş birliğini ortak çıkarlar doğrultusunda ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık üzerinden inşa ederler. Karşılıklı bağımlılık kuralının asimetrik güç yaklaşımı birbirlerine yakın güçlere sahip olan ve birbirlerinin güç kaynaklarına bağımlı olan karşılıklı iki devletten birinin diğeri üzerinde pazarlık edebilme gücünü tutmasını açıklamaktadır. Liberal hegemonya da asimetrik iş birliğinin gerçekleştirilmesi ile başarıya ulaşmaktadır. Hegemon lider uluslararası kurumlar yoluyla iş birliğini geliştirirken diğer aktörlerin eylemlerine de yön verme imkanına sahiptir.[21] Öte yandan realistlerin gücün kaynağı olarak askeri gücü ön plana çıkarmasına rağmen liberal teorisyenler iktisadi kaynakları hegemonik gücün birincil kaynağı olarak görmektedir. Uluslararası örgütler, ilkeler ve kurallar hegemonya kurmak için araç olarak kullanılabilir. Neo-Liberal ilkelerin kurduğu hegemonyalara karşı devletlerin muhalefeti son dönemde öne çıkan gelişmelerdendir. Rusya ve Çin'de Batı'nın klasik kapitalist düzeni kendi devlet gelenekleri ile harmanlanarak devletin daha fazla merkezde olduğu bir üretim ve dağıtım süreci gerçekleşmektedir.

Hegemon olmak isteyen bir devlet veya yapı başta kamusal malların temini olma kabiliyetine sahip olmalı, maddi kaynakları elinde tutabilme yetkisine sahip olmalı, kendine ait normlar geliştirmeli ve onların savunuculuğunu üstlenmeli ve son olarak askeri gücünün rakibi olmamalıdır. Hegemonyanın limiti neresidir sorusu yöneltildiğinde diğer devletler tarafından gücünün onaylanması gerekmektedir cevap verilir. Kendinden aşağıda olan devletlerin lideri olarak daha fazla meşruluğu kalmayan devlet/yapı hegemonyasını yitirmekle karşı karşıyadır.

İki kutuplu süper güçler dengesinin yerini tek kutuplu ABD hegemonyasının aldığı görüşü özellikle ABD'li küresel siyaset yorumcuları tarafından soğuk savaş

[20] Çıtak, **a.g.e.,** s.60-61.
[21] Zekeriya Akdağ, "Dünya Sisteminde Çin'in Yükselişinin Hegemonya Çevrimleri Yönünden Analizi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s.44.

sonrası düzende sıkça kullanılmıştır. Geleneksel hegemonya yorumu askeri ve siyasi güç ile biçimlendirilmiştir. Realist hegemonya söyleminin devleti merkeze alan ve maddi yeterliliklerle gücü ölçen bu kavramsallaştırmasına karşı Gramsci'nin hegemonya söylemi yenilik getirmektedir. Cox'un geliştirdiği neo-gramşiyan hegemonya yorumu tek bir devletin elindeki gücün büyüklüğüne odaklanmak yerine hegemon olmayan devletleri de sistemin içerisine katarak rızaya dayalı bir hegemonya kavramsallaştırması yapmıştır. Neo-Gramşiyan kavram hegemonyanın modelleştirilmesine dikkat çekerek hegemon üzerinden türeyen değerler ve anlayışların ortak paylaşımı yoluyla istikrarlı bir hegemonik düzen kurulduğunu belirtir.[22] Sonuç olarak Gramsci'nin hegemonya formülü egemenlik + rıza şeklinde ortaya çıkar.[23] Dünya düzeninin verili bir gerçeklik olduğu varsayımından farklılaşarak dünya düzenin ortaya çıkışını tarihsel bütünlük içerisinde açıklar. Bu bağlamda hegemonya düzenini yeniden üretimi de Cox'un uluslararası ilişkiler de hegemonya kavramına kazandırdığı bir diğer boyuttur. İdeolojiyi hegemonya düzenini yeniden kurması için işlevsel bir araç olarak gösterir. Başka bir ifadeyle değerler ve fikirler yoluyla kurulan evrensel dil "rızayı" yaratır.[24]

Soğuk Savaş sonrası dünya düzeni Gramsci ve Cox'un değerler ve fikirler yoluyla hegemonya teorileriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda serbest piyasa ekonomisi ve liberal demokrasi kavramları Batı'nın bilhassa ABD'nin hegemonya düzenini liderliğini pekiştirmesine yardımcı olmuştur. Liberallerin serbest piyasa ekonomisine yenilen Sovyet ekonomi sistemi serbest piyasa ekonomisinin kıskacında kaldığı için yenilmiştir. Dünya ekonomisi küresel kapitalizm, Sovyet modeli ekonomiyi çevreleyerek adeta bir kara delik gibi içine çekmiştir ve sonuçta yok etmiştir. Gaddis Avrupa'nın ekonomi vasıtasıyla süper güç pozisyonuna yükselmesini entegrasyonun bir diğer çeşidi olarak göstermiştir. Ulus ötesi ekonomik kuruluşlar tek tek devletlerin ekonomileri üzerinde baskın bir güç sahibi olmaktadır keza hiçbir devlet çok uzun süre kendilerini küresel ekonomiden soyutlayamaz.[25]

[22] Volkan Yaramış ve Klevis Kolasi "Eleştirel Teori,Hegemonya ve Güvenlik", Şahin ve Şen, **a.g.e.**, s.196.
[23] Dağı v.d., **a.g.e.**, s.243.
[24] Dağı v.d., **a.g.e.,** s.245.
[25] Gaddis, **a.g.m.,** s.103.

1.1.2.Küresel Güç Kutupları ve Politikaları

Güç dengesi küresel güç kutuplarının sayısı ile açıklandığında SSCB'nin çöküşü güç dengesini de bozmuştur. İki süper hegemon gücün olduğu yapı tek süper hegemon güce inmiş olarak kabul edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere tek süper hegemonya olarak istikrarını devam ettirmek isteyen bir devlet rakiplerinin küresel güç kutuplarından birine dönüşmesini engellemelidir. 1990'lı yılların ilk çeyreğinde tek süper hegemonya etkisi sistemde hakimken 2000'li yıllara doğru güç kutupları çeşitlenmeye başlamıştır. Bu bağlamda ABD'nin amacı tek hegemonya olarak varlığını devam ettirmek iken rakibi olan diğer büyük güçler çok kutupluluk rüzgarını estirmeye başlamıştır.

1.1.2.1.ABD'nin Tek Kutupluluğu

Küresel hegemonyanın kaynakları teorilere göre farklılık gösterir. Büyük güç kriteri olarak Realizmin askeri kapasiteyi güç kaynağı olarak gören yorumundan hareketle ABD'yi sistemin durumuna göre hegemon/büyük güç/süper güç yapan ve rakiplerinden ayıran en önemli özelliği onun güçlü askeri kapasitesidir demek mümkün olur. Askeri güç hegemonik üstünlüğü kurmak için tek başına yeterlidir varsayımı tartışmalı olsa da matematiksel olarak ABD'nin askeri alana hegemon olduğu söylenebilir nitekim ABD'nin savunma bütçesine ayırdığı pay kendisinden sonra gelen 25 rakibinin sahip olduğu bütçenin toplamından daha fazla bir miktara denk düşmektedir.[26] Hobsbawn ise ABD'nin küresel hegemonyasının sürdürmesini sadece askeri gücüne dayandırmamaktaydı. Ona göre ABD ekonomik zenginliği, kültürel çekiciliği ve ideolojisinin kabul görmesiyle de soğuk savaş sonrasında hegemonyasını sürdürmekte zorluk çekmemektedir.[27] Ayrıca Hobsbawn büyük devletlerin kendilerini destekleyecek dostlar edinmedikleri ve iş birliği kurmadıkları

[26] Erhan Büyükakıncı, "Renkli Devrimler ve Sovyet Sonrası Coğrafya: Ukrayna'da İktidar Değişikliği ve Batı Faktörü", (Der).Yonca Özer, **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak: Gerçekler, Yanılgılar ve Beklentiler**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006, s.51.

[27] Eric Hobsbawn, **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s.138.

sürece silahların egemenliği muhafaza etmesi gücüne fazla güvenmemeleri gerektiği uyarısını yapar.

ABD'nin küresel üstünlüğünün kaçınılmaz olduğunu savunan Brzezinski'ye göre ise hakimiyet ve üstünlüğün kesin tesisi dünyayı kuşatan müttefik ve koalisyon sistemi ile sağlanır. NATO, ABD'ye bu imkan dahilinde Avrupa'nın en etkili devletlerini kendisine bağlama ve Avrupa içi ilişkilerde söz sahibi yapma yetkisi sunmuştur.[28] Hem demokrasinin temsilciliğini yapması hem de kurduğu iş birliği projelerine önderlik etmesi küresel üstünlük meşruiyetini 21.yüzyıla kadar sürdürmesinde etkili oldu. Sovyetlerin çözülüşünden kartların yeniden karılacağı 11 Eylül 2001'e kadar ABD dizginleri tamamen eline geçirmiş görünmekteydi. SSCB'yi çevreleme temelli ortaya çıkan kurumsallaşmış Amerikan üstünlüğü şu temel özellikleri taşımaktadır: NATO gibi genişletilmiş, Japonya ile Güvenlik Antlaşması gibi ikili düzeyde sağlanacak olan ortak güvenlik sistemi; bölgesel ekonomik iş birliği ve küresel iş birliği kurumlarının yaratılması; ABD'nin direktifinde ortak fikir birliği; iş birliği kurduğu devletlerde demokratik üyelik; temel küresel anayasa ve hukuki alt yapının oluşturulması. [29]

SSCB'nin hem ekonomik hem askeri hem de ideoloji olarak üstünlüğünü kaybetmesi ABD'nin önüne benzersiz fırsatlar sunmuştur. Bunu kanıtlar nitelikte ABD'nin gizlice ele geçirilen 1992 tarihli Savunma Planı Kılavuzu'nda küresel liderliğin açıkça ifadesine yer verilir. Paul Wolfowitz tarafından yazılan Pentagon raporunda tek süper güç ABD'nin gücünün devamlılığı için diğer potansiyel rakip süper güçlerin oluşmasının önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmıştır.[30] Belgede geçen ifadelere göre barış ortamını yaratmanın yolu öncelikle karşısına küresel bir rakibin çıkmasını engellemekti. Bu savunma planında yazılanlar ABD dış politikasının savunma modelinden hakimiyet modeline geçtiğini gösterir niteliktedir.[31] Tarihin o döneminde pek çok ABD'li siyasetçinin görüşüne göre uluslararası ilişkilerde bir güç

[28] Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005, s.47.
[29] **A.e.**, s.49.
[30] Sümer, Gültekin, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Cilt 5, Sayı 19, Güz 2008, s.131.
[31] Aktükün**, a.g.e.,** s.255-256.

boşluğu varsayılıyorsa bu güç boşluğunu doldurma görevini ABD'den daha iyi kaldırabilecek bir güç yoktur. ABD'nin geçmişteki emsallerinden farklı tarafı bölgesel bir sınırla kendini kısıtlamayıp, küresel güç organlarının tüm dünyayı kapsamasıdır.[32]

Hegemonya girişimlerine işaret olan bir gelişme ise ABD'nin nükleer dengeyi koruyan ABM (Anti-Balistik Füze Antlaşması) anlaşmasından çekildiğini açıklamasıdır. Son olarak ABD'nin de destek verdiği NATO ve AB genişlemesi Doğu Avrupa'da güç merkezini ABD lehine kaydırmıştır.

Soğuk Savaş sonrası geçiş döneminin bir sonucu olarak önceleri ırkçılık üzerinden kendini göstermiş olan ayrılıkçı hareketler 21.yüzyılda din ve inanç üzerinden ortaya çıkmaktadır. Özellikle Orta Doğu bölgesinde İslam'ı kendileri için bütünleştirici bir yapı taşı gibi düşünen grupların belirgin pozisyonu ayrılıkçı hareketler olarak görülmüştür.[33] Yeni tehdit olarak isimlendirilen siyasal İslam bir taraftan ABD hegemonyasının ideolojik altyapısını yeniden inşa ederken, diğer taraftan ABD'nin müdahaleciliğini haklı kılacak "neden" sunmuştu. Küresel güç olma planlarını hayata geçirme de geniş bir serbestlik elde eden ABD, yeni bir küresel tehdidin bertaraf edilmesine karşılık yine ABD şemsiyesi altında kurulacak yeni düzen için zemin hazırladı. 11 Eylül ikiz kulelere saldırı olayından hemen sonra George W.Bush, El Kaide ve Usame Bin Ladin'i olayların sorumlusu ilan ederek hem Batı-Doğu ötekileştirmesini perçinlemiş hem de Orta Doğu ülkelerini terörizme destek vermekle suçlayarak saldırının asıl nedeninin Batı demokrasisine duyulan nefret olduğunu açıklamıştı.[34] Birtakım görüşlere göre 11 Eylül saldırıları ABD açısından gücünü empoze etme fırsatı yaratmıştır. Saldırıdan bir yıl sonra yayınlanan 2002 ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi terör tehdidine ve kitle imha silahlarının peşinde olan devletlere karşı kendini savunmayı güç kullanarak yapacağını belirtir. John Ikanberry ve Noam Chomsky bu güç stratejisini büyük emperyal strateji olarak adlandırmakta ve ABD'nin terör gerekçesiyle uluslararası normlardan ve kurumlardan bağımsız hareket edeceğinin resmi kanıtı olarak görmektedir. [35] Yine 2003'te ABD'nin Irak'a müdahalesi AB devletleri de dahil pek çok devletin itirazına rağmen gerçekleştiği

[32] Deniz Ülke Arıboğan, "Güvenliksiz Barıştan Barışsız Güvenliğe", Ateş, **a.g.e.,** s.48.
[33] Gaddis, **a.g.e.**, s.107.
[34] Aktükün, **a.g.e.,** s.264.
[35] Özer, **a.g.e.,** s.69.

görülmüştür. Ardından petrol kaynaklarına el koyma girişimi ise hegemonya inşasının bir işareti olmuştur.[36]

ABD'nin kendi hegemonyasını ilan etmesinden sonra özellikle 2000'li yıllarla birlikte bu hegemonyanın sarsıldığına dair tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalara yol açan nedenlerden birisi de hükümet-dışı aktörlerin küresel etkinliklerinin artmasıdır. Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği birbirlerinin saldırganlığını caydırmak amacıyla silah cephanelerini genişletme yarışına girişmişlerdir. Ancak sistemdeki aktörlerin değişmesiyle bu cephanelerin kontrolü hükümet-dışı aktörlerin eline geçmesi soğuk savaş sonrası kurulan hegemonyanın sarsılması demektir. Hobsbawn'a göre hegemon süper güç ABD yabancı silahlı gruplarla asimetrik bir savaşa sürüklenmektedir.[37]

11 Eylül sonrasında yaşanan konjonktür -hegemon güç sıfatıyla- ABD'nin bu asimetrik savaşta tek başına mücadele edemeyeceğini göstermiştir. Bir taraftan Rusya gibi eski rakibini ve diğer devletleri destek için yanına çekerken, diğer taraftan tek kutuplu sistemin tek hegemon gücü unvanı zarar görmektedir. Realist hegemonya görüşüne göre düşünürsek 21.yüzyıla girdiğimizde ABD'nin askeri ve ekonomik gücü ile desteklenen küresel hakimiyeti yeni rakiplerle karşı karşıya kalır. Rusya, Hindistan, Çin, Japonya yeni küresel aktörlerdir.[38] Sistem analizcilerine göre bu yeni güç kutuplarının yükselişi tek kutuplu sistemin çok kutupluluğa doğru evrilmesidir. Ayrıca AB'nin de Irak Savaşı'ndaki tutumundan sonra ABD politikalarına karşı uyumlu olmadığı anlaşılmıştır.

Soğuk Savaş döneminde Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya ABD hegemonyasına karşı çelişkiler duysa da Sovyet karşıtı ittifaka katılmışlardır. Lakin karşıt hegemonyanın aradan çekilmesiyle büyük güçler arasında üstü örtülü ya da açık açık hegemonya mücadelesinin yaşandığı görülmüştür.[39] Zamanla ABD'nin tek kutupluluğu, sistemin yapısını belirleyen temel aktörlerin çoğalmasıyla sarsılmıştır.

---

[36] Eral Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, s.192-193.
[37] Hobsbawn**, a.g.e.,** s.85.
[38] Kantarcı, **a.g.e.,** s.70.
[39] Asem Nauşabay Hekimoğlu**, Rus Dış Politikası- I**, İstanbul, Vadi Yayınları, 2007, s.274.

Henry Kissinger'a göre uluslararası ilişkilerin 21.yüzyıldaki güç merkezleri ABD başta olmak üzere Japonya, AB (Fransa ve Almanya ağırlıklı), Çin, Hindistan ve Rusya olacaktır. Ayrıca bu altı güç merkezinden Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin, ABD ve onun tarafında konumlananlardan daha bağımsız bir politikaya sahip olacağının altını çizer.[40] ABD'ye rakip olabilecek Yükselen güç kutuplarından Avrupa Birliği ve Rusya'nın küresel güç mücadelesini açıklamakta fayda vardır.

1.1.2.2.Avrupa Birliği'nin Küresel Güç Vizyonu

Avrupa Birliği liberal teorilerin kurumlar yoluyla kurulan hegemonya fikrine en açık örneği teşkil etmektedir. Başarılı bir bütünleşme hareketi olan AB bugün 27 üye ülkeye ulaşarak hem jeopolitik alanını genişletmekte hem de küresel hedeflerini güçlendirmektedir. Soğuk Savaş sonrası en kritik hamleyi yaparak genişleme politikasını ortaya atan AB bölgesel çapta görünse de küresel sistemin dengelerini de etkilemiştir. AB'nin eski komünist ülkeleri içine katan genişleme hamlesi AB'nin uluslararası gücünü siyasi, ekonomik ve askeri anlamda arttırmıştır. Etkisini mümkün olduğu kadar geniş coğrafyada kabul ettiren bir güç etkisini dağıttığı bölgede hegemon rolündedir. Bir hegemonun başarısı güç kaynaklarını diğerlerine dağıtabilmesidir. Bahse konu olan bölgelerde ABD hegemonyasının sarsılması AB'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü daha da önemli kılabilmektedir. Avrupalı ulusların ekonomik birleşmesinde daha öteye giden başarılı bir politik birleşme hareketi olan Avrupa örgütlenmesi küresel güç odaklarından birisi arayışındaydı. ABD Avrupa'nın bu potansiyelini ortak para hamlesinden sonra fark etmiştir. AB'nin ortak para birimi Euro'nun Dolar karşısında güçlenmesi ve rekabetin artması ABD'nin ekonomik hegemonyasına bir uyarı olmuştur. Özellikle Fransa ve Almanya'nın başı çektiği çok kutupluluk arayışı ABD'nin küresel üstünlük politikalarına rakip olmaktadır.[41] Yalnızca ekonomik anlamda değil siyasal ve askeri anlamda kendi ortak güvenlik politikası olarak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını (AGSP)'yi oluşturması ve ayrıca ortak dış politika belirleme çabaları ABD tarafından dikkatle izlenmektedir. Bu durumu tehlike olarak gören ABD'li uzmanlar AB ile kurulacak ortaklığa özel önem

[40] **A.e.,** s.279.
[41] Yonca Özer, ""Tek Kutuplu Dünyada Çok Kutuplu Düzen Arayışları: Kutuplardan Biri Olma Yolunda Avrupa Birliği", Ed. Yonca Özer, **a.g.e.,** s.73-74.

vermektedir. Ünlü ABD'li stratejist Brzezinski Avrupa ile birlikte hareket etmenin ABD açısından önemini şu sözlerle açıklamıştır:

"Ne Fransa ne Almanya tek başına Avrupa'yı kuracak kadar ya da Rusya ile Avrupa'nın coğrafik alanının çerçevesinin tanımlanmasındaki belirsizliği çözecek kadar güçlüdür. Bu Avrupa'nın çerçevesi, Baltık cumhuriyetlerinin ve Ukrayna'nın Avrupa sistemindeki nihai konumları gibi -özellikle Rusya için- hassas konularla baş edilirken, özellikle Almanlarla birlikte, enerjik, odaklı ve kararlı Amerikan katılımını gerektirir."[42]

Brzezinski'nin Avrupa'da ABD hegemonyasını kurmasını meşru zemine oturtma anlamını taşıyan bu fikirler AB içerisinde ayrışma yaratmaktadır. Temelde bu ayrışma Soğuk Savaş sonrası üyeler ile önceki üyeler arasında görünmektedir. Eski üyelerden özellikle Almanya ve Fransa'nın etkisi AB içerisinde daha fazla görülmektedir. Bulmer ve Paterson'a göre AB entegrasyon projesi bir hegemonya amacı olmayan işbirliği teşebbüsüdür. Ancak bu birlik projesi Avrupa devletinin diğerine hegemonyasını engellemek için tasarlanmış olsa birlik içerisinde özellikle kurucu üyelerin yeni üyeler üzerinde hegemonyası mevcuttur.[43]

Bieler ve Morton Avrupa Birliği entegrasyonunun Gramşiyan perspektiften değerlendirilmesini uygun bulunmuştur. Bu perspektife göre entegrasyon rıza yoluyla olmakta ve ulus-üstü yapının entegrasyona ikna etmesi gerekmektedir. Neo-Gramscici perspektiften bakıldığında AB'nin bölgesel normatif bir güç olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira AB kurumları aracılığıyla kendi norm ve değerlerini komşu ülkelere ve bölgelere aktarmaya ve benimsetmeye çalışmaktadır.[44] Özgürlük, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi, demokrasi, insan hakları gibi değerler ve normlar AB'nin temel kurucu metinlerinde, ortak güvenlik ve dış politika hükümlerinde ve Kopenhag Kriterlerinde yer alan temel ilkelerdir. Bu tarz bir normlar ve değerler

[42] Brzezinski, **a.g.e.**, s.106.
[43] Gilles Pittoors, Economic and Monetary Union: Between Hegemony and Federation https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/b9206f9a-1886-4671-b1f5-a685f99af0ec.pdf s.3.
[44] Akdağ, **a.g.e.,** s.232.

‘hegemonyasının’ güvenlikleştirme amacıyla kullanıldığı söylenebilir. AB üyeliğinin çekici tarafını bu değerler ve normlara zorla değil gönüllü katılım oluştursa da devletler kendi güvenliklerini sağlama almak için de üyeliği hedeflemişlerdir. Nitekim 2004 yılında Baltık ülkelerinin AB üyeliğini ekonomik ve siyasi kazançlar etkilese de her üç devletin de Rusya’yı bir tehdit olarak algılaması AB üyeliğinin güvenlik odaklı yaklaşımını öne çıkarmıştır.

Hegemonyanın unsurlarının yanısıra hangi araçların kullanıldığı da önem taşımaktadır. Bu bakımdan ABD ve AB hegemonyası Batılı değerleri empoze ederken farklı yöntemler kullanmaktadır. AB hegemonya anlayışı rızaya dayanan araçları kullandığı için ABD hegemonyasından ayrılmaktadır. AB’nin genişleme politikası ve komşuluk politikası rızaya dayalı hegemonya yaratmanın bir örneği olabilmektedir.[45] Bu değerlerin Batı’nın elinde ve Batı merkezli gösterilmesi tepkilere yol açmış; uluslararası siyasette kimlikçilik öne çıkmıştır.

Brzezinski’nin Soğuk Savaş sonrası muhtemel AB genişlemesinin NATO ile eş zamanlı olacağını öngörmüş ve eski SSCB ülkeleri için muhtemel bir takvim paylaşmıştır. Bu takvime göre 2003’ten önce eski Sovyet coğrafyasından AB’ye üyelik görünmemektedir. Orta Avrupa ülkeleri ise 2003’ten önce AB’ye üye olamayacak fakat NATO’ya mutlaka gireceklerdir. Baltık ülkelerinin de 2005 yılına kadar üyeliğe kabul edilmesi tasarlanmakta ve yine NATO ile de üyelik görüşülecektir. Ukrayna için verilen takvim ise daha geç olmakla birlikte 2005 ile 2010 arasında Ukrayna hem AB hem de NATO ile ciddi görüşmelere başlaması muhtemeldir.[46] Bu takvim 2004 AB ve NATO genişlemesiyle büyük ölçüde tamamlanmış gözükmektedir. Lakin Rusya faktörü bu genişleme sonrasında AB’nin bölgesel hegemonyasının karşısında yer almaya başlar.

1 Mayıs 2004’te 10 üye (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi), 2007’de ise Romanya ve Bulgaristan AB’ye girmeyi başarır. Böylece AB bu genişleme ile dünyanın en büyük pazarı haline gelmesinin yanı sıra çok büyük bir risk alarak eski

[45] Akdağ, **a.g.e.**, s.233.
[46] Brzezinski, **a.g.e.**, s.122.

Sovyet geleneğine bağlı ülkelerin hem ekonomik hem sosyal açıdan Avrupalılık değerleri ile dönüşümünü üstlenmiştir.[47] Ancak bu genişleme kendinden öncekilere nazaran oldukça sancılı geçen bir süreç olmuştur. Komünist siyasal hayatı terk ederek bağımsızlıklarını kazanan bu ülkelerin Avrupa liberal düzenine entegrasyonu, Avrupa bütünleşmesi içinde bölgesel istikrar ve refah kuşağının oluşması açısından AB'nin dış politika önceliği olmuştur. İlk olarak mali yardım çerçevesinde başlayan entegrasyon 1993 Kopenhag zirvesinde "üyelik" vaadiyle daha ciddi bir safhaya geçmiştir. Fakat bu genişleme hem aday sayısının çok olması hem de aday ülkelerin komünizm geçmişinden dolayı liberal Avrupa kültüründen uzak olmaları bu ülkeler için AB'ye giriş kriterlerinin resmi olarak belirlenmesini gerektirmiştir.

Kopenhag Kriterleri olarak bilinen AB'ye giriş şartları siyasi, ekonomik ve topluluk müktesebatının kabulü olarak 3 başlık altında düzenlenir. Siyasi kriterler, aday ülkenin kurumsal yapıya kavuşması hakkında gerekli düzenlemelerden bahseder ve insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların korunması gibi Avrupa değerlerine referans verir. Ekonomik kriterler ülkelerin pazar ekonomisi ve rekabet süreçlerine uyumunu düzenler. Son kriter ise adayların Avrupa mevzuatını uygulayabilme kapasitesine sahip olmasını ön görmektedir.[48] Kopenhag kriterleri genişlemenin siyasi kanadını oluştururken, Madrid kriterleri ile üyelerin idari kapasitelerinin yeterliliği şart koşulmuştur. Gündem 2000 ise üyelerin komşularıyla sınır problemlerini çözmesini gerektiren koşullar paketidir.

Her büyük gücün olduğu gibi Avrupa Birliği'nin de kendi hegemonyasını koruyacağı stratejileri mevcuttur. AB'nin stratejilerinden birisi kendi kırmızı çizgilerini belirlemiş olmak ise bir diğer stratejisi çizgilerinin dışında güvenli partnerler yaratmak olmuştur. AB duvarlarının dışındaki gelişmeler bugün bu istikrarlı politikayı bozmaktadır. Arıboğan'ın demokrasiye karşı duvarlar olarak tasvir ettiği bazı gelişmelerin başında Rusya ve Çin'in yükselen gücü gelmektedir.[49] Otoriter demokrasi örnekleri AB'nin karşı karşıya kaldığı küresel hegemonya sorunudur. Bu

[47] "Bir Bakışta AB: Avrupa Birliği'nin Genişlemesi" (Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html 10.07.2019
[48] "AB Genişlemesi" (Çevrimiçi) https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281 10.07.2019
[49] Arıboğan, **a.g.e.,** s.168.

yüzden AB'nin yanı başındaki komşusu Rusya ile çatışması demokrasiye karşı algı farklılığından kaynaklanmaktadır.

Bugün siyasi, ekonomik, idari bütünleşmesini ve kurumsal gelişimini tamamlamış AB, bugün uluslararası sistemin en güçlü bölgesel bütünleşmesi olarak örnek teşkil eder. Her ne kadar güçlü bir AB küresel stratejisi tartışmalı olsa da AB bölgesel aktörlüğünü sağlamlaştıran stratejilere sahiptir. Bu stratejileri yönettiği dış politika araçlarının başında ise genişleme politikası gelir. AB genişleme politikası ile bilhassa komşu çevresinde aktörlüğünü hissettirmektedir. Ortak normlara dayalı bir toplum inşa etme idealinden yola çıkan Avrupa bütünleşmesi başlarda çekici bir potansiyel olmuşken günümüzde zorlanmaktadır. AB'nin en önemli ilkesi gönüllülüğe dayalı olmasıdır. Bu manada hegemonya teorileri ile değerlendirildiğinde Gramsci'nin "rızaya" dayalı hegemonya modeline örnek oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Bu haliyle kendi içerisinde "rıza" yöntemiyle devletlerin egemenliğini sınırladığı göze çarpmaktadır. Çünkü birliğe entegrasyon altında dayatılan kriterler münferit devletler gözünde egemenliğin sınırlandırılması olarak algılanabilmektedir.

AB'nin komşu çevresi denildiğinde 2004'e kadar Doğu Avrupa ve Baltıklar bu kapsama girerken, bugünkü anlamında Rusya ve BDT ülkeleri mevzu bahistir. 2004 genişlemesinin literatürde Doğu genişlemesi olarak kullanımı Avrupa jeopolitiğini değiştirmesinden kaynaklanmaktır. Çünkü AB'nin Doğu'suna doğru yapılan genişleme sonucunda dünya haritasında AB, coğrafi olarak Rusya'nın sınır çizgisinin hemen yanında yer aldı ve Rusya-AB ilişkileri siyasi, ekonomik ve güvenlik konularında yeni bir boyuta geçti. Bu jeopolitika değişimi ilk olarak Baltık ülkeleri üzerinde etkisini göstermiştir. Zira Baltık devletlerinin Rusya ve AB arasında "tampon bölge" vazifesi gördüğü dönem kapanmış "sınır devletleri" rolüne geçmiştir.[50]

1.1.2.3.Rusya'nın Geri Dönüşü

Soğuk Savaş zamanında sistemin iki kutuplu olması kimilerince en barışçıl uluslararası sistemi ifade etmekteydi. Soğuk Savaş'tan sonraki yeni yapı ise

[50] Tellal, **a.g.e.**, s.195.

uluslararası ilişkilerin en çok tartışılan konusu olmuştur. Bilhassa SSCB'nin yıkılışı Avrasya'nın kalbinde bir boşluk olmuş ve bu jeopolitik güç boşluğu tek süper güç sıfatını üstüne alan ABD tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Brzezinski'nin kavramsallaştırmasıyla Avrasya bu saatten sonra "*kara delik"* bölgesi olmuştu.[51] İngiliz Halford Mackinder Asya-Avrupa bileşeni olarak tanımlanan bu Avrasya bölgesi için *"Kalpgah (Heartland)"* nitelendirmesini yapmıştır. Bu tanım ile anlatılmak istenen Rusya'nın merkez eksende yer aldığı ve diğer *Rimlandların* onun çevresinde hareket ettiğidir.[52]

Avrasya kavramı ABD'li stratejistler açısından kara delik iken Rusya'da kavram geçmişin yeniden canlandırılması olarak çağrışım yapmaktadır. Avrasyacılığı klasik ve yeni anlamında iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Sovyet dönemindeki klasik Avrasyacı düşüncenin temsilcilerinden Trubetskoi, Savitski ve Vernadski Avrasya olarak isimlendirilen bölgenin, Rusya İmparatorluğunun özel coğrafi ve kültürel alanı olduğunu belirtmiştirler.[53] Yeni Avrasyacılığın Rusya'da en tanınmış ismi olan Alexander Dugin çalışmalarında Rus dış politikasının en büyük vizyonunun Avrasya entegrasyonu projesi olması gerektiğini vurgulamaktadır. BDT coğrafyasını Avrasya Birliği coğrafyası olduğunu savunan Dugin küresel sistemin çok kutupluluğa dönüşmesi gerektiğini de ifade etmektedir.[54]

ABD'nin yönlendirici lider olarak gözüktüğü bu dönem ara dönem/geçiş dönemi olarak ifade edilir. SSCB yıkıntıları üzerine kurulan Rusya Federasyonu dünya meselelerine bir süreliğine sırtını dönmüş ve dikkatini iç politikaya yönlendirmişti. Kendini bir anda bağımsızlık denizinde bulan devletler ki buna Rusya da dahil olmak üzere yüzünü Batı'ya dönmüşlerdir.[55] Bu amaçla Batılı güçler kendi liberal değerleri ve serbest pazar ekonomisini komünizmin çekildiği coğrafyalara doğru genişletmeye başlar. Hatta yeni kurulan Rusya Federasyonu'nda Batı'nın değerlerini benimsemesiyle ortaya sosyalist devlet Rusya da ABD'nin küresel

[51] Brzezinski, **a.g.e.**, s.127.
[52] Alexsandr Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev. Vügar Imanov, 10.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2018.
[53] Muhittin Tolga Özsağlam, "Geçmişten Günümüze Avrasyacılık", **Kıbrıs Yazıları**,. s.115.
[54] Dugin, **a.g.e.**, s.206-207.
[55] Kantarcı, **a.g.e.,** s.60.

üstünlüğü kabul edildiği bir görüntü ortaya çıkarmıştır. Rusya da devletin bu görüntüsü dışarıda takdir toplarken içeride özellikle Avrasyacı diye tabir edilen kesimlerce eleştirilmiştir.

Ülkelerin benimsedikleri jeopolitik teorilerin o ülkelerin küresel ve bölgesel çıkarlarına hizmet etmesi beklenmektedir. Brzezinski ise gelecek yüzyılda RF'nin üç jeopolitik stratejisi olacağını ifade etmiştir. Öncelikli olarak ABD ile olgun stratejik ortaklık ilişkisi geliştirmek. Bir diğeri yazarın ifadesiyle Rusya'nın temel endişesi "yakın yurtdışına" önem vermek. Son olarak ise ABD'nin küresel hegemonyasına rakip bir bölgesel güç olarak Avrasya ittifakı oluşumunda yer almak.[56]

Küresel sistemin Rus siyaset bilimcilerince yorumu ikilem göstermektedir. Kimi yorumcular kutupluluk sistemini reddedip çok yönlü ve hareketli bir sistem olduğunu ileri sürerken, kimileri de tek kutupluluk ve çok kutupluluk arasında gidip gelen bir küresel sistem tahayyül etmektedirler.[57] Temel belgeler incelendiğinde ise uluslararası sistemdeki yerini ve amacını ortaya koyması açısından Rusya Federasyonu'nun "büyük devlet"- "güç"- "çok kutupluluk" gibi belli kavramlar üzerinden dış politika stratejileri oluşturulduğu görülür.

Atlantikçilerin yaklaşımları uluslararası ve ülke içi gerçeklikler açısından sorunlu bir durum ortaya koymaktadır. Rusya küresel gücün ortağı olmak için fazla yıpranmış bir devletti. Atlantikçiliğe ABD'nin bakışı ile Rusya'nın bakışı birbirinden farklıydı. Bu farklılıklar ortaya çıkınca siyasi ittifak, ekonomik çekicilik ve kültürel cazibe Rus toplumu tarafından içi boş bir olgu olarak algılanmaya başladı.[58]

Vestfalya düzeninin yapı taşlarını koyduğu egemen devletler sistemi ve müdahale etmeme kaidesi ile şekillenen egemenlik anlayışı uluslararası politikanın realist yorumuna dayanmaktadır. Egemenliğin realist yorum iki dış politika modelini ortaya çıkarır. Birincisi etki veya çıkar alanları modelidir ki böyle bir model bölgesel güç dengesini yaratır. Diğer bir model olan "büyük güç idaresi" ise büyük güçlerin söz ve uygulamalarıyla yönetilen bölgeye karşılık gelir. Daha geniş bir ifadeyle büyük

[56] Brzezinski, **a.g.e.** s.141-142.
[57] Hekimoğlu, **a.g.e.**, s.273.
[58] Brzezinski, **a.g.e.** s.144.

güçlerin yörüngesindeki küçük devletler istikrarlarını tek başlarına sağlayamadıkları için büyük güçlere entegre olmalıdır. Her iki modelin de Rusya için tek bir çıktısı vardır: Batı'nın Rusya'yı bölgesel yasal bir hegemon olarak tanıması.[59]

Hatta Sergei Ivanov 2008'deki Münih Konferansında Rusya'nın eskiden olduğu gibi dünyaya ideoloji satmak emelleri bulunmadığını bundan sonra dışarıya sadece ürün ve sermayenin satışı ile ilgileneceklerini ifade etmişti.[60] Putin de benzer bir şekilde bir ülkenin kendisini büyük güç olarak ilan etmesini onun ileri teknolojileri oluşturma ve kullanmasındaki beceresine, insanlarının refah düzeyinin yüksekliğine ve uluslararası arenada çıkarlarını koruyabilmesi ve güvenliğini sağlayabilmesine bağlar.[61] Tsygankov'a göre Putin'in Rusyası piyasa ekonomisine entegre olsa da devletin rolünü kısıtlamayı reddeder; güçlü devlet olmayı hedeflese de dünya dengesini değiştirmek anlamında bir büyük güç olmak iddiası taşımaz. Bir diğer prensip ise Batı ile entegrasyon ve iş birliği fikridir. Burada en önemli araçlar ise enerji ve anti-terörist mücadeledir. Her ne kadar Batı'nın -özellikle NATO'nun genişlemesinden duyulan rahatsızlık güncelliğini korusa da, bu iki alanda iş birliği Batı ve Rusya'yı birbirine yaklaştırır.[62]

Arıboğan'a göre Putin'in Rusya'sı çok kutuplu dünyanın emperyal güçlerinden biri olarak dışa dönük bir strateji izlemektedir. Buna göre Rusya dışarıda askeri ve siyasi etki alanı oluştururken aynı zamanda alternatif ittifaklar arayarak siyasi blok yaratma peşindedir. Kendine has yönetim ve büyüme modelini başka ülkelere satmak da emperyal hedefleri arasındadır. Yine emperyal vizyona yönelik olarak enerji kaynaklarının ve doğal kaynak zenginliğinin siyasi amaçlara hizmet etmesi beklenir.[63]

Rus dış politikası incelendiğinde tezin konusuna birebir referans atfetmesi açısından iki temel söylem öne çıkarılabilir. Bunlardan ilki Sovyet-ABD rekabetine

---

[59] Andrey Makaryev, "Russia, Ukraine and Eastern Partnership: From Common Neighborhood to Spheres of Influence?", **Insight Turkey**, C.16, No:3, Summer 2014, s.183.
[60] Sergei Ivanov, 2008 Münih Güvenlik Konferansı Konuşması, aktaran: Angela E. Stent, "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, C.60., Sayı:6, 2008, s.1089.
[61] Vladimir Putin, Russia at the Turn of the Millennium, 1999, s.y. (Çevrimiçi) https://pages.uoregon.edu/kimball/Putin.htm, Erişim Tarihi: 15.01.2019
[62] Tsygankov, **a.g.m.**, ss.141-142.
[63] Deniz Ülke Arıboğan, **Duvar**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2019, s.134-135.

dayalı iki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasının ardından yeni dünya sisteminin çok kutuplu bir düzene dayalı olması gerektiği görüşüdür. Yine bir diğer unsur ise Rusya'nın tekrardan bir küresel etki merkezi konumuna getirilmesidir. Tsygankov'e göre bu politikaları tamamen emperyalist idealler olarak tahayyül etmek doğru olmaz. Bilakis pragmatik çerçeveye oturan bu amaçlar ulusal çıkarların korunmasından başka bir şey değildir. Putin'in stratejisini herhangi bir büyük güç olan devlet davranışıyla açıklamak yeterlidir. Putin'e göre Rusya'nın var olan sınırlarında kalması ve ülkenin ilerlemesi yalnızca büyük güç olma şartına bağlıdır. Büyük güç olmak bir amaç değil bir mecburiyettir çünkü Rusya tüm zamanlar boyunca bütünlüğünü tehdit eden unsurlarla karşı karşıya olmuştur.[64] Soğuk savaş sonrası küresel güç yarışını ele aldığımız bölümlerde ABD ve rakiplerinin küresel güç yarışına dair bir çerçeve çizdik. Tezin ilk bölümünü tamamlamadan önce Rus dış politikasını tarihsel bağlamda daha detaylı analiz etmek Rusya'nın bölgesel dış politika davranışlarını anlamamıza yardımcı olacaktır.

1.2. SSCB Sonrası Rusya ve Dış Politikanın Dönüşümü

Rusya'nın geri dönüşünün ve yeniden yükselişinin nedenlerini sayacak olursak lider faktörünün ön plana çıktığını görürüz. Kuşkusuz hiçbir tarihsel gelişme kendi zamanının konjonktüründen ayrı düşünülemez ancak lider değişkeninin bir devletin kaderini belirlediği de yadsınamaz. Bu bölümde Rus dış politikasının dönüşümü Putin ve Yeltsin dönemleri olarak dönemsel bir karşılaştırma ile anlatılmaya çalışılmıştır. Yeltsin döneminde Atlantikçi-Avrasyacı tartışması dış politika yön vermiş ve yakın çevre doktrini belirleyici olmuştur. Günümüzde halen devam eden Putin devri ise stratejik belgelerdeki küresel ve bölgesel hedefler ile dış politikadaki aktifliğin öne çıktığı bir dönem olmuştur.

[64] "Poslaniye Federal'nomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii (Annual address to the Federal Assembly of the Russian Federation)," 16 Mayıs 2003, (çevrimiçi) http://president.kremlin.ru/mainpage.shtmle aktaran Tsygankov, **a.g.e.,** s.134.

1.2.1. Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu ve Dış Politikası

Rusya'da SSCB sonrası ortaya çıkan iki düşünce akımından biri olan Atlantikçilik Yeltsin ve ekibi tarafından benimsenmişti. Atlantikçi yani Batıcılık akımı Rusya'nın Avrupa ülkesi olduğunu ve Avrupa inanç ve kültürü üzerine inşa edilen bir kimliğe sahip olması gerektiğini savunuyordu. Bununla birlikte Rusya'da ki bazı liberal kesimler de Atlantikçilerle benzer düşüncelere sahiptir. Dönemin iktisadi ve siyasi krizlerine çare olması için dönemsel bir seçenek olarak kabul gören Atlantikçilik akımı öncelikle ülkedeki komünizm kalıntılarını yok etmek için uğraş verdi. Bu sebeple eski Sovyet devletleri için özellikle milliyetçi liberaller Rusya'nın sırtındaki yük nitelendirmesi yapmaktadır. Liberal milliyetçilerden biri olan Aleksandr Soljenitsin Polonya gibi Rusya'nın doğusundaki ülkelerin bağımsızlıklarının Rusya'yı güçlendirdiğini ileri sürerek Orta Asya'nın da Rusya'dan tamamen kopmasıyla daha güçlü bir Rusya'nın yaratılacağını savundu.[65] Tarihinde ilk kez Avrupa Medeniyetini I.Petro döneminde tanıyan Rusya, Sovyet düzeninin yıkılmasıyla Batıcılığı tarihin saklı sayfalarından çıkarır ve yüzünü tekrar Batı'ya dönme kararı alır. Rusya'nın amacı Batı'nın yönetim sistemini ve ekonomi politikalarını kendine uyarlayarak Rusya'yı tekrar büyük güçlerin arasına katmaktır. Böylece dünya sisteminden izole olmuş ve Batı ile sürekli kavga halinde olan Sovyet usulü dış politika yerini Batı ile ortak hedefler çatısında hareket eden Rus dış politikasına bırakmış oldu. Ancak bu yöneliş çok geçmeden Rusya'da muhaliflerini yarattı ve Rusya'nın Doğu'ya ait bir medeniyet olduğu ve bu medeniyetin de tam kalbinde olduğunu savunan yeni Avrasyacı hareketi eyleme geçirdi. Yeni Avrasyacılar olarak adlandırılan grup Soğuk Savaş sonrası Batı ve bilhassa ABD'nin Avrasya coğrafyasındaki jeo politik ve jeo ekonomik boşluktan yararlanarak hegemonya kurmasını Rusya'nın Avrasya'daki stratejik çıkarları için tehdit olarak görüyorlardı. Yine bu kapsamda yeni Avrasyacılara göre Rusya jeopolitik unsurlarını öne çıkararak uluslararası sistemde büyük güç olduğunu göstermeliydi.

SSCB yıkıldıktan sonra dış politikaya yön vermesi için kullanılan bu iki argüman Avrasyacılık ve Atlantikçilik geçmişten beri Rus Devleti'nin kimlik ve aidiyet krizi şeklinde kendini zaman zaman gösteriyordu. Dönemin hükümetini ise

[65] Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel Yayınları, 2002, s.102-103.

devletin yeni kimliğini Batı medeniyeti ile entegre etmeye yönelir. Bu hükümet adamlarından biri olan, Rusya Federasyonu'nun kuruluş kadrosunda yer alan Andrey Kozyrev, 1991 yılında Yeltsin tarafından dış işleri bakanlığı görevine getirilmiş ve 1996'ya kadar bu görevi yürütmüştü. Kozyrev'in Batı yanlısı tutumuyla şekillenen ilk dönem dış politika Yeltsin tarafından da benimsenmişti ve 1992 yılında kuzey yarım küre ötesiyle iş birliği ve güvenlik alanından söz etmeye başlamıştı.[66] Gorbaçev döneminde uygulanmaya çalışılan Batılı devlet modeli komünist modele ayak uyduramamış ve tam Batılı çizgiye gelemeden arada kaldığı için devletin sorunlarına cevap verememişti. Dış işleri bakanı Kozyrev'in Atlantikçi görüş çerçevesinde üç önemli hedefi vardı:

Birincisi, demokratik yönetim biçimini benimseyerek uluslararası toplumun uygar bir üyesi olmakla beraber Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)' nin de aynı demokratik anlayışlara uygun olarak gelişmesini sağlamak ve onlarla eşit ortaklık bağları kurmak. İkincisi, nükleer silahların kontrolü için üzerine düşen görevi yerine getirmek ve bu amaçla ABD ile iş birliği yapmak. Üçüncü olarak ise küresel ekonominin parçası olabilmek için Batılı ekonomi örgütlerinden yardım alarak yaşam standartlarını geliştirmek.[67]

Ancak ilk yıllarda ekonomisini istediği gibi canlandıramayan ve siyasi krizlerle mücadele eden Yeltsin yönetiminden memnuniyetsizlikler başlamıştı. Batılı politikanın hata olduğu kabul edilmişti. Bunun üzerine Yeltsin çizgisini Atlantik çizgisinden ayırmış ve Atlantikçi kadroyu tasfiye etti.[68] RF'nin Batılılaşmanın doruğunu yaşadığı Yeltsin hükümeti ilk yıllarında imparatorluk mirası ve rolünü reddetmişti. Batılı stratejistlere göre bu dönemde ABD Rusya'ya karşı dostça bir tavır sergilemişti. Bu yaklaşım Atlantikçileri daha da cesaretlendirmiş ve seçeneklerinin doğru olduğuna inandırmıştır.[69]

---

[66] Hosking, **a.g.e.** s.842
[67] Sait Sönmez, "Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi", **Gazi Akademik Bakış**, C.3., Sayı:6, 2010, s. 76.
[68] Onay, **a.g.e.**, s.113.
[69] Brzezinski, **a.g.e.** s.143.

1.2.1.1. Yakın Çevre Siyasetinin Yeniden İnşası

Batılı stratejistler ABD'nin dostane yaklaşım içinde olduğunu ileri sürmüş olsa da 1993'ten itibaren Rusya tarafından öyle görünmemeye başlar. NATO'nun genişleme çabaları Rusya'nın güvenliği ve ABD'nin güvenilirliğini sorgulatmaya başladı. Özellikle NATO'nun Polonya'yı, Çek Cumhuriyeti'ni ve Macaristan'ı kapsayacak şekilde genişleme sinyalleri batıya yönelik hayal kırıklığını perçinledi. Yeltsin'in Aralık 1994'te AGİK zirvesindeki konuşması bu hayal kırıklığının bir ifadesi olarak yansıdı. Yeltsin de bu konuya temas ederek 1994 yılında AGİK konferansındaki konuşmasında NATO genişlemesinin dostane bir yaklaşım olarak görmediklerini ifade etti. Onay'ın aktardığı bir habere göre Rusya bu genişlemeye engel olmak amacıyla Batısındaki askeri birliklerini güçlendirmeyi hatta Baltık ülkelerinin NATO'ya katılması ile bu ülkeleri işgal etmeyi göz almıştır.[70]

Sovyetlerin yıkılışının ardından düzelmeyen ekonomik durum, politik ve toplumsal kargaşa ile NATO'nun eski Sovyet coğrafyasına genişleme hamleleri Atlantikçi politikanın ilerlemesini durdurdu. Batı'da Rusya'nın jeopolitik etki alanı Baltıkların kaybıyla çok daralmıştı. Bunun ötesinde Varşova Paktı'nın dağılışı buradaki devletleri NATO ve AB'nin etkisine açık hale getirmişti. Ukrayna'nın kaybedilmesi ise Rusya'yı Avrasya liderliği koltuğundan ediyor ve etnik ve dinsel olarak Ruslara yakın 52 milyon insan kaybını temsil ediyordu. Üstelik Rus olmayan Orta Asyalıların varlığı Rus devletine yük olmakla beraber Rusya'nın kimlik tartışmasını tekrardan gündeme getiriyordu. Ukrayna olmadan Rusya Avrupa kimliğinden daha da uzaklaşmış oluyordu.[71] Her ne kadar Orta Asya ve Kafkas devletleri eski Sovyet coğrafyasının dahilinde olsa da Rusya'nın asıl ilgisinin Doğu Avrupa ve Ukrayna'yı kapsayan coğrafyaya olduğu net olarak görüldü.

Kimliksel ve jeopolitik bağlamda Rusya'nın Doğu Avrupa ile olan ilişkisini Batı'nın eline bırakmak istemeyişinin en belirgin örneğini NATO'nun genişlemesine yönelik tepkilerinde görmek mümkündür. Özellikle Rus kamuoyu ve siyasal partilerin

[70] Russia Has A Nuclear Answer to Wider NATO, The Times, 30 Eylül 1995, aktaran Onay, **a.g.e.**, s.127.
[71] Brzezinski, **a.g.e.** ss.133-134.

arasında ciddi tartışmalara yol açan bu durum Yeltsin'in politikasına yönelik eleştirileri şiddetlendirdi.[72] 1993 yılı Rus dış politikası için bir kırılma noktası oldu; Atlantikçi politikanın Rus toplumunu tatmin etmemesi üzerine ulusal çıkarların ön planda tutulduğu yeni bir dış politika perspektifine doğru dönüş başladı. Nitekim Nisan 1993 Yeni Dış Politika Doktrini ve Kasım ayındaki Savunma Doktrini Rusya'nın korumacı bir politikaya büründüğünün işareti oldu. Bu doktrinlerde göze çarpan unsur "yakın çevre" vurgusuydu. Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarında dış politikasında göz ardı edilen yakın çevre, 1993'ten sonra Yeltsin ve Kozyrev'in söylemlerinin değişmesi doğrultusunda Rus dış politikasını şekillendiren ana tema olmuştur. Yeltsin, 1994'te BM'de verdiği demeçte yakın çevrenin Rusya için hayati çıkarları barındırdığını ifade etti. Rus dış politikasını jeopolitik bağlamda ifade eden yakın çevre, Rus sınırlarına yakınlık, benzer tarihsel gelişim ve siyasi süreç, Rus azınlıklar ve ekonomik parametrelerle önemini devam ettirir. Dış işleri bakanı Kozyrev de katıldığı bir konferansta Rusya'nın bölgede yüzyıllardır devam eden önemli bir bağının olduğunu ve bu nedenle BDT ülkelerindeki Rus askeri üslerin devam etmesi gerektiğini vurguladı.[73] Bu yeni yaklaşım Batı ile iş birliğini reddetmeden ulusal çıkarlar doğrultusunda Eski Sovyet coğrafyasına ve BDT'ye yönelmesini öngörmekteydi. Hatta yakın çevre doktrini savunucularının bazıları Rusya'nın bölgede "özel rolü" olduğundan bahsediyor, Batıyı ise BDT ülkelerini ilgisinden dolayı Rus karşıtı politika gütmekle eleştiriyorlardı. Dünya kamuoyuna Moskova'nın eski Sovyet topraklarındaki rolünü tanıması için baskı yapılıyordu. Eylül 1995'te Boris Yeltsin Rusya'nın BDT politikası hakkında aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

[72] Erhan Büyükakıncı, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna, Ankara, Phoneix Yayınevi, 2000, **Academia.edu**, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/2076633/Vladimir_Putin_D%C3%B6nemi_Rus_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1na_Bak%C4%B1%C5%9F_S%C3%B6ylemler_Aray%C4%B1%C5%9Flar_ve_F%C4%B1rsatlar, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2019

[73] Sait Sönmez, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı: 27, 2010, s.y.

"Rusya'nın BDT'ye yönelik politikasının ana hedefi, dünya topluluğunda gerçek yerlerini talep etme yeteneğinde, ekonomik ve toplumsal olarak bütünleşmiş devletler topluluğu yaratmak… Sovyetler Birliği sonrası bölgenin topraklarında yeni devletlerarası siyasi ve ekonomik sistemin oluşturulmasında lider kuvvet olarak Rusya'yı desteklemektir."[74]

Bu sözlerle Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında tekrardan liderliğini ilan ettiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden Rusya'nın yakın çevre doktrininin salt iş birliği bir nitelik taşımadığı ve yayılmacı emeller içerdiğini düşünen devletler olmuştur. Ukrayna gibi bazı eski Sovyet devletleri Yeltsin'in BDT coğrafyasına bu yaklaşımına sert bir duruş sergilediler. Muhaliflerin penceresinden bakıldığında Rusya Ukrayna'nın ulusal egemenliğini tanımak konusunda isteksiz bir tavır sergilemekteydi. Üstelik Kırım üzerinde Ukrayna'nın haklarını sorgulamakta ve Sivastopol limanını Rusya yönetimi altında tutmak istemekteydi.[75] Diğer BDT ülkeleri de benzer ulusal bağımsızlık kuşkularıyla Moskova'ya karşı çekimser görüntü sergilediler. Yeltsin'in yakın çevre politikası dış engeller ile karşılaşınca 1995 yılından itibaren liderlik söylemi zayıflamıştır. Nitekim 1997 yılında ABD'nin de desteğiyle bir araya gelen Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova GUAM örgütünü kurmuşlardır. Rusya'nın BDT içindeki hakim konumunun dengelenmesi amacını taşıyan bu örgüt Yeltsin'in yakın çevredeki etkinliğini kaybettiğinin göstergesidir. [76]

1999 baharında NATO'nun Kosova nedeniyle Yugoslavya'ya karşı BM kararı olmadan ve Rusya'nın itirazlarına rağmen müdahalede bulunması, Rus güvenlik ve dış politikası açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Kosova Savaşı'na müdahale iç işlerine karışılması olarak değerlendirilmiş ve aynısının Çeçenistan nedeniyle Rusya'nın kendi topraklarına da uygulanabileceği endişesini yaratmıştır ve bundan böyle birçok Rus siyasetçi NATO'yu başlıca düşman olarak görmeye başlar. [77]

---

[74] Brzezinski, **a.g.e.** s.153.
[75] Brzezinski, **a.g.e.** s.160.
[76] Merve İrem Yapıcı, **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler: Yeltsin ve Putin Dönemleri,** Ankara, USAK Yayınları, 2010, s.349.
[77] Hosking, **a.g.e.** s.843.

Yeltsin ABD'nin Moskova Washington arasında güvensizlik tohumları ektiği göndermesini yaparak NATO genişlemesini dostane olmayan bir hareket olarak yorumladı. 1994'te Barış Ortaklığı'na katılarak NATO'nun bekleme salonuna alındı, ardından 1997'de NATO'nun genişlemesini kabul eden bir anlaşma imzaladı.[78]

1998'de yaşanan iktisadi kriz, Batı ile ekonomik entegrasyonu savunanların fikirlerini iyice çürütmüştür. 1996 yılında Yeltsin ikinci kez devlet başkanlığına seçildiğinde dış işleri bakanlığı görevine de Yevgeni Primakov getirildi. Primakov'un dış politika doktrininde öne çıkarılan "çok kutuplu uluslararası sistem" önerisi ile Avrasyacı dış politikaya geçiş süreci başladı.[79] Batı yanlısı dış politikası sebebiyle Duma tarafından sürekli eleştiriye tabi tutulan Kozyrev'in 1996'da görevden alınıp yerine Primakov'un getirilmesi Duma'yı oldukça memnun eden bir gelişme olmuştur. Avrasyacı görüşleri yakınlığı ile bilinen yeni dış işleri bakanı Yevgeni Primakov'un bir Orta Doğu uzmanı olması da dikkat çekicidir. Bu sebeple Primakov'un bakanlığı hakkında Rus dış politikasındaki dönüşümün göstergesi olduğu söylenebilir.

Primakov döneminde Rusya'nın uluslararası siyaset alanındaki rolünü belirleyen yeni tanımlamalar yapıldı. Öncelikle Avrasyacıların etkisiyle BDT coğrafyasına ve Avrasya Birliği'ne yönelik söylemler ve uygulamalara geçilmesine karar verildi. Geçiş döneminden kaynaklanan sorunlar ve yönetimsel zayıflıklara rağmen Rusya büyük güç iddiasını tekrar sürdürebileceğinin farkına vardı. Keza büyük güç olmasını sağlayan nükleer silah kapasitesi, jeopolitik konum ve BM koltuğu gibi faktörler Rusya'nın büyük güç olma iddiasını pekiştiren ciddi stratejik kozlardır.

Rusya hükümeti bu dönemde en büyük tehdidi ABD'nin tek kutuplu düzeni dayatması olarak gördü. ABD'nin eski Sovyet coğrafyasına gösterdiği ilgi Primakov ile Avrasyacı eksene kayan Rus dış politikası stratejileri ile çatışmaktadır. Ancak Rusya'nın bu çıkar çatışmasına karşı dikkatli bir dış politika izlediğini söylemek mümkünüdür. Zira Primakov'un dış politikası ayrıca kendisine düşman yaratmaktan ziyade ulusal çıkarları gözeten yapıcı ortaklıklar kurmak amacıyla hareket etmeyi

[78] Hosking, **a.g.e.** s.843.
[79] Erel Tellal, **a.g.m.** s.210.

yeğlemekteydi. Yapıcı ortaklık çerçevesinde BDT ülkeleriyle siyasal ve ekonomik bütünleşmenin sağlanması yönünde adımlar atılması dönemin en önemli politikasıdır.

ABD'nin tek kutupluluğu sadece Rusya'yı değil diğer potansiyel güç kutuplarını da endişelendirmişti. Bu yüzden yeni Rus dış politikasında Asya ile ilişkiler sadece söylemde kalmamış çeşitli ziyaretler ve iş birliği örgütlerinin kurulmasıyla da somutlaştırılmıştı. Kuşkusuz Moskova-Pekin yakınlaşması Şanghay Beşlisi'nin kurulması ile meyvesini vermişti. Daha sonra Şanghay İş Birliği adına altında daha da geliştirilecek olan ve Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan örgüt, sınır sorunlarını çözmek amacıyla Nisan 1995'de Çin'in ticaret ve sanayi şehri olan Şanghay'da toplanmıştır. Üye ülkeler bu zirvenin sonucunda yayınladıkları ortak bildiri ile NATO'nun genişlemesi, Irak, Bosna ve Kosova krizi ile yaşanan tek kutupluluk tartışmalarına karşı çok kutuplu düzene vurgu yapmışlardı.[80] Yeltsin'in Pekin'e giderek Çin lider Jiang Zemin ile bir araya gelip Rusya ve Çin arasında "ABD hegemonyasını" kınayan anlaşmanın imzalanması[81] ABD'ye bir göz dağı olarak düşünülebilir. Brzezinski bir stratejist olarak bu ittifakı önceden değerlendirmiştir. Brzezinski, Çin-İran-Rusya ittifakının dünyanın lider Slav gücünün, militan Müslüman gücünün ve en kalabalık Asya gücünün bir araya getirildiği güçlü bir blok yaratabileceği uyarısında bulunmuştur.[82] İran ve Rusya'yı birleştiren noktalar ise yine ortak tehdit üzerinden yola çıkarak ABD'nin Soğuk Savaş sonrası küresel etkinliğinin artmasına karşı önlemler oluşturmuştur. Bunun yanında ikili ilişkiler özelinde İran'ın Rusya'nın yakın çevresindeki liderliğini kabul etmesi ve bölgedeki Rusya karşıtı radikal İslam tehditlerini bastırması gibi nedenlerle iş birliğine yanaşıldı.[83] Ancak Brzezinski'nin bahsettiği Çin-İran-Rusya hattı sağlıklı bir ittifak değildir. Çünkü Rusya'nın stratejik iş birliği kuracak kadar güçlü bir ortak olmaması ve ittifaktan tarafların kazançlı çıkmayacağı aksine ABD'nin gücü karşısında kayıplar verebileceği düşünülür.[84] Çok kutupluluk bağlamında ABD, Çin, AB ve Hindistan gibi uluslararası iş birlikleri Rusya

[80] Sönmez, **a.g.e.** s.92.
[81] Erel Tellal, **a.g.e.** s.213.
[82] Brzezinski, **a.g.e.** s.164.
[83] Sönmez, **a.g.e.** s.92.
[84] Brzezinski, **a.g.e.** s.165.

için ne kadar önemliyse İran gibi bölgesel iş birlikleri de tek kutupluluğu çözmeye yardımcı olacaktır. Sonuç olarak ABD'nin tek kutupluluk iddiasından rahatsız olan ABD karşıtı ülkelerle sıkı diplomatik bağların tesis edilmesi sistemin çok kutupluluğunu güçlendirecektir.

Alexander Dugin'in Doğu ile kurulacak ittifakın yanı sıra Atlantik'e karşı Avrupa ile ittifak görüşü de Rusya'nın dış politika arayışlarında bir seçenek olarak değerlendirilmelidir. Dugin'e göre:

> *"Rusya'nın jeopolitik ve jeostratejik egemenliği için gereken, sadece kaybedilen 'yakın çevre'nin yeniden kazanılması ve Doğu Avrupa ülkeleri ile müttefiklik ilişkilerinin yeniden tesis edilmesi değil, aynı zamanda kıtasal Batı (öncelikle, Amerika güdümlü NATO'nun Atlantikçi himayeciliğinden kurtulmaya meyleden Fransız-Alman Bloku) ve kıtasal Doğu (İran, Hindistan ve Japonya) devletlerinin Avrasya stratejik blokuna dahil edilmesidir."*[85]

Primakov döneminde Rusya'nın çok kutuplu düzen yaratma girişimleri çerçevesinde Rusya-İran yakınlaşması, Şanghay Beşlisi'nin kurulması, Rusya'nın G-7'ye dahil olması, Almanya ve Fransa ile birtakım ortaklıklar kurulması Avrasya'nın konumunu güçlendirmeye yönelik adımlardır.[86]

1.2.2.Putin Dönemi Rusya Federasyonu ve Dış Politikası

Rusya Federasyonu'nun dış politikasını belirleyen faktörleri üç düzeyde ele almak mümkündür; birincisi uluslararası sistem ve Rusya'nın konumu. İkincisi devletin yeniden yapılanması ve güçlü aktör olma çabaları, son olarak ise lider değişkeni.[87] Bu bağlam içerisinde Putin dönemi Rusya, lider değişkeninin dış politika dönüşümünde oynadığı role örnek oluşturur. Halihazırda görevine devam eden Rus devlet başkanının dış politikasını Yeltsin döneminden farklılaştıran niteliği iç politikanın dış politika üzerindeki etkisiyle açıklanır.

---

[85] Dugin, **a.g.e.**, s.10.
[86] Büyükakıncı**, a.g.e,**. s.y.
[87] Büyükakıncı, **a.g.e.** s.y.

Putin'in Batı kavramına bakıldığında Yeltsin'in Atlantikçi Batıcılığından farklılaştığını görürüz. Kozyrev'in Batılı liberal ekonomi politikaların benimsenmesi ve Rusya'nın Batı'nın doğal bir müttefiki olduğu söylemleri daha genel bir ifadeyle Batılılaşma olarak ifade edilirken, Putin döneminde Batı kavramı daraltılarak Rusya'nın "Avrupalılaşması" şeklinde tezahür eder. Putin de ilk yıllarında Avrupa ile geliştirilecek ortaklığa önem verir ve Rusya'nın Avrupalılaşması söylemlerini destekler. Rus eliti içerisinde "Entegrasyonistler" olarak adlandırılan bu grup daha çok ticaret dünyasının seçkinleri ve liberal medya arasında popülerlik kazanmıştı.

İlk dönem Putin'in Yeltsin yerine lider koltuğuna oturması ile 11 Eylül 2001 tarihine kadar ulusçu sloganların ön planda olduğu bir süreç dilimini kapsar. Putin iktidarı yönetimi devraldığında dış politikada aktif bir rol üstlenmeyi hedeflemiş ancak ülkenin içerideki ahvali hareket imkanını kısıtladığı için önceliği içeride gücün konsolide edilmesine vermiştir. Her halükarda iç siyasetteki sağlamlığın dış politikayı da sağlamlaştıracağı düşünülmüştür. Yeltsin çözülmemiş pek çok konuyu arkasında bırakarak Putin'e görevi devretmişti. Yeltsin'in Rusya'yı yeniden küresel süper güçlerden biri yapma ve eşitler arasına sokma vaatleri havada kalmış olsa da bölgesel gücünün devam ettiğini söylemek yanlış olmaz.[88] Vladimir Putin ise Yeltsin'in bu vaatlerini gerçeğe dönüştürmek ve istikrarsız komşuları üzerindeki otoritesini korumak amacıyla iç ve dış politikada karşılaştığı sorunları çözmek ile işe başladı. Putin hükümetinin Yeltsin'den devraldığı başlıca sorunlar; Çeçen sorunu ve ayrılıkçı güçler, ABD ve AB ile ilişkiler, BDT ülkeleri ve ekonomik sorunlardır.

1.2.2.1. İç Politikada Putin Figürü ve Reformları

2000 yılının Mart ayında yapılan seçimleri kazanmadan önce Yeltsin'in Putin'i halef ilan etmesi ve başbakanlık koltuğunu devretmesiyle Rusya'da Putin devri kısmen açılmıştı. Ardından Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de aday olacağını açıklamış ve 26 Mart 2000'de çoğu merkezden olmak üzere siyasi yelpazenin neredeyse hemen hepsinden az çok oy alarak seçimleri kazanmıştı.[89]

[88] Hosking, **a.g.e.**, s.837.
[89] Hekimoğlu**, a.g.e.**, İstanbul, Vadi Yayınları, 2007, s.75.

Kimliğin de temsiliyle beraber, Putin'in hedeflerinin başarıya ulaşması daha da gerçekçi görünmekteydi. Rus halkı için yeni bir yüz olan Putin yarattığı itibar ile de dikkati çekmiştir. Halk düzene oturmuş ve öngörülebilir bir hükümet arzuluyordu. 1994-1996 yıllarında yaşanacak bir savaş kamuoyunda olumsuz karşılanırken, bu sefer halkın %70'i askeri harekata destek veriyordu.[90] Tam seçim çalışmalarının olduğu esnada başlayan İkinci Çeçen Savaşı'na Putin'in destek vermesi kamuoyunda Putin'i öne çıkarmıştır. Ayrıca Putin'in Çeçen Savaşı'nın başarısı seçimlerin onun lehine çevrilmesini sağlamıştır. Bu başarıyı yalnızca savaşın yarattığı popülarite ile bağdaştırmak doğru olmamakla birlikte uluslararası politik ilişkilerin de Putin'in başarısı için ortam hazırladığı söylenebilir. Öncelikle ekonomik alanda yaşanan gelişmelerin bu şöhrete katkı sağladığı çıkarımı yapılabilir. 1998'de Ruble'nın devalüasyonu ve petrol fiyatlarının yükselmesi Putin'in ekonomik gelişmeyi hızlandırması için bir fırsat oldu ve gelişmelerin neticesinde 2000-2007 yılları arasında Rusya'nın ortalama %7 büyüme kaydettiğine şahit olundu.[91] Bu zamana kadar devletin kalkınması amacıyla dışarıdan alınan borçlar 2004-2005 arasında bir azalma gösterdi ve bu sayede Rusya'nın yabancı yatırım cazibesine de katkıda sağlandı.[92] Kendine özgü bir serbest pazar düzeni yaratan Putin ekonomi üzerinde devlet denetimini sürdüreceğini göstermiştir. Ekonomideki özelleştirme girişimlerini ve liberal reformları desteklemesine rağmen küreselleşmenin ekonomi üzerinde tehlike olabileceğini de ifade etmektedir. Başkanlığının ilk yıllarında iş adamlarıyla yaptığı bir toplantıda Putin, onlara bu zamana kadar çaldıkları ne varsa ellerinde tutmalarını fakat bundan sonra temiz bir oyun istediğini söylemiş ve vergilerini ödeyen, yatırımları ile meşgul olan ve siyasetten uzak duran iş dünyası yaratılması telkininde bulunmuştur.[93] Putin'in adeta ültimatom niteliğindeki mesajı onun yeni ekonomik bakışını yansıtmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Putin Rus ekonomisini ne küreselleşmenin ne de sermayeyi elinde bulunduran bir grup zenginine tabiri caizse

[90] **A.e.**
[91] Hissi Haukkala, "From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long Term Crisis in EU-Russia Relations", **Journal of Contemporary European Studies,** Vol.23, No.1, 2015, s.30.
[92] Rusya Federasyonu Ekonomisine Toplu Bir Bakış, rusyaofisi.com, aktaran: İlyas Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008, s.76.
[93] Andrei P. Tsygankov, "Vladimir Putin's Vision of Russia as a Normal Great Power", **Post-Soviet Affairs**, C.21., Sayı:2, 2005, s.140.

"Rus oligarklarının" insiyatifine bırakmaya razı değildi. Onun düşüncesi Rus ekonomisini devlet kontrolü altında dünya piyasasının çekici ekonomilerinden birisi yapmaktı.

Güçlü ekonominin güçlü başkanlıkla ilişkilendirilmesi oligarkların ekonomiden olduğu kadar siyasetten de lağvedilmesini gerektirdi. Oligark ismi uzun dönemde siyaset yapım sürecine müdahil olmuş birbiriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir grup yöneticiyi ifade etse de Rusya'daki iş adamları sınıfını bu şekilde isimlendirmek tam olarak bu anlama denk düşmez. Buna rağmen oligark olarak ifade ettiğimiz grup ekonominin belirli alanlarına girebilir ve Kremlin'in sunduğu avantajları rakipleri üzerinde kullanma yetkisine sahiptir.[94] Oligarklar, devlet idaresinde ayrıcalıklı konumda olan herkesi ifade eder. Bu ayrıcalıklı sınıf RF serbest piyasa ekonomisine geçiş yaptığı yıllarda devletten büyük iş yerleri, fabrikalar satın alarak ortaya çıkmış ve özellikle doğal kaynak sektöründe büyük hisse sahibi olmuşlardır.[95] Yeltsin bu seçkin sınıfla ilişkisini gizli pazarlıklar üzerine kurmuştu ve ekonomi seçkinlerin eline büyük bir servet geçecek şekilde idare edildi. Putin ise gayri resmi ilişkileri bir kenara atıp, oligarklarla ilişkisini resmi yollar aracılığıyla yürütme kararını aldı.[96] "Sermaye ve gücü eriten adamlar" diye bahsedilen iş adamlarına Putin'in hamlesi çok geçmeden gerçekleşti. İlk hedef olan Media- MOST'un sahibi Gusinski medya tekelini elinde tutuyordu ve özel televizyonu NTV'ye baskın düzenlenerek hakkında dava açılan iş adamı 2000 yılının Haziran ayında tutuklandı. Aslında diğer oligarklar kadar yolsuzluğa bulaşmış olmasa da bütün bu davalar ve soruşturmalar neticesinde hem NTV'yi kaybetti hem de ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Tam bir klasik oligark profili sergileyen Berezovski ise medyadan finansa sahip olduğu güç araçlarını siyasal arenada kullanmaya çalışmış ve iş adamlığından ziyade siyaset adamlığına soyunmuştur. Nihayetinde o da Putin'in oligarklar ile mücadelesinde yenik düşen taraf olmuş ve Londra'ya kaçmıştır.[97] Yukos Oil'in sahibi olan Hadarovski Putin'e karşı muhalif siyasette yer alır. Hatta başkanlığa aday olmaya hazırlığında olsa da

[94] Richard Sakwa, "Putin and the Oligarchs", **New Political Economy**, C.13., Sayı:2, 2008, s.186.
[95] Hekimoğlu, **a.g.e.,** s.109.
[96] **A.e**., s.80.
[97] Sakwa**, a.g.e.**, s.186.

tutuklanmaktan kurtulamamış ve politikadan ayıklananlar arasında yer almıştır.[98] Putin oligarklara yeni sistemde durmaları gereken yeri ve tabi olmaları gereken gücü açıkça göstermiştir.

Putin'in Rusya'sı devlet ve millet olarak güçlü bir karakter göstermek felsefesi üzerine inşa edilmişti. İç ve dış politikada gücüne güç katacak gelişmelerden biri olan petrol fiyatlarının yükselmesi şans olarak ifade edilse de kaynağı etkili bir biçimde yönetmek Putin yeteneğiydi. Ülkenin restorasyonunu üstlendiği dönemde varili 27 dolar olan petrol fiyatlarının 2008 yılında 130 dolara kadar yükselmesi Putin için yeterince şanslı bir gelişmeydi. Aynı zamanda Yeltsin zamanında oligarklar ülke dışında kendi ticari çıkarlarıyla hareket etme yetkisine sahipken, Putin bu grubun serbestçe hareket etmesini kısıtladı ve dış işlerini tamamen merkezin kontrolüne geçirdi. Bunun ötesinde dış politikada konu enerjiye geldiğinde ise karar verici tek merci olarak başkan kendisini işaret etmiştir.[99]

Devlet kimliği meselesine de el atan Rus devlet başkanı kendi görüşü çizgisinde birtakım yenilikler yapma kararı aldı. Yeltsin dönemi ulusal düşüncenin net bir temsilini sağlayamamıştı. Rusya'nın girdiği kimlik bunalımı otoriter zayıflığın da etkisiyle Rus elitler arasındaki bölünmeleri derinleştirirken böylesi bir ortamda istikrarlı bir iç ve dış politikanın var olması pek mümkün değildi. Putin ise göreve geldiğinin ilk yılında parçalanmış Rusya'nın getireceği tehditleri önceden görmüş ve iç politikada istikrar ve düzeni sağlamak amacıyla kimliksel bir çatı inşasına girişir. Bu anlamda restorasyona öncelikle Çarlık dönemi ve Sovyet döneminin fikirlerini yansıtan sembolleri kullanarak başladı. Devletin amblemi olarak Çarlık Rusyası'nın sembollerinden olan çift başlı kartalı Duma'ya kabul ettirmiş, Beyaz Ordu komutanı Denikin için bir cenaze töreni düzenlendi, ayrıca Sovyet ulusal marşını devlet marşı olarak yeniden kullanmaya başladı ve Bolşeviklerin ulusal bayramı olan 7 Kasım yerine Polonya zaferinin kutlandığı 4 Kasım tarihini ulusal bayram ilan etti.[100] Bu

[98] Tellal, **a.g.e.**, s.201.
[99] Angela Stent, "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Volume:60, Issue:6, s.1092.
[100] Stent, **a.g.e**., s.1091.

adımlar merkezi otoriteyi güçlendirme de önemli rol oynadığı kadar ulusal düşünceyi Sovyet ve Çarlık mitleri üzerinden Avrasyacılığa yaklaştırdı.

1.2.2.2. Dış Politikada Değişen Algı ve Perspektifler

Sovyet döneminin yarattığı ideolojik keskinliklerden sıyrılan yeni Rusya'nın ulusal kimliği ve uluslararası rolü soruları 21.yüzyılda yavaş yavaş cevap bulmaya başlamıştır. İçerideki reformları ile öne çıkan ve Rusya tarihinin kült bir figürü olan Vladimir Putin uluslararası sahadaki tutum ve davranışları ile de dikkat çekmiştir. Devletlerin dış politika çerçevesini belirleyen faktörlerden biri olarak devlet liderleri yüzyıllarca uluslararası ilişkilerin seyrini değiştiren büyük olayların başrol oyuncusu olmuştur. SSCB sonrası Rus dış politikasının gelişimini analiz eden çalışmalar Yeltsin ve Putin iktidarları arasındaki belirgin farka dikkat çeker. Yeltsin döneminin Rusya'sına bakıldığında içeride bir dizi ekonomik ve politik savaş verdiği, bunun yanında bir kimlik bunalımı ile de karşı karşıya kaldığı görülür. Bir devlet kimliği inşa etmesi beklenen Yeltsin ve hükümeti bu ihtiyaca cevap veremeyince çıkan tartışmaların da önüne geçemedi. Bunun sonucunda Sovyet sonrası yeni kimlikten yoksun kalan Rusya dış politika tavrını net olarak ortaya koyamadı. Dönemin diplomatik ilişkileri *ad-hoc* diplomasi özelliği göstermekte olup, bu özelliğiyle Putin dönemine göre dış politika davranışları daha tutarsızdır.[101] Devletin uluslararası sistemde yerinin ve duruşunun net olarak belirlenmesi Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle gerçekleştiği tartışmalı olsa da önceki hükümete göre daha tutarlı olduğu gerçeği yadsınamaz. Yapısal dinamiklerin dönüşümüne farklı tartışma parametreleri eşlik etse de ulusal kimlik meselesinin çözümü Rusya'nın yerini sabitleyen unsur niteliğindedir. Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninin yeniden şekillendiği bir konjonktürde Rusya'nın geçmişten beri süregelen ulusal kimlik meselesi tekrardan tartışmalara yol açmıştır. Meselenin önemi Rusya'nın uluslararası sistemdeki yeni konumunu belirleyecek olmasının yanı sıra dış politikasında gözlenen Doğu-Batı ikilemini de açıklamasıdır. Yeltsin iktidarında Rus akademisyenler ve bürokratlar arasında iki dış politika akımı öne çıkmış ve bunlar Putin ile birlikte yeni bir tarza evrilerek Avrasyacılık ve Atlantikçiliğin sentezi haline dönüşmüştür. Kuşkusuz

[101] Stent, **a.g.e**., s.1090.

pragmatik emellerin teorik altyapısını bu sentez oluşturur. Bu yüzden Vladimir Putin'in Rus dış politikasında yeni bir çığır açtığını söylemek yanlış bir ifade olmaz. Öte yandan "özgünlük" ve "demokrasi" kavramları Rus dış politikasının bütünleştirici unsurlarıdır. Özellikle Putin döneminde Rusya'nın özgünlüğü çok defa vurgulanır.[102] Rus dış politikasında önde gelen bir diğer konsept ise egemen demokrasi konsepti olmuştur. Burada anlatılmak istenen Rusya'nın kendi yolunu çizme hakkı olduğu ve Batı'nın baskılarına boyun eğmeden de bunları gerçekleştirebileceği aynı zamanda küreselleşme ve onun olumsuz sonuçlarından da kendini koruması gerektiğidir.

Putin başkanlığının ilk yılında yayınladığı makalesinde yeni bir çağı kucaklayan dünyanın önündeki fırsat ve tehditlerin bir değerlendirmesini yapar. Putin'in ve Rusya'sının bu yeni çağda alacağı rolün ipuçlarının da verildiği yazıda, ekonomik ve siyasi reformların Rusya için hayati öncelik taşıdığı belirtilir. Ayrıca yazıda Rus başkan görevi devraldığı zaman ülkenin içinde bulunduğu kötü durumun Sovyet mirasının bir sonucu olduğunu ve aynı hataların bir daha tekrarlanmaması için neler yapılması gerektiğini açıklar. *"Pazar ekonomisinin ve demokrasinin prensiplerini benimsediğimiz takdirde değerli bir geleceğin umudunu taşıyabiliriz."* ifadesiyle küresel değerlere bağlılığını belirtir. Bunun yanında aynı makalede geleneksel Rus değerlerine de vurgu yapılır ve Rus değerlerine olan bağlılık öne çıkarılır. Bu bağlılık "vatanseverlik" konsepti ile dile getirilmiştir. Bu ifadeler bazı taraflarca emperyalist hedeflere geri dönüş olarak yorumlansa da makalede vatanseverliğin pozitif bir anlam taşıdığına dikkat çekilir. Zira bu yeni vatanseverlik konsepti emperyalist ya da milliyetçi bir nitelik taşımadan birinin ülkesi ve tarihi ile duyduğu gururu ifade etmektedir.[103]

Putin'in çok yönlü bir dış politika arayışı Batılı bazı çevrelerde eski Sovyet dönemi politikalarına dönüş olarak yorumlanmış ve özellikle Asya devletleri ve eski Sovyet devletleriyle yakınlaşması bu eleştirileri arttırmıştır. Batılı siyasetçiler tarafından bakıldığında Putin dönemi hakkında öne çıkan yorumlardan bir diğeri ise

---

[102] Neziha Musaoğlu ve Uğur Özgöker, "Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona." **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C.4, No.8, 2008, s.78.

[103] Vladimir Putin, Russia at the Turn of the Millennium, December 30, 1999, (Çevrimiçi) https://pages.uoregon.edu/kimball/Putin.htm, 15.01.2019

Sovyet dönemi politikalarına geri dönüş yapıldığıdır. eski Sovyet devletleri ile entegrasyon meselesi oluşturur. Atlantikçi söylemin Avrasyacı söylemle yer değiştirmesiyle post Sovyet ülkelerine yönelik politikada da değişim gözlenmiş, bu değişiklik Putin iktidarının bölgesel entegrasyon girişimleri ile desteklenmiştir. Enerji ve ekonominin öne çıkarılmasıyla Rusya'da yumuşak güç stratejileri çerçevesinde bir dizi bölgesel ekonomik ve askeri iş birliği yapılarının kurulmasına öncülük edildi.[104]

Vladimir Putin çağının başlamasıyla Batıcılar dışlanmış ve Çin ve Hindistan gibi yeni partnerler ile stratejik iş birliğine gidilmiştir. Putin'in Rus dış politikasını pragmatik ve ekonomik değerler üzerine kurmasıyla Rusya'nın eski Büyük Güç statüsüne yeniden kavuşacağı hesaplanır.

Bugün Rusya'nın güç ve uluslararasılaşmayı birleştirdiği diplomatik davranışları anti-Batıcılık olarak değerlendirilmemeli. Esas olarak Putin ve yönetimi, Sovyet döneminin soyutlanma politikasını geride bırakıp, Rusya'yı uluslararası sisteme büyük güçlerden biri olarak tam anlamıyla entegre etmek için çalışır.[105] Entegrasyon yollarından biri ekonominin dışa açılımıdır. Bu minvalde yeni konseptte ABD ve AB ile ekonomik pazar açılımı yapılarak enerji kaynaklarının Batı'ya ihracının aktif bir şekilde yapılacağı hususuna yer verilmiştir.[106] Öte yandan henüz 11 Eylül öncesi olsa da özellikle Çeçen Savaşı ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin "başı boşluğu" dış politikada terörizm hakkında vurgu yapılmasını mecburi kılmıştır.

Bu dönemde yayınlanan stratejik belgeler bize Rus dış politikasının Putin döneminde üzerinde şekillendiği anahat hakkında ipuçları verir. Pek çok Rus akademisyen Vladimir Putin'in devletin ulusal ve uluslararası çıkarlarını pragmatik yaklaşımla değerlendirdiği ve dış politika önceliklerini pragmatik eylemlere dayanarak belirlediği konusunda hemfikirdir. Bu yönüyle Rus dış politikasını şekillendiren iki ana düşünce akımı, Atlantikçilik ya da Avrasyacılığın, Yeltsin dönemindeki gibi keskin bir role sahip olmadığı görülür. Nitekim uluslararası sistemde

[104] Osman Ergül, "Rus Dış Politikasında Bölgeselleşme ve Rusya'nın Entegrasyon Stratejisi: Avrasya Ekonomik Topluluğu", **International Conference on Euroasian Economies**, Almatı, 2012, s.468.
[105] Tsygankov, **a.g.e.,** s.133-134.
[106] Halid Mammadov, "Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini", **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi,** Ankara, 2014, s.34.

söz sahibi olmak amacıyla Batı ile entegrasyona önem veren Atlantikçi bir tutum benimsenirken, bu amaca ulaşmak için Avrasyacı söylemin izlerini taşıyan yakın çevre ile bütünleşme fikri benimsenir. Bu sentezi pragmatist milliyetçilik olarak tanımlayan Margot Light Rusya'nın Avrasya'da bir denge olduğunu ve bölgesinde önemli sorumluluklar taşıdığına dikkat çeker.[107] Bu anlamda Rus dış politikası için jeostratejik ayrım yapıldığında öncelik verdiği coğrafyalar ve ittifaklar bakımından Avrasyacı ideologların referansıyla bölgesel önceliğini "arka bahçesine" yani eski Sovyet cumhuriyetlerinden oluşan yakın çevresine verdiği saptanır.

Tıpkı Gorbaçev ve Yeltsin döneminde de benimsendiği gibi Batı ile ortaklık ilişkisinin devam ettirilmesi Putin'in dış politika vizyonu içerisinde yer alırken, büyük güç olma düşüncesini yansıtan unsurlar da göz ardı edilmemiştir. Bu hedef için askeri ve ekonomik kapasitenin geliştirilmesine Primakov ile aynı önemi veren Putin, "tehdit algısı" ve "önemli rol" konusunda ise daha farklı bir çizgidedir. Putin için asıl tehdit Sovyet dönemindeki algının aksine Amerika'nın kendisi değil, bugünkü küresel ekonomik yarışın gerisinde kalmaktır. Bu sebeple ulusal çıkarları korumanın yolu ekonomik kaynakların verimli şekilde kullanılmasından geçer.[108] Dünya ekonomisini takip edemeyen bir devletin başarılı olamayacağını ifade ederek Rusya'nın özel rolü ve üstünlüğü tartışmalarını yumuşatan Putin, küresel ekonomik yarışta Rusya'nın da olduğunu ilan eder.[109] Rus Devlet Başkanı Putin tarafından büyük güç olma konsepti Rus dış politikasının mutlak hedefi olarak değerlendirilir ancak daha önce de belirtildiği üzere bu idea emperyalist bir nitelik taşımaz.

Vladimir Putin, Gorbaçhev ve Kozyrev'in Batıcı politikalarına benzemeksizin Batı'nın gözünde dünya sisteminde etkin rolü olan bir devletin lideri olarak görülmek istiyordu.[110] Zira, Soğuk Savaş dönemindeki Rusya gibi Amerika'yı dengeleyecek bir pozisyon arzusunda değildi, ancak büyük güçlerden biri statüsünü kazanmak ise en önemli projesiydi. Nihayetinde Putin yeniden şekillendirdiği Rus dış politikasının dünyaya tanıtımını resmen yapan, stratejik hedefleri, çıkar alanları ve tehditleri

[107] Ergül, **a.g.e.**, s.469.
[108] Tsygankov, **a.g.e.**, s.138.
[109] Vladislav inozemtsev: V Poiskah" s.24-25 aktaran: Hekimoğlu, **a.g.e.**, s.86.
[110] Tsygankov, **a.g.e.**, s.133.

yeniden belirlediği askeri, güvenlik ve dış politika belgelerini görevini konsolide etmesiyle birlikte teker teker yayınlamaya başladı.

28 Haziran 2000'de yayınlanan Yeni Dış Politika konsepti tek kutuplu sistemi hedef almış ve küresel organizasyonların uluslararası sistemdeki ağırlığının arttırılmasını vurgulamıştır. Etkin bir dış politika izlemek için ise ulusal ekonominin güçlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.[111] Putin'in Avrasya eğilimli bir kadro ile oluşturduğu söz konusu konsept pragmatik bir dış politikayı yansıtır. Buna göre Rus dış politikası bağımsız, yapıcı ve dengeli bir karakter sergilemelidir. Çok taraflı bir dış politika ağının kurulması amacıyla Avrasyacı düşüncenin de etkisi ile öncelikli hedef BDT coğrafyası ile kurulacak ağdır. Bu arada Batı ile kurulacak ilişkiler de ihmal edilmez ve bilhassa Avrupa'da Almanya ve Fransa'ya önem verilir. ABD ise düşman olarak görülmez fakat önceki döneme göre daha mesafeli dış politika izlenir. Doğu'ya yaklaşımı ise yine pragmatik siyasetin bir parçasıdır ve bu çerçevede Çin ve Hindistan ile Batı'ya karşı denge oluşturmak için ayrıcalıklı bir dış politika izler.[112] Önceki belgelerin aksine yeni konsept Batı'nın bilhassa NATO'nun Rus sınırlarına doğru genişleme faaliyetlerinden duyulan rahatsızlığı öne çıkarır ve Rusya'nın bölgesel güvenliğin sağlanmasında sorumluluk üstlendiğini ifade eder.[113]

Güvenlik belgesi, iç ve dış tehditlerin belirlendiği ve bunlara karşı devletin, milletin ve vatandaşın nasıl korunacağına dair stratejilerin yer aldığı bir yol haritasıdır. Rusya'nın güvenlik belgesini dış politika stratejilerini de göz önüne alarak incelemek Batı-Rusya rekabetine daha geniş çapta bir perspektif sunması açısından değerli olacaktır. Bir asrın kapanıp yeni bir asrın başladığı 2000 yılının dünya konjonktürüne bakıldığında uluslararası ilişkilere özellikle güvenlik anlamında yeni kavramların girdiğini görmek mümkündür. Tam da bu dönemde Rusya'nın da yeni kavramları karşılayacak ve dünya sistemine yeniden entegre olmasını sağlayacak güncel bir güvenlik konseptine olan ihtiyacı Rus yöneticiler tarafından fark edilmiştir. 10 Ocak 2000 yılında onaylanan Rus Güvenlik konsepti belgesinin ilk başlığı Rusya'nın kendi devlet kimliğini yeniden kurguladığı yani dünya sistemindeki konumunu açıklayacak

[111] Tellal, **a.g.e**., s.215.
[112] Hekimoğlu**, a.g.e.,** s.85.
[113] Yapıcı, a**.g.e.,** s.237.

olan başlıktır. İki kutuplu rekabet döneminin sona ermesiyle sistemde iki yeni eğilim öne çıkmıştır. Bunlardan birincisi ekonomik ve siyasal anlamda güçlenmiş önde gelen devletlerin bütünleştirici ilişkisi ve çok taraflı yönetişimine dayanan bir sistem eğilimidir. Rusya'nın çok kutupluluk temelinde yaratılan bu tarz bir ideolojinin şekillenmesine katkıda bulunacağı ifade edilmektedir. Diğer bir eğilim ise Batı'nın -özellikle ABD'nin- tasarladığı bir uluslararası ilişkiler düzenidir.[114] Bu belgede uluslararası ilişkilerin rekabet ve tehditler çemberinde döndüğü vurgusu yapılır ve askeri gücün bu tehditleri bertaraf etmedeki rolünün devam ettiği belirtilir. Rusya'ya yönelik uluslararası tehditler arasında BM ve AGİT'in zayıflayan etkisi, NATO'nun Rusya'nın komşusu eski Sovyet ülkelerine genişlemesi, BDT arasında zayıflayan ilişkiler, Rusya'nın toprak bütünlüğüne tehditler, Rusya'nın uluslararası sistemde etkisinin zayıflatılması ve kitle imha silahlarının yayılması gösterilmiştir. [115] Birden fazla alanda gözetilecek ulusal çıkarları açıklayan bu belgede uluslararası ilişkilerin eşit ve ortaklığa dayalı olması hususuna değinilir.

Diğer emsal belgelerde olduğu gibi askeri doktrinlerde de çok kutupluluk vurgusu göze çarpar. 90'lı yıllarda yayınlanan belgelerde takınılan yumuşak tavır bir kenar bırakılarak, AB ve NATO açık tehdit unsuru olarak işaret edilmektedir. ABD'nin BM kararlarını görmezden geldiği müdahaleleri eleştirilmiş, NATO'nun genişlemesinden duyulan kaygı da ifade edilmiştir.[116] 21 Nisan 2000 tarihinde Putin tarafından onaylanan belgede nükleer silah kullanım hakkının saklı tutulması 1993 yılı doktrininde yer almamaktaydı. Bu bağlamda yeni doktrin Rusya'nın güvenliğini tehdit eden bir durum olduğunda konvansiyonel saldırı araçlarının yanında nükleer silah kullanımını meşru görür.[117]

Rusya devlet başkanı Putin'in üçüncü dönem başkanlığını da kazandıktan sonra yeni dış politika konseptinin yayınlanması art arda gerçekleşmiştir. Revize

---

[114] Rusya Ulusal Güvenlik Konsepti (2000) için bkz. http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/589768

[115] M.Kibaroğlu, Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrin, Avrasya dosyası, C.6, Sayı:4, Kış 2001, s.100 aktaran: Merve İrem Yapıcı, **a.g.e.**, s.228.

[116] Yapıcı, **a.g.e.,** s.232.

[117] Putin'in 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı'nda Yaptığı konuşmanın Türkçe metni için: https://www.dw.com/tr/putinden-abdye-yayl%C4%B1m-ate%C5%9Fi/a-2519775-0

edilen ve 30 Kasım 2016'da yayınlanan yeni dış politika konsepti genel olarak Batı'da bölgesel çapta ise Avrupa Birliği'nde ses getirmişti. Ukrayna Krizi'nin de bu konseptin içeriğinin oluşmasındaki etkisini de göz önüne almak gereklidir. Yeni konseptlerde bölgesel ve uluslararası önceliklerin netleştirildiğine dikkat çekmek lazımdır.

1.2.2.3. Bölgesel Öncelikler

Rus dış politikasında bölgesel öncelik olarak ilk önce BDT ülkeleriyle olan ilişkilere değinilir. İyi komşuluk ve stratejik partnerlik temeli üzerine kurulacak olan ilişkiler BDT ülkelerinin her biriyle hem ikili ve çoklu düzeyde entegrasyon hem de Gümrük Birliği ve Kolektif Güvenlik Örgütü çerçevesinde yürütülecektir. Yine bu ülkelerdeki çatışmaların çözümüne yönelik geliştirilen ortak çabaya dikkat çekerek askeri-siyasi ve güvenlik sahalarında iş birliğine öncelik verir. Kaynakların ortak kullanımı ve serbest ticaret sahası da ekonomik alanda iş birliği için konulan hedefler arasındadır. Ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra BDT ülkeleri ile Rusya'nın kültürel alanda ortak mirasının devamlılığını sağlamak için de çaba gösterileceği ifade edilir.

Yeni konseptin yine önceki emsal belgelerdeki gibi üzerinde mutlak surette durmaya çalıştığı mevzu yakın çevredir. 1996 yılında kabul edilen Primakov Doktrini ile genel çerçevesi çizilen ve Putin'in Devlet Başkanlığına seçilmesinden itibaren somutlaşan Rusya'nın Yakın Çevre ülkelerine yönelik stratejisi ise ekonomik ve güvenlik konularında olmak üzere iki aşamalı şekilde gelişmiştir: Ekonomik aşama olarak Avrasya Ekonomik Birliği, Tek Ekonomik Saha ve Gümrük Birliği sayılabilir. Bu iş birliği projeleri Rusya ve Belarus'un yanında Orta Asya devletlerinin katılımı ile oluşmuştur. Güvenlik alanında entegrasyonu içeren aşamalar ise çok fazla geliştirilememektedir. Rusya, Kazakistan, Belarus, Ermenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın üye olduğu Kolektif Güvenlik Örgütü sayılabilmektedir.[118] Büyükakıncı'ya göre AET ve Kolektif Güvenlik Örgütü gibi örgütler Rusya'nın iç politikada örgütlenmesini tamamlamasının ardından dış politikasını BDT coğrafyasına yönlendirdiğini gösterir.[119] Örgütlenme çabasının karşılıklı olmasına dikkat

[118] Mammadov, **a.g.e.,** s.35.
[119] Erhan Büyükakıncı, **a.g.e.,** s.y.

edilmektedir. Nitekim BDT ülkelerinin vasiliğini üstlenmek yerine bölgenin sorunlarına dayalı iş birliği geliştirmeye odaklanmak Rusya'nın üzerine yük almadan bölgesel etki kurması olarak düşünülebilir. Pratikte bu çabalar hem ekonomik hem de güvenlik ile ilgili konular üzerinde sonuç vermiştir. Belarus, Ukrayna ve Kazakistan ile yaptığı ekonomik anlaşmalar ile GUUAM'ın etkin bir örgüt olmasını engellerken, Çin'in de iş birliğiyle kurulan Şanghay Beşlisi'nin Orta Asya'daki terörizm tehlikesini önlemesi amaçlanmıştır.[120]. Ekonomik temele dayalı olarak girişilen Avrasya Birliği projesinin Rus Dış Politika konseptlerinde özel bir yeri vardır. RDP'de Avrasya Ekonomik Birliği Avrupa ile Avrasya arasında entegrasyonun sağlayacak olan önemli bir araç olarak görülür.

2016 yılındaki stratejik belgede Ukrayna ve Güney Osetya-Abhazya özelinde maddeler eklenmiş olup, Ukrayna'da karşılıklı saygı temelinde ortaklık inşa etme sözü verilmiş ve iç siyasal krizin çözümü için diğer bölgesel devletlerle birlikte çaba üstleneceği ifade edilmiştir. Abhazya ve Güney Osetya'nın ise modern demokratik devletler olarak kuruluşuna destek verilmesinin Rus dış politikası için öncelikli olduğuna değinilir. Post-Sovyet coğrafyasında devam eden diğer anlaşmazlıklara da değinen 2016 RDP, Moldova'daki Transdinyester ve Kafkasya'daki Dağlık-Karabağ anlaşmazlıklarını diplomatik yollarla giderilmek için Rusya Federasyonu'nun istekli olduğunu belirtir. Ayrıca RF, bu konuların çok taraflı müzakerelerle çözülmesini destekler.

Yine Putin'in ikinci döneminde yayınlanan yeni askeri doktrinde de öncelikler sıralamasında BDT ile ilişkiler öne çıkar. Bu kapsam dahilinde "insani müdahale" kavramını BDT özelinde güvenliğin sağlanması için kullanır ve Belarus başta olmak üzere çevre ülkeler ile askeri iş birliğinin sağlanmasını destekler.[121]

Bütün stratejik belgelerin vurguladığı askeri gücün geliştirilmesi meselesi özellikle 2000'lerin ortalarına gelindiğinde somutlaşmıştır. 2008 yılında Gürcistan'a askeri müdahale yapılması Moskova'nın uluslararası stratejisinde bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Bu olayın sonuçlarından birisi de Rus ordusundaki zayıf

[120] Tsygankov**, a.g.e.**.145.
[121] Mammadov, **a.g.e.**, s.43.

noktaların ortaya çıkması olmuştur. Ulusal çıkar hedeflerine ulaşmak için askeri kapasitenin önemine dikkat çekilmek istenmiştir.[122]

2010 öncesi askeri doktrinlerde daha çok sınır güvenliği ve stratejik silahlar konusu gündem maddesi olurken, NATO'nun Doğu genişlemesi ile bu çerçeveye dayalı tehdit algısı geliştirildi. Rus sınırında ABD hegemonyasının bir parçası olarak NATO'nun bulunmasındansa AB'nin kendi askeri gücünün bulunması Rusya tarafından daha makbul bir seçenek olarak görülür. Rus dış politikasının belki de en ayırt edici özelliği dengeleyici olmasıdır. Bu durum Rusya'nın jeopolitik konumunun "en geniş Avrasya gücü" özelliği göstermesinden kaynaklanır. Böyle bir yaklaşım Rusya'yı hem bölgesel hem de küresel çapta güvenlikten sorumlu aktör yapmakla birlikte, dış politika faaliyetlerinin ikili ve çoklu yönde gelişmesini ve ortak bütünleyiciliğini öngörür.[123]

BDT eksenli dış politika gerek bölgesel gerek küresel anlamda gücünü konsolide edebilmesi için Rusya'ya bir fırsat arenası yaratmaktadır. Burada bölgesel güç odağı devletlerle geliştireceği ikili ilişkiler hayati öneme sahip olmakla birlikte yakın çevresi ile bağları korumak Rusya'nın hem bölgesel anlamda konumunu güçlendirir hem de hegemonya söylemini uluslararası sistemde benimsetir.[124]

[122] Isabelle Facon, "Russia's National Security Strategy and Military Doctrine and Their Implications for the EU", **European Parliament Directorate-General For External Policies**, Brüksel, 2017, s.10.
[123] Rus Dış Politikası Konsepti (2000) için bkz. https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm, 25.11.2018
[124] Büyükakıncı**, a.g.e.,** s.y.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ SOVYET COĞRAFYASI'NDA ENTEGRASYON VE RUSYA

2.1. Rusya'nın Bölgesel Güçlerle İlişkileri

Avrupa'nın savaşı bitse de dünyanın diğer bölgelerdeki dengeler tamamen değişti ve kazan kaynamaya başladı. Kuşkusuz ne ABD, Avrupa ne de Rusya bütün bunlardan kendini soyutlayamazdı. Soğuk savaştan başarıyla çıktığını düşünen devletleri gelecekte neyin beklediği ise rekabet komplikasyonlarının çeşitlendiği çok kutuplu dünya sisteminde belirsizdir. Egemen ulus-devletlerin kurduğu uluslararası sistem, münferit siyasal yapıların içerisinde çıkabilecek bir yönetim sorunu veyahut artan ayrılıkçı hareketler sebebiyle bir belirsizliğin içine sürüklenir. Gaddis'in bahsettiği entegrasyon hareketlerine karşı tarafta doğan ayrılıkçı dalga, milliyetçiliktir. İki kutuplu sistemin süper güçleri ulus-devletleri de iki seçenek arasında bırakmış ve bireysel hareket etmelerinin bir bakıma önünü tıkamıştı. Kutuplardan birinin sahneden çekilmesi üzerine sistemin gölgesinde kalan devletler kendilerini yeniden tanımlamanın derdine düştü. Önce Sovyetler Birliği bu dalgadan nasibini aldı ve 70 yıl öncesinin bastırılan milliyetçi duyguları post-Sovyet coğrafyasında yeniden doğdu. Avrupa haritasında özellikle Doğu ve Güney Doğu Avrupa'sında yükselen milliyetçi hareketler sınırların yeniden çizilmesini gerektirdi. Bunun en somut örneği Yugoslavya'da yaşanan çatışmalardı.[125] Komünizm ile yönetilen eski Yugoslavya'nın 1991'de dağılması bölgenin etnik bakımdan farklı milletleri arasında bir iç çatışmayı alevlendirdi. Bosna'daki Müslümanlar, Hırvatlar ve Sırplar arasında yaşanan kanlı çatışmalar Srebrenica'da Sırpların 6000 Müslümanı öldürdüğü ve Hırvatların Sırpları sürgün ettiği bir etnik temizlik operasyonuyla sonuçlandı.[126] Balkanlardaki çatışmaların en dikkat çekici taraflarından birisi de üçüncü tarafların meseleye müdahil olmasıdır. ABD ve müttefikleri kimi zaman BM çatısı altında kimi zaman ondan bağımsız olarak kolektif bir silahlı harekatla bu çatışmalara müdahale etmiş ve

[125] Gaddis, **a.g.e.,** s.106.
[126] Nye, **a.g.e.,** s.278.

durdurmuştur. Ancak bu müdahaleler daha büyük savaş tehlikesini de barındırmaktadır. Devletler arasında birebir yaşanacak sürtüşmeden ziyade iç çatışmalara yabancı devletlerin karışması asıl savaş tehdidi yaratır.[127]

Karadeniz bölgesindeki gerilim ve yüksek tansiyon sadece devletler arası veya bu devletlerle komşusu Rusya arasında yaşanmaz, aynı zamanda yeni bağımsız eski Sovyet devletlerinin kendi içerisinde de anlaşmazlıklar yaşadığı görülür. Bunun sebebi Sovyet sisteminin bastırdığı etnik ve ayrılıkçı çatışmaların sistemin yıkılmasıyla kendini patlatmasıdır. Nitekim donmuş çatışma bölgeleri, Güney Osetya, Transdinyester, Dağlık Karabağ gibi, patlamaya hazır bir bomba taşırlar. Statüsü belirsiz – illegal nitelik taşıyan bölgeler, ulus ötesi suçlar için de rahat bir ortam yaratır. Söz konusu durum bölgenin kendi çapında istikrarsızlığa neden olmasının yanı sıra resmi olarak bağlı oldukları devletlerin de (Gürcistan, Moldova ve Azerbaycan) ekonomik ve siyasi güvenliğini sarsar.[128] Rusya ve AB her ikisi de bu anlaşmazlık bölgelerinde kendi yöntemleriyle istikrar yaratmak ister. Ancak iki tarafın yöntemleri birbirinden farklıdır ve ilişkilerin kırılma noktası burasıdır. Bu bölümde Rusya'nın Batılı kurumlarla (AB ve NATO) bölgesel etki alanı mücadelesi anlatılacaktır. Rus dış politikasına yön arayan uzmanlar Avrupa-Rusya yakınlaşmasını bir seçenek olarak değerlendirirken AB ile ABD yakınlığını şüpheyle karşılar. Rusya AB yakınlaşması için ABD ile Avrupa ortaklığında yaşanacak herhangi bir aksamaya dikkat çektiler. Rusya tarafından bakıldığında eski Sovyet coğrafyasında Batı etkisinin artmasına ne kadar karşı koyabilmiş ve hangi araçlarla mücadele etmiştir sorusuna AB açısından ise bir dış politika aracı olarak genişleme politikasını zorlayan faktörler sorusuna yanıt aranacaktır.

2.1.1. Rusya-AB İlişkileri: Sürekli Rekabet, Mecburi İş Birliği

Birinci bölümde de bahsedildiği gibi Rusya'nın kendi iç yapılanmasına odaklandığı Soğuk Savaş sonrası yaklaşık bir 10 yıllık süreçte ABD kendi hegemonyasını ve Batılı değerleri yayma fırsatı elde etmişti. Batılı değerlerin

[127] Hobsbawn, **a.g.e.,** s.17-18.
[128] Paul Flenley, "Russia and the EU: The Clash of New Neighbourhoods?", **Journal of Contemporary European Studies**, C.16, No:2, 2008, s.190-191.

Avrupa'nın Doğusuna yayma görevini ise AB üstlenerek birliğin çevresini yeniden liberal değerler ve kendi güvenlik perspektifleri bağlamında yeniden dizayn eder. Tek taraflı olmayan bütünleşme çabaları komünizmi terk eden Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinde de karşılığını bulur. Ancak Rusya'nın 2000'li yıllardan itibaren değişen dış politika vizyonu Avrupa'da şok etkisi yaratarak komşuluktan rekabete evrilen bir ilişkiye yol açar. Anlaşmazlık bölgelerinin iki önemli komşusu olarak öne çıkan Rusya ve AB'nin ise güvenlik kaygıları ve küresel iddiaları dolayısıyla rollerini kapıştırdığı görülür. Özellikle 2000 sonrası Rusya'nın küresel ve bölgesel meselelerde daha aktif olarak dahil olacağını belirtmesi ve AB'nin giderek artan bütünleşme çabaları ABD'nin de ilgisini bu bölgeye çekmiştir. Gürcistan, Moldova ve Ukrayna gibi AB üyesi olamamış ülkelerde ortaya çıkan siyasal ve etnik kamplaşmanın nedeni ABD'nin artan nüfuzuna karşı Rusya'nın kendi dinamiklerini karşı hareket ettirmesidir. Bölgedeki çatışmalar ve kamplaşmalar ABD ile Rusya'nın bölgesel hakimiyet mücadelesinden doğmuştur.[129]

Entegrasyon kampını tercih eden Doğu Avrupa ve Baltıklar bölgesi ise üstü kapalı bir mücadelenin örneğidir. Baltık bölgesinin jeopolitik önemi Batı kültürü ile Doğu kültürünün kesiştiği yer olmasından ileri gelir. Letonya, Litvanya ve Estonya olarak üç Baltık ülkesi Batının, Rusya'nın ve BDT'nin arasında bir sınır oluşturur. Ayrıca Kuzey Avrupa, Orta Avrupa ve Rus kültürü ile Baltık kültürünün coğrafi kesişim noktasıdır. Coğrafi olarak bu üç küçük ülke yine komşularının coğrafi büyüklükleri ve ideolojik yapılarından da etkilenir. Bir tarafta demokratik Kuzey Avrupa ülkeleriyle komşuluk yaparken diğer tarafta Belarus gibi otoriter yapıya sahip devletler ile komşuluk ilişkisi içerisindedir. AB ve NATO'nun mevcudiyetinin sona erdiği ve Rusya gibi potansiyel rakip ve tehdit ile buluştuğu noktadır.[130] Bu yüzden Baltıkların entegrasyon süreci çizilen bu yeni çerçevenin gelecek projeksiyonunda barındırdığı sorunlar ve fırsatlara ışık tutabilir. Savaş sonrasında küreselleşmenin hız kazanması ve ekonomik iş birliği örgütlerinin artan cazibesi entegrasyonun bir diğer boyutuydu.

[129] Göktürk Tüysüzoğlu, "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı:3, Ocak 2011, s.66-67.
[130] Jeremy W. Lamoreaux & David J. Galbreath, The Baltic States As 'Small States': Negotiating The 'East' By Engaging The 'West', **Journal of Baltic Studies**, C.39, No:1, Mart 2008, s.2.

Rusya'nın Avrupa ile tanışması 17. yüzyılın sonlarına dek gitmektedir. 17.yüzyılın sonlarında bir Avrasya gücü olarak dünya imparatorlukları arasına katılan Rusya, bu tarihten itibaren -daha sonra Büyük Petro'nun reformlarıyla güçlenerek- Avrupa medeniyetine yaklaşmıştır. Avrupa, birbirinden çok farklı olmasa da iki alternatif model ile şekillenmekteydi. Hosking'in görüşüne göre bu modellerden ilki geçiş yolu Ukrayna ve Polonya olan Katolik ve Cizvit modeli Avrupa iken; diğeri Baltıklar yoluyla gelen Protestan eğilimli İngiliz ve İskandinav Avrupasıydı.[131] Sınırlarını korumak ve Avrasya imparatorluğu olarak hayatına devam edebilmek için Rusya Avrupa ittifakına katılmayı tercih etti. Bu amaçla 1686 yılında Avrupa ile ilk iş birliği anlaşması "Sonsuz Barış" ile Osmanlı'ya karşı Avrupa'nın Kutsal ittifakına katılmış oldu.[132] Rusya'da Avrupa reformunun temelleri Petro zamanında atılmışsa da II.Katerina'nın hükümdarlığı Rusya'nın imparatorluk olarak toplumsal anlamda Avrupalılaşmasına tanıklık eder. Avrupa'da yerini aldıktan sonra güneye ve Kafkaslara doğru genişlemeye devam eden Rus imparatorluğu, I.Dünya Savaşı'nda yine Batılı itilaf devletlerinin yanında savaşa katılmıştır. Ancak savaş sırasında Lenin önderliğinde gerçekleşen komünist devrim Rusya'yı Avrupalılık ideolojisinden çıkardı. Bu tarihten sonra Atlantik ötesi ve Avrupa ile Sosyalist Rusya arasındaki uçurum iki tarafında sert politikalarıyla açılmaya devam etti. Ardından Soğuk Savaş boyunca buzdolabına bırakılmış ilişkiler Gorbaçov'un Perestroyka ve Glasnost'uyla tekrardan çözülmeye başlarken SSCB'nin yıkılmasıyla ilişkiler farklı bir boyuta geçti.

Avrupa kıtasında roller yeniden dağıtılma sürecine girince bu minvalde bölgedeki çıkarlar da değişmiştir. Bölgesel aktörler arasındaki ilişkiler ise yeni atmosferin sunduğu barış ortamından (keza liberalizm kazanmış ve dünya barışa ulaşmıştı) etkilenirken; eskinin gölgesi de aktörlerin stratejilerini şekillendirecektir.

AB'nin gözünden bakıldığında Doğu bölgesinde ciddi bir istikrar sorunu yaşanmaktadır ve Sovyet etkisinden sıyrılan küçük devletlere Avrupa değerlerini benimsetilerek istikrar kuşağı yaratılmalıdır. Diğer taraftan ise Rusya kontrol altında

[131] Hosking, **a.g.e.,** s.248.
[132] Hosking, **a.g.e.,** s.256.

tutulmalıdır. Soğuk Savaş ertesinde AB entegrasyon stratejisi bölgeye ilk olarak ticaret ve ekonomik yardım politikaları ile uygulanır. Halihazırda Avrupa coğrafyasında düzen ve istikrarı sağlamak prensibiyle kurulmuş olan AB, Soğuk Savaş sonrasında fırsatı avantaja çevirmek suretiyle bölge ülkelerine yönelik yardım paketini hazırlar. Bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından eski Sovyet devletleriyle kurulan diplomatik ilişkilerle AB, özellikle bölgesel stratejik çıkarlarının önemli olduğu devletlerde yaşanan demokrasi ve ekonomi reformlarına destek vermiş ve bu amaçla AB tarafından hazırlanan teknik ve mali yardım planları 1990 Roma Zirvesi'nin kararları sonucunda TACIS (Technical Assistance to CIS / BDT Ülkelerine AB Desteği) Programı ile hayata geçirilir. 1991 yılından beri BDT ülkeleriyle bu program vasıtasıyla ilgilenen AB, Rusya'ya da program kapsamında enerjiden, ulaşıma, finansal hizmetlere, üretim süreçlerinin gelişimine ve insan kaynaklarına kadar pek çok sektörde AB desteği sağlamıştır.[133]

1992 yılında Sovyet sonrası Rusya-AB ilişkilerinin hukuki boyutunu temsilen yeni bir anlaşmanın yapılması için ilk girişimler başlar. Bu çerçevede gerçekleştirilen müzakere girişimleri tam 19 ay boyunca resmi temaslarında dahil olduğu yoğun görüşmeler halinde devam eder. Yoğun pazarlıklara sahne olan müzakere süreci iki tarafın da birbirlerine karşı olan güvensizlikleri ve çekinceleri yüzünden 1994 yılında tamamlanabilmiş ve 24 Haziran tarihinde Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması (OİA/PCA-Partnership and Cooperation Agreement) imzalanmıştır.

OİA'nın 1994'te imzalanması gerçekleşmiş olsa da uygulamaya konması için de epeyi bir zaman geçmesi gerekmiş ve ancak 1997 yılında anlaşmanın uygulamasına gidilmiştir. Rusya ve AB'nin uluslararası sistemdeki bir organizma-aktör olarak algısal farklılıkların bulunması her halükarda çetin bir süreç yaratsa da bir dış faktör olarak görüşmeler sırasında Çeçenistan'da çıkan olaylar da bu gecikmenin görünen sebebidir. 4 alanda ortaklığı ön gören anlaşmanın hem ikili ilişkiler açısından hem de bölgesel etkileşim açısından etkili bir mekanizma olması beklenmekteyken diyalog süreci Kosova gelişmesi ve Çeçen Savaşı ile kesintiye uğramıştır. Esasen AB

[133] Esra Hatipoğlu, "Avrupa Birliği Rusya İlişkileri". **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, C.9, Sayı:1, 2001, s.128.

içerisinde anlaşma maddeleri üzerinde uzlaşı mevcut olsa da anlaşma gerçek amacını içermekten uzaktı. Demokrasi, çoğulculuk, serbest piyasa ekonomisi gibi temel ortaklık düzeyinde konulara öncelik veren anlaşma, stratejilerin uygulanması ve finansal kaynak gibi teknik detaylar üzerinde durmamıştır.[134]

Avrupa entegrasyonu hem Rusya hem de eski sosyalist ülkeler açısından cazip fırsatlar ortaya koymaktadır. Ancak bilindik bir örneği takip etmek Rusya'ya göre değildi onun yerine kendi geçmiş tecrübesiyle bugünün modern düzenini harmanlayarak kendi siyasal sistemini yaratır. Yeni bir ulusal kimlik ve dış politika stratejisi belirlemekle geçen 90'lı yıllarda Rus ve yabancı yazarlara göre Rusya yeni çözümler aramaktan ziyade, on dokuzuncu yüzyıl diplomasisinin ilkelerine geri dönmekteydi. Büyük ölçüde dış politikada hakim olan realpolitik tonlar Avrupa entegrasyon prensipleriyle uyuşamamaktadır.[135] Yine de başlarda karşılıklı çıkarlar iki aktörü de iş birliği yapmaya teşvik etmiş, hatta zorunlu kılmıştır. Demokratik değerlerin ve kurumların yaygınlaşması ve serbest pazar ekonomisinin işlemesi için Avrupa'dan Rusya'ya destek gelmiştir. AB'den ekonomik ve siyasal yardım talep eden Rusya, karşılığında yeni uluslararası düzende yeniden büyük güçlerle yeniden eşit olma fırsatı yakalayacağını ön görmekteydi. Esasen sorun şu ki AB, Rusya'nın eşitlik talebinin farkında değildir. Bunun yerine AB, pozisyonunu Sovyet mirası sahanın baş aktörü olarak alıp, bölgenin düzenleme ve kontrol sorumluluğunu üstlenir. Böylesi bir ortamda iki tarafın da karşılıklı beklentilerini karşılamak amacıyla oturulan müzakere masası, zorlu bir mücadele masasına dönüşür.[136]

Avrupa Birliği'nin Rusya'yı doğal partnerlik ilişkisi içerisinde değerlendirdiği resmi yayınlarının pek çoğunda görülmektedir. Delegasyonun Rusya raporunda Rusya Avrupa dinamiklerini belirleyen anahtar oyunculardan biri olarak tasvir edilmiş ve kültürel bağlantıları, coğrafi konumu ve geçmiş pratikleriyle Avrupa bölgesi ve komşu

[134] Musaoğlu ve Özgöker, **a.g.e.**, s.86.
[135] Timofei Bordachev, Russia's European Problem: Eastward Enlargement of the EU and Moscow's Policy, Der. Oksana Antonenko ve Kathryn Pinnick, **Russia and The European Union**, Londra ve New York, Routledge, 2005, s.41.
[136] Tsygankov**, a.g.m.,** s.146.

çevresi için ayrılmaz bir parça yorumu yapılmıştır.[137] Rusya'nın dış politika konseptlerinde de aynı ifade yer almakla birlikte AB ile küresel güçlerden biri olarak eşit konumda değerlendirilme talebi vurgulanmaktadır. Bu amaçla düzenlenen Zortak zirveler ve anlaşmaların ortaya çıkardığı tablo Sovyet sonrası ilk 10 yıllık periyotta Rusya Federasyonu'nun iktisadi gelişmesi için ihtiyaç duyduğu sermaye ve yatırımları Avrupa'dan temin etme arzusu ile AB'ye yaklaştığını göstermektedir. Ayrıca o dönem için AB ile rekabet ilişkisi yerine dostluk ilişkisinin kurulmasının Rusya'ya daha fazla avantaj sağlayacağı açıktır. Fakat 2004'teki genişlemeden sonra AB'nin yeni üyeleriyle Rusya'nın ikili ilişkileri anlaşma zeminine oturtulamadığından iş birliği anlaşmaları sınırlı kalmıştır.

Uluslararası konumu ve devlet niteliği göz önünde bulundurulduğunda Rusya'nın dünya siyasetine ve piyasasına açılımı diğer eski Sovyet devletleri ile aynı kefede değerlendirilemez. Yani bir Baltık ülkesinin kolayca Batılı değerleri veya liberal ekonomiyi kabullenmesi gibi Rusya kabullenemez. Çünkü Rusya onlardan farklı bir köke ve yapıya sahiptir. Eski ve köklü Rus imparatorluğunun yönetim merkezi olmasının yanında SSCB döneminde komünizmin merkez devletidir. Nitekim bu özelliğiyle diğer komünist devletlerden daha üstün bir pozisyonda yer alır. Bu yüzden Rusya kendisini büyük güçlerden biri olarak tanımlamak hususunda haksız sayılmayarak eski komünist devletleri ile aynı kategoride muamele görmekten hoşnut olmaz. Başka ifadeyle diğer eski Sovyet devletlerinin kendisini Avrupa'nın koruyuculuğuna bıraktığı gibi Rusya kendisini bu etkiye açık bırakamazdı.[138] İş birliğinin kilit noktasını egemenlik oluşturmaktadır. Kendi çıkarlarına hizmet edebildiği ölçüde Avrupa ile ortak ekonomik ve siyasi bağlar kurmayı yeğleyen Rusya, kendi egemenliğini ihlal edecek bir yakınlaşmaya izin vermek istemez. Yine aynı ölçüde AB'nin bölgesel ağırlığını ve istikrarını desteklese de uzun vadede AB'nin güçlenmesini istemez. Ayrıca Rus stratejilerine göre AB ile yakınlaşma ABD'nin saf dışı bırakılması hedefine yöneliktir.

---

[137] Luca E.Kadar ve Nicolo Gasparini, **The European Union and Russian Federation**, European External Action Service, (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:13 Mayıs 2019 https://eeas.europa.eu/delegations/russia/35939/european-union-and-russian-federation_en

[138] Richard Sakwa, "'New Cold War' or Twenty Years' Crisis? Russia and International Politics", **International Affairs**, C.84., Sayı:2, 2008, s.243.

Stratejik ortaklık çerçevesinde AB ve Rusya yılda iki kez yapılan zirvelerde, yıl içinde toplanan ortaklık konseyinde, siyasi diyalog toplantılarında bir araya gelmektedir. Bunların yanı sıra ABD'nin de dahil olduğu üçlü diyalog toplantıları da ortaklığın sürdürülmesi ve güçlendirilmesine yardımcı olmaktadır.[139] OİA'nın yürürlüğe girmesinden sonra Aralık 1998'de başlamak üzere yılda iki kez AB-Rusya zirvesi gerçekleştirme kararının ardından gerçekleşen ilk zirvede ekonomik ilişkiler ele alınmış ve bunun yanı sıra Kosova ve Orta Doğu'daki durum, çevresel sorunlar, illegal faaliyetler, kitle imha silahlarının azaltılması da görüşülmüştür. Eylül 1998 zirvesinde ise Rusya'daki ekonomik kriz gündem olmakla beraber Avrupa'nın genişlemesi de zirvenin ajandasına girmiştir. Şubat 1999 zirvesinde yeniden tartışılan AB genişleme süreci Rusya'dan olumsuz bir tepki almamakla beraber ikili Rusya'nın makroekonomik durumu ile AB yardımlarının genişletilmesine odaklanmıştır.[140]

Rusya açısından AB, modernleşmenin Rus devletine uygulanması için hem örnek hem de kaynak teşkil eder. Hatta gündem teması olarak Rusya ve AB'nin ortak talep geliştirdiği tek konunun modernleşme olduğunu söylemek abartı olmaz. Bunda ekonomik ilişkilerin katkı payı da göz ardı edilemez. Avrupa pazarına açılmak ve yatırımlarından faydalanarak Rusya'nın dönüşümü gerçekleştirmek iki tarafın da ortak paylaştığı çıkarlardır. Neticede ortak talep doğrultusunda 2005 yılında Anlaşma çerçevesine modernleşme konsepti de dahil edilir.[141]

10 yıllık bir zaman dilimi için imzalanmış olan OİA, 2007 Samara zirvesinde yeniden ajandanın gündemine oturmuştur. Ancak daha zirve başlamadan bu konuda bir sonuç alınamayacağı uzmanlar tarafından iddia edilmiştir. Kuşkusuz bu 10 yıllık süreçte Avrupa'nın dinamiği değişmiş ve özellikle Doğu genişlemesi ile AB'ye yeni üye olan devletler ile Rusya'nın arasında var olan görüş ayrılıkları ilişkileri zora sokmaya başlamıştır.[142] 2008 yılındaki bir açıklamasında Medvedev'in AB-Rusya ilişkilerinin çıkmaza girdiğini belirtmesi, OİA'nın yenilenmemesi ve vize serbestisi sorunsalı ile iş birliği arayışlarının hayal kırıklığına uğradığını kanıtlar niteliktedir.

[139] Sezgin Mercan, Avrupa Birliği'nin Yeni Küresel Stratejisi'ni Anlamak, Der. Atilla Sandıklı ve Elnur İsmayil, **Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2017, s.55
[140] Hatipoğlu, **a.g.m.**, s.125-126.
[141] Mercan, **a.g.e**., s.56.
[142] Ilyas Kamalov, **a.g.e.**, s.63.

Ortaklık ve İş Birliği anlaşmasının 2004 genişlemesiyle AB'nin yeni üyelerini de kapsaması beklenirken Vladimir Putin böyle bir zorunluluğun olmadığını ifade etmiştir. Bu anlaşma Baltık ülkelerinde geçerli olsaydı örneğin Estonya'da Rusya'nın uyguladığı çifte tarif kaldırılmış olacaktı. Böylelikle Rus pazarı Eston ürünlerine eşit olarak açılacaktı.[143]

Avrupa Komisyonu'nun Rusya değerlendirmesinde siyasi ilişkilerin gidişatının 2008 Gürcistan Savaşı ve 2014 Kırım'ın ilhakı ile çok ciddi biçimde bozulduğu ifade edilir. Özellikle Ukrayna'daki krizin Rusya-AB ilişkileri açısından ortaya çıkardığı en somut sonuç OİA'nın içerdiği bazı diyalog sahalarının AB tarafından askıya alınmasıdır. Rusya ve AB ekonomi ve çevre, özgürlük,güvenlik ve adalet, dış güvenlik ile araştırma ve eğitim sahalarında ortaklık kurmuş ancak özgürlük,güvenlik ve adalet alanında ortaklıklar askıya alınmıştır. Ayrıca karşılıklı diyaloğu geliştiren Kalıcı Ortaklık Konseyi ve Üst Düzey Resmi Toplantılar gibi mekanizmaları durdurma kararı alınmıştır.[144]

OİA sadece siyasi ilişkileri düzenlemenin bir aracı olmamış aynı zamanda Rusya-AB arasında ekonomik ve ticari ilişkileri de düzenleyecek resmi bir araçtır. Anlaşmanın görüşmeleri sırasında Rus tarafı ekonomik anlamda sıkı bir pazarlık yürüterek AB'den daha fazla serbest ticaret sahası talebinde bulunur. Ancak Rus tarafı özellikle ekonomik alanda birtakım imtiyazlar koparmanın peşindeyken, Avrupa'nın siyasal şartların uygun olmadığını öne sürerek Rusya'da kurumsal olarak geri dönüşü olmayan bir düzenleme yapma isteği anlaşmayı zorlaştıran bir durumdur. Putin'in göreve gelişinden itibaren AB ülkeleri Rus devlet başkanının otoriter eğilimlerini eleştirmektedir. Bu noktada diyalog sürecindeki zorlanmanın nedeni olarak taleplerin ortak bir noktada buluşamaması gösterilebilir.[145]

AB genişlemesi ile ekonomik ilişkiler arasında bir aynı yönde bir korelasyon beklenmiştir. Ancak 2004'ten itibaren Rusya AB'nin genişlemesinden duyduğu güvenlik ve siyasi odaklı endişelerin yanı sıra ekonomik ilişkileri de olumsuz

[143] Oksana s.163.
[144] https://eeas.europa.eu/delegations/russia/35939/european-union-and-russian-federation_en 28.06.2019
[145] Haukkala**, a.g.e.,** s.26-27.

etkileyeceğini belirtir. Genişleme sonucunda Rusya'nın eski AB'ye uyguladığı gümrük tarifesini yeni üyelere de uygulaması beklendi. Ancak Moskova hükümeti bu muafiyet tarifesinin +10 ülkeye uygulanmasıyla yılda 200 Avro kayıp vereceğini ifade etti. Ayrıca yine aynı döneme denk gelen DTÖ üyeliği ve vizesiz geçiş müzakereleri bir sonuca varamamıştır.[146] OİA ile yürütülen ekonomik ve ticari ilişkiler Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuralları temelinde yeniden düzenlenmek istenmişse de 2008'de başlayan görüşmeler 2010 yılında süreçte hiçbir ilerleme kaydedilemediği için durdurulmuştur.

Rusya 1991'den itibaren Avrupa yatırımlarına kapılarını açarak ekonomik ilişkileri geliştirmeye çalışmış hatta Rusya'nın en büyük ticari partneri %42.8'lik bir pay ile AB olmasına karşın son beş yılda AB ile ticaret hacmi gerilemiştir. AB komisyon raporuna göre 2017-2018 periyodunda ticaret hacminin artmasının sebebi Rusya'dan ithal edilen enerji ürünlerinin payının artmasıdır. AB'nin toplam enerji ithalatının yaklaşık %70'i Rusya'dan karşılanmaktadır.[147]

2.1.1.1. Karşılıklı Bağımlılık Noktası: Enerji

Ekonomik ilişkilerin bir parçası olarak AB-Rusya arasında enerji ilişkileri hem bir mücadele hem de iş birliği sahasıdır. Rusya'nın en önemli gelir kaynağı olması bakımından enerji Rus dış politikasında ayrı bir yere sahiptir. Rusya'nın en geniş enerji pazarı olarak AB ise doğalgaz ve petrol ithalatı bakımından büyük ölçüde Rusya'ya bağlıdır. Özellikle 2004 yılındaki genişleme hesaba katıldığında birlik kapsamında enerji ihtiyacı daha da artar ve bu ihtiyacın dörtte birinden fazlasını Rusya karşılamaya başlar. AB'nin bugün toplam %50 oranında seyreden dışa bağımlı enerji tüketiminin her geçen gün artan ihtiyaç göz önüne alındığında 2030 yılında %70'lere çıkması olasıdır. Bu bağlamda ilişkilerin enerji konusunda karşılıklı bağımlılığa endekslendiği yorumu yapılabilir.[148] Karşılıklı bağımlılık teorisyenleri devletlerin birbiriyle karşılıklı bağımlılıkları arttıkça askeri güç kullanımının azalacağını tartışır. Karşılıklı bağımlılık

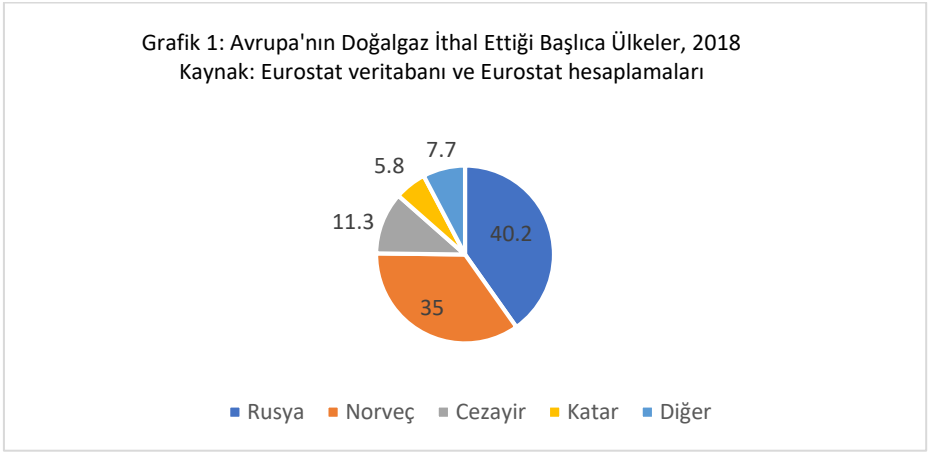
[146] Katinka Barysch, EU-Russia Economic Relations, **Russia and The European Union**, Der. Oksana Antonenko ve Kathryn Pinnick ,Londra-New York, Routledge, 2005, s.91.
[147] https://eeas.europa.eu/delegations/russia/35939/european-union-and-russian-federation_en
[148] Musaoğlu, **a.g.e.,** s.89.

teorisine göre "*bargaining power"* yani pazarlık gücünü elinde bulunduran ülke diğerine göre daha az bağımlılık gösterir. Bu noktada Rusya'nın taktiği eski Sovyet taktiklerine benzeyerek böl ve yönet taktiğini enerji sahasına uygulamaktır. Bu bağlamda AB ülkelerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak kendi lehine enerji politikaları üretebilmektedir. Örneğin Baltık denizinden Rus gazını Almanya'ya ulaştıracak Kuzey Akım-1 projesi bazı üyeler tarafından eleştirilmiştir. Baltık ülkeleri ve bazı merkez Avrupa üyeleri Rusya'ya bağımlılığı arttıracak projelerden kaçınılması gerektiğini düşünüyorlardı. Baltık devletleri ile Visegrad ortaklar olarak adlandırılan Çek Cumhuriyeti Macaristan, Polonya ve Slovakya Kuzey Akımı'nı rekabetçi fiyat düzenlemeleri olmaması ve teknik aksaklıklar yaratma olasılığı sebebiyle problematik bulurlar.[149] 2008 yılında gerçekleşen AB Rusya zirvesinde Avrupa'nın enerji konusundaki endişelerini gidermek için iş birliği anlaşmaları üzerinde görüşülürken Avrupalı enerji şirketleri alternatif enerji hatları yapması için Rusya'ya yatırıma davet edilir. Fakat Rusya'nın tekelci yaklaşımı AB'nin liberal politikalarına uymadığından doğalgaz ve petrol arazilerine yatırım fikri AB tarafından pek destek bulmaz. Rusya, AB'nin liberal piyasa talebini belirttiği Enerji Şartı Anlaşması'nı kabul etmediği gibi AB'nin bu konuda baskısını da engeller. Açıkça görülmektedir ki ortak Avrupa evini kuran AB'nin ortak enerji politikası uygulamaktan yoksun olmasını fırsat bilen Rusya ikili ilişkiler düzeyinde enerji anlaşmaları yaparak AB'nin tek sesliliğini engeller.[150]

Grafik 1'de Avrupa komisyonunun en son 2019'da hesapladığı verilere göre AB'nin 2018 yılındaki ülkelere göre doğalgaz ithalat oranlarını gösterilmektedir.

[149] A.Makaryev & A.Sergunin, "Russia's role in regional cooperation and the EU Strategy for the Baltic Sea Region (EUSBSR)" **Journal of Baltic Studeies,** Vol.48, No.4, s.471.
[150] Tellal, **a.g.e.,** s.224.

Grafik 1: Avrupa'nın Doğalgaz İthal Ettiği Başlıca Ülkeler, 2018
Kaynak: Eurostat veritabanı ve Eurostat hesaplamaları

Görüldüğü üzere farklı arz kaynakları olsa da Rusya yüzde 40,2'lik oranla doğalgaz ithalatında en yüksek paya sahiptir. Bu payın daha yüksek olmamasının sebebi AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklarını çeşitlendirip, çoğaltmasıdır.

AB ve Rusya'nın ortak yayınladığı enerji diyaloğu raporunda 2000 yılında 119 milyar metreküp olan gaz ithalatı 2008'de 134 milyar metreküpe çıktığı belirtilmiştir. Verilen zaman diliminde AB'nin 2004 genişlemesiyle üye sayısını arttırdığı burada ifade edilmelidir. Yine raporda Rusya Federasyonu AB'nin Amerika ve Çin'den sonra 3. en büyük ticari ortağı olduğu belirtilmiştir.[151] Ticaret hacminin en fazla payını yine enerji ürünleri tutmaktadır. İkili arasında enerji sektörü karşılıklı çıkarların çatışmadığı aksine çıkarların uzlaştığı bir sektör olmasına rağmen Rusya'nın enerjiyi dış politika aracı olarak kullanmasıyla buradaki ilişkiler de zaman zaman çıkmaza girmektedir. Putin'in ilk iktidar döneminde (2000-2004) enerji, ekonomik iş birliği amacı olarak görülmüs olsa da tarafların enerji kaynaklarının transferi ve yatırımlar konusunda anlaştığı "Enerji Diyaloğu" girişimi istenen sonucu vermemiştir.

2000-2010 yıllarını kapsayan ilk 10 yıllık enerji diyaloğu raporunda tarafların aldığı kararlar yatırım olanaklarını ilerletmek ve yeni enerji pazarlarının açılmasına destek vermek, güvenliğin ve yeterli altyapının sağlanması, Enerji verimliliğini yükseltmektir. Sonuç olarak diyaloğun güvenilir, şeffaf ve istikrarlı enerji ilişkilerine katkı oluşturması beklenmekteydi. Diyalog çerçevesinde Rusya'nın liberalleşerek

[151] EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten Years 2000-2010, Brüksel, 2011, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf s.62.

enerji sektöründeki devlet kontrolünü bırakması amaçlanmış fakat Putin devlet kontrolünün süreceğini belirtmiştir.[152] Rosneft veya Gazprom gibi Rusya'nın enerji devi şirketleri devlet entegre çalışarak enerjiyi liberal sahadan uzaklaştırmıştır bunun yerine devletin bir operatörü olarak kullanılmasına yardımcı olmuştur.

AB Rusya'nın tekelciliğini eleştirse de Gazprom ve Rosneft ile İngiliz, Alman ve Holladalı şirketlerin anlaşma ve ortaklığı devam etmiştir. Enerji güvenliği Avrupa'nın ihtiyaç durumu ve potansiyel kaynağı göz önüne alındığında AB'nin ciddiyetle yönetmesi gereken bir konudur. Ancak 2005 yılında Ukrayna hattı üzerinden gelen gazın tarife değişikliği sebebiyle kesintiye uğraması AB'yi çok zor durumda bırakmıştır. Avrupa bu kesintiyle Rus gazına olan güvenilirliğini sorgulamaya başlamıştır. Bu kesinti Ukrayna'nın NATO üyeliğine ışık yakmasıyla da ilişkilendirilmektedir. Ukrayna'daki kesinti ve NATO bağlantısı enerjinin Rusya'da siyasal nitelik kazandığını göstermektedir. Sonuçta AB ile Rusya'nın diyalog arayışı tekrar tıkanır.[153]

Enerji siyasal kontrolü ele geçirmeye yarayan bir araç olarak partnerini cezalandırmak için kullanıldığı gibi ödüllendirme amaçlı da kullanılmaktadır. Rusya'nın bu tutumu havuç-sopa taktiği olarak adlandırılır. Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'daki Batı sahasına yönelim üzerine enerjiyi silah olarak kullanıp fahiş fiyatlarla gaz satması "cezalandırma" olarak görülse de Belarus ve Kazakistan gibi Rusya ile yakın ülkelerin de yüksek fiyatlardan etkilendiği göz ardı edilir.

2.1.1.2. AB Genişlemesi Sonrası İlişkiler

AB-Rusya arasında hukuki mekanizmalarla yakınlaşma devam ederken 2004 genişlemesinin hemen öncesinde yaşanan Çeçenistan meselesi ile ilişkileri ayakta tutan sütunlarda ilk çatlak ortaya çıkar. Putin'in, Çeçenistan'daki olayları üzerine merkezi otoriteyi güçlendirmesi Avrupalıların sert eleştirisine maruz kalmıştır. Putin istikrar ve düzen kavramlarıyla kendini savunurken, AB içerisinde Putin'in bu tavrı

[152] Mesut H.Caşın, Cemre C.Yalçın, Uğur Y.Asal, **Rusya'nın Baltık Ülkeleri Dış Politikası: İş Birliği mi Anlaşmazlık mı?**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s.112.
[153] Musaoğlu, **a.g.e.,** s.90.

"Avrupalı Değerlerden" uzaklaşmak olarak değerlendirilir.[154] İkinci Çeçen Savaşı'na girişildiği sıralarda söylemler daha da sertleşmiş ve Avrupalılık değerleri söz konusu olduğunda amiyane bir tabirle AB'nin ısırmaktan çok havladığı iddia edilerek, AB'nin, Çeçenistan müdahalesini kınaması ve hatta yaptırım tehdidinde bulunması hakkında Moskova "blöf" değerlendirmesinde bulunur.[155] Bu değerlendirmenin sebebi geçmişte Kosova'da takınılan tutuma bağlanır. Hatırlatmak gerekirse Kosova'ya BM kararı almadan yapılan müdahale Moskova tarafından meşru görülmezken AB devletleri müdahalenin meşru olduğunu savunmuştu. Benzer bir girişim Çeçenistan üzerinde gerçekleştiğinde ise sorun olmuştur.

Hem siyasal hem de ekonomik diyaloğun tıkanmasının yanında AB genişlemesi de ilişkileri ortaklık noktasından rekabet noktasına götüren son eşik olmuştur. AB ve NATO'nun eş zamanlı genişlemesi Rusya'nın genelde Batı, özelde ise AB ile ilişkilerini olumsuz etkileyen bir olgudur.

Birliğin özünü oluşturan insan hakları ve demokrasinin korunması ilkeleri AB'ye üye olmak isteyen aday ülkeler tarafından da tartışmasız olarak kabul edilmiş sayılır. Bu bağlamda çoğunluğunu eski Doğu bloğu ülkelerinin oluşturduğu 2004 genişlemesi ile azınlık haklarının güvencesinin sağlanması AB'nin ön koşulu olarak adayların önüne çıkar. Bilhassa Sovyetler Birliği'nin Stalin döneminde izlediği etnik siyaset sebebiyle Baltık ülkelerinin azınlık politikaları AB tarafından sürekli eleştiriye maruz kalmıştır. 1 Şubat 1998'de yürürlüğe giren "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme" AB'nin bu hususta aday ülkelere hazırladığı bir rehber niteliği taşır. Azınlık haklarının korunması uluslararası bir mesele olması sebebiyle bir ülkedeki azınlık siyasetine diğer ülkelerin karışması problemi doğar. Bu noktada sözleşmede azınlığa mensup kişi ifadesinin kullanılmasıyla azınlık hakları kolektif hak yerine bireysel haklar olarak biçimlendirilmiştir.[156] Böylelikle ayrılıkçı taleplerin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Ayrılıkçı taleplerin etnik bağa sahip bir devlet tarafından desteklenme olasılığı ise devletlerarası çatışmalara davetiye çıkarır.

[154] Haukkala, **a.g.e.,** s.31.
[155] **A.e.,** s.29-30.
[156] Tolga Bilener, AB'nin Azınlık Hakları Anlayışı ve AB ile Bütünleşme Sürecinde Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Der.Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Yayınları, 2003, s.176.

Özellikle bir azınlık grubunun etnik bağlarının bulunduğu bir devletin sınırında yoğunlaşması komşu devletin *irredentizm (ilhak, yayılmacı milliyetçilik)* iddialarına yol açar.[157] Her ne kadar AB azınlık haklarını tam güvenceye alarak ilerlemeyi hedeflemiş olsa da dış politika çıkarları gereği tavizler verilmediği söylenemez. Slovakya, Letonya, Litvanya gibi Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri tanımlamasının altında yer alan ülkeler kriterleri tamamlamasa da başka bir entegrasyona "kaptırılmamak" amacıyla üyeliğe kabul edilmiştir.

Doğu Genişlemesi, AB'nin dış politika çıkarlarını yeniden şekillendirmiştir. Bu bağlamda tartışılması gereken yeni mevzular ortaya çıkmıştır. Öncelikle yeni üyelerin çıkarları ve öncelikli meseleleri eski üyelerinkinden farklılık gösterir. Örneğin Polonya, Avrupa'nın Doğu'da Moldova ve Ukrayna gibi ülkelerde etkin rol üstlenmesi için bir araç olmuştur. Yanısıra, genişlemeyle birlikte komşu olunan Rusya, Belarus, Ukrayna ve Moldova gibi devletlerin etkin oldukları bölgeden gelecek potansiyel tehditlere karşın yeni politikalar üretilmesi gerekli olmuştur. 1990'larda sadece üyelik üzerinden yürütülen dış politika stratejisinde değişikliklere gitmek şart olmuştur. Artık mesele sadece üyelik değil sınırlarındaki çıkarlarını ve rolünü koruyabilecek politikalar üretmektir. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası özellikle güvenlik hususundaki hassasiyetiyle yeniden öne çıkarılarak Avrupa'nın etkin olduğu çevrede istikrarlı devletlerden oluşan güvenlik çemberinin önemi vurgulanmış, bu amaçla Moskova ile kurulacak ilişkilere özen gösterilmesi anlaşılmıştır.[158]

Kopenhag kriterlerini tamamladıkları varsayılarak birliğe dahil edilseler de üyeliğin aceleye getirildiği sonradan fark edilmiştir. Kamu politikaları, kalkınma ve ekonomik rekabet anlamında sosyalist geçmişi ile bağlarını tamamen kesemeyen Baltık ülkelerinin Batı Avrupa standartlarından geride kaldığı görülür. Üyelikten 1 yıl sonra Baltıkların durumunu değerlendiren DW haber ajansı halkın işsizlik, yoksulluk, aşırı alkol tüketimi ve AIDS sorunu ile mücadele ettiğini belirtir. Avrupa'dan çok büyük bir ekonomik yardım desteği almasının yanında yatırımlarla da günden güne

[157] **A.e.**
[158] Dov Lynch, From 'Frontier' Politics to 'Border' Policies Between the EU and Russia, Der. Oksana Antonenko ve Kathryn Pinnick, **Russia and The European Union**, Londra ve New York, Routledge, 2005, s.14.

gelişen Baltık devletleri zenginlik- yoksulluk arasındaki uçurumun açılmasına engel olamamaktadır.[159] Toplumsal ve siyasal yaşam pratiklerinin Avrupa standartlarının altında olmasının yanı sıra yeni üyelerin AB'nin dış politika yapım sürecine dahil edilmesi de birtakım problemler doğurmaktadır. AB dış politika yapımında üye devletlerin ağırlıkları da yeniden gözden geçirilmek zorunda kalmıştır.[160] Yeni üyelerin daha "Amerikancı" olduğu yorumunu kanıtlar nitelikte Irak Savaşı AB üyelerinin ortak dış politika eksikliğine örnek teşkil eder. Almanya ve Fransa'nın karşı çıktığı Irak müdahalesi başta İngiltere tarafından desteklenmiş Polonya gibi yeni üye olan ülkeler de aynı şekilde koalisyon tarafında yer almıştır. Hatta benzer sorun 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sırasında daha net ortaya çıkmıştır. Almanya ve Fransa Rusya'ya yapılacak yaptırımlara itiraz etmişler ve böylece Birlik'ten ortak bir yaptırım kararı çıkamamıştır.[161]

Bu örnekler bizi AB'nin ortak dış politika oluşturması önündeki engelleri incelemeye götürmektedir. AB, tek bir devlet yapısına sahip olmadığı için ulusal bir dış politika geliştirecek araçlara sahip değildir. Önde gelen AB üyesi devletler ise ulusal egemenlik ile bağlantılı politikaların kontrolünü üst otoriteye bırakırken ihtiyatlı davranırlar. Bazı üye devletlerin belirli ülkelerle geleneksel ilişki ağına sahip olması sonucu bu ülkelere yönelik politikalarında daha hassas davrandıkları görülür. Örneğin Baltık ülkeleri ve Polonya'nın Rusya ile ilişkiler söz konusu olduğunda daha tepkisel oldukları görülür. Sonuçta AB üyesi ülkeler arasında dış politika konularında uyumsuzluk yaşandığı ortaya çıkmıştır.

AB'nin Rusya'ya yönelik dış politikası açısından yukarıdakilerden özellikle son iki maddenin teşkil ettiği konuların önemi haizdir. Baltık ülkeleri ele alınırsa Rusya'ya antagonistik pencereden bakmaları dış politika yapımında tüm üyelerin bu hassasiyeti gözetmelerini gerektirir. Üyeliğin Rusya ve Baltıklar arasında sorunları çözeceği beklenirken önemli bir gelişme kaydedilmemiş üstelik AB-Rusya ilişkilerine katkısı

[159] "AB Üyeliği Sonrasında Baltık Ülkelerinde Durum" Bernd Riegert (Çevrimiçi) https://www.dw.com/tr/ab-%C3%BCyeli%C4%9Fi-sonras%C4%B1nda-balt%C4%B1k-%C3%BClkelerinde-durum/a-2524975-0 12.07.2019
[160] Musaoğlu ve Özgöker, **a.g.e.**, s.81.
[161] Kenan Dağcı, "Avrupa Birliği'nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün Mü?." **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri**, s.469.

da belli belirsiz. Ayrıca genişleme sonucunda Avrupa'nın komşuluk politikasının yönetiminde Baltık ülkeleri öne çıkmaktadır. Rusya ve AB'nin entegrasyon sahasının tam orta yolunda yer almaları ile Avrupa'nın Doğu politikasına farklı bir yorum getirecekleri beklenmiştir.[162] 2007 yılındaki Rusya-AB zirvesi AB'nin Rusya'ya yönelik dış politikasını yeniden gözden geçirmesini ortaya çıkarmıştır. Rusya ve AB'nin 1997 yılında imzaladığı Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması'nın geçerlilik süresini doldurması sebebiyle yeniden gündeme gelmesi yeni üyeler anlaşmaya dair farklı taleplerde bulunmuşlardır. Hatta Polonya ve Litvanya anlaşmanın aynen yenilenmesi kararını veto etmişlerdir.

Genişleme politikası AB'nin iç ve dış dinamikleri üzerindeki etkisi kurumun yapısında temel değişikliklere neden olmuş özellikle yeni üyelerin yeni komşuluk kapıları açması pek çok soruyu ve değişkeni beraberinde getirmişti. Bu sorulardan en önemlisi yeni sınırların kimin çıkarlarına uygun olarak şekilleneceğidir. Bu yeni sınırlar AB'nin daha geniş bir -tabiri caizse- kuşatma bölgesi yaratmasına mı yardım edecek yoksa yeni güvenlik tehditlerine kapı mı açacaktı? Bölgenin "komşuluk çatışması" potansiyeli barındırdığına dikkat çeken Paul Flanley, AB-Rusya ilişkilerinin tamamının burada şekillendiğini savunur.[163] Bu noktada genişleyen Avrupa'nın Rusya ile ilişkilerinin bir diğer boyutu ortak komşular üzerindeki çıkarlardır. Yeni komşularının sorunlarıyla da ilgilenen Avrupa diplomatik ve mali araçlarla bu ülkeleri destekler. Ancak bu ülkelerin Rusya'nın bu ülkeler üzerinde kuracağı etki AB'nin kendi güvenlik duvarlarını aşındıracağı için tehlikeli bulunmaktadır. AB'nin devamlı olarak şikayet ettiği Rusya'nın demokratik değerlere dikkat etmeme konusudur. Kuşkusuz bu eleştiri demokrasilerin birbiriyle savaşmayacağı başka bir ifadeyle anlatmak gerekirse demokrasilerin güvenli olduğu yargısından ileri gelmektedir. Ancak Avrupa'nın kapsama alanını genişletmek istediği değerler ve normlar Rusya'da aynı anlama mı gelmektedir? Yukarıda Putin dönemi Rusya'sında liberal değerlerin benimsendiği ancak devlet sorusu ikilinin komşuluktan nasıl rekabete geçtiğini anlamak için sorulması zaruri bir sorudur. Henüz daha Putin'in ilk yıllarında iki taraf da birbirini dış politika aktörü olarak tanıma evresindeyken dış

[162] Irıs Kempe ve Daniel Grotzky, Crossroads of Cooperation: The Future of EU-Russian Relations and The Impact of The Baltic States, **Lithuanian Foreign Policy Review,** Vol:19, 2007, s.11.
[163] Flenley, **a.g.e.**, s.190.

politika karakterlerinin farklılığı su yüzüne çıkar ve farklılığın ürettiği derin çelişkiler rekabet ortamını kaçınılmaz kılar. Bu durumu arz-talep ilişkisi üzerinden açıklamaya çalışan Haukkala şu ifadeleri kullanır:

"Avrupa'nın sunduğu arz ve talepler Rusya'nın gereksinim duyduğu veya istediği şeyler değildir. Bu sebeple Rusya Avrupa'nın taklit edilecek uygun bir model olup olmadığını gittikçe daha fazla sorgulamaya başlar. Nihayetinde Putin, Avrupa değerlerini ve modelini kucaklamak yerine, bu değerlerin Rus toplumunun sahip olduğu yapıyı ahlaki anlamda dejenere edeceğini vurgular. [164]

Yani AB'nin talep diye Rusya'nın önüne sunduklarına Rusya ne ihtiyaç duymaktadır ne de istemektedir. Bu yüzden özellikle ekonomi dışında bölgesel güvenlik, ortak komşuluk tanımı, askeri iş birliği gibi konularda temas söz konusu olunca ortak yol bulmak oldukça zordur. Dış politika bakanı Lavrov 2007'deki bir konuşmasında AB ile anlaşmazlığın kaynağını AB'nin bürokratik organlarının Rusya'ya yaklaşımında bulduğunu ifade eder. Rusya ile talepler ve şikayetler üzerinden ilişki kurmaya kalkışan Brüksel, Stratejik Ortaklık kurmaktan yoksundur.[165] Böyle bir açıklamanın hedefi genişleme sonucunda değişen AB dış politikasıdır. Nitekim AB'nin karar alma mekanizmaları Rusya ile ilişkiler söz konusu olduğunda yeni üyelerin geçmişte yaşadıkları acılara ve bugün Rusya'ya yakın olmaktan duydukları kaygıya maruz kalmaktadır. Onların bu kaygıları karşılık uzlaşmayı zorlaştırdığı gibi yanlış algılamaların da önünü açmaktadır.[166]

Avrupa'nın genişlemesiyle tekrardan başa saran ilişkiler rekabeti bölgesel boyuta taşımıştır. Bazılarına göre Rusya- Batı ilişkilerinin rekabet ve anlaşmazlığa dönüşmesi *"Derzhavnost"* un geri dönüşünün bir sonucudur. *Derzhavnost* siyaseti yani Rusya'nın AB ve ABD gibi ülkelerle eşit olarak Büyük Güç statüsü taşıdığını

[164] Haukkala, **a.g.e.,** s.31.
[165] Lavrov, S. V. (2007, July 3) Otnosheniya Rossiya–ES: kompleksnyi podkhod, Izvestiya. Available online at: http:www.mid.ru/brp Erişim Tarihi: 04.08.2007 aktaran: Flanley, **a.g.e.,** s.198.
[166] **A.e.**

vurgulaması AB'nin egemenliğin paylaşımına dayanan yapısına ters düşer. Rusya'nın Büyük Güç Olma İdeali'nin tekrardan ses bulması, bu ideali gerçekleştirmek için eski Sovyet devletleri üzerinde yeniden etkinlik kurmasına yol açmıştır. Hatta Rus halkı ve eliti arasında emperyal ideolojinin destek bulduğu da iddia edilir.[167] AB eski Sovyet coğrafyasına açılmaya devam ederken Rusya'nın *Derzhavnost* ve yakın çevre ile bölgeye geri dönmesi iki büyük güç çıkar çatışmasına yol açmıştır. Oksana Antoşenko'ya göre Rusya sıfır toplamlı bir yaklaşımla devam ettiği takdirde Avrupalı ülkelerle iş birliğini ilerletecek siyasi arzularından vazgeçmek zorunda kalabilir. Hatta bu durum sadece Avrupalı ülkelerle sınırlı kalmamakta; AB'nin, diğer ortak komşuları üzerinde entegrasyon cazibesini kullanması, bu devletleri AB ile ortaklık kurmaya yöneltir.[168]

1990'lı yıllar boyunca Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki diyalog kapıları açık olmasına rağmen sınırlı çerçeveye sahipti. Öncelikli olarak ekonomik yardımlar ve anlaşmalar üzerinden bir yakınlaşma söz konusuyken güvenlik ve sınır meseleleri arka planda kalmıştı. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde ekonomi dışında konuların da konuşulması gerektiği anlaşıldı. Çünkü artık Rusya nasıl ki AB'nin sadece Batı Avrupa ile sınırlı olmayıp daha geniş coğrafyanın aktörü olduğunun farkındaysa, AB de genişleme ile birlikte eski bir süper gücün mirasçısı olan Rusya ile sınır komşusu olduğunun farkındaydı. Bu yüzden hem AB hem de Rusya bölgesel çıkarlarını ve önceliklerini belirlerken komşusunun politikalarını dikkate alarak strateji oluşturmak zorundaydı. Her iki tarafta doğuya doğru genişleyen AB gerçeği ile yüzleşince çözülmesi gereken bir dizi problemin kapıda beklediğini fark etti. Keza 2003'ten itibaren ilişkiler söylemden ziyade daha pratik bir hal almaya başlar.

Bugün Rusya'nın AB'ye yönelik olumsuz bir perspektif benimsemesinin nedenlerini birkaç faktörle ilişkilendirebiliriz. İlk olarak Sovyet sonrasında yeniden şekillenen eski Sovyet coğrafyasında AB genişleme politikasını ortaya koyması. İkinci olarak AB'nin raporunda ifade edildiği üzere AB'nin kendi değer ve normlarını eski

[167] **A.e.**, s.199.
[168] Oksana Antonenko ve Kathryn Pinnick "Introduction: The Enlarged EU and Russia: From Converging Interest to Common Agenda", , Der. Oksana Antonenko ve Kathryn Pinnick, **Russia and The European Union**, Londra ve New York, Routledge, 2005, s.3.

Sovyet coğrafyasında uygulamak istemesine karşın Rusya'nın bölgede AB ile eşit ve kendi çıkarlarına saygı duyulan bir konum istemektedir. [169] Bu aynı zamanda AB'nin komşuluk politikasının da eleştirilmesine yol açmış komşuluk politikasıyla AB'nin Rusya ve çevresindeki zayıf devletlerin iç işlerine karışarak AB standartlarını empoze ettiği savunulur.

AB'nin genişleme süreci ile Avrupa'nın dönüşümünü başarılı bir şekilde tamamlaması yeni komşularla ve bizzat Rusya ile kurulan ilişkilere bağlıdır. 2004 genişlemesi öncesinde bölgesel fırsat ve sorunlara karşı eylem planı hazırlayan AB, ilk olarak Moldova, Belarus ve Ukrayna ile başlayan "Daha Geniş Avrupa- Yeni Komşuluk" girişimi Avrupa Komşuluk Politikası'nın temelidir. Eylemin sonraki evrelerinde Rusya ve Güney Akdeniz ülkeleri de dahil edilse de Rusya ile ilişkiler söz konusu olduğunda çoklu bir platform işlevsel değildir. 2003 St.Petersburg zirvesinde belirlenen 4 ortak alanda stratejik ortaklık Rusya'nın liderlik arzusunu komşuluk platformundan daha çok tatmin etmektedir. Petersburg zirvesinde belirlenen ortak alanlara istinaden 2004 Nisan ayında ikili ortak bir bildiri yayınlayarak genişlemenin her iki taraf için de yarattığı fırsatları değerlendirmişlerdir. Bildiride ortak ekonomik alanı referans alarak genişleme sonrası Rusya'nın "yeni Avrupa" ile ticareti hakkında (Rus enerji kaynaklarına kısıtlamalar, çelik ihracatı, tarife sorunları, tarımsal ihracat ve engeller) endişelere çözüm yaratılmıştır. Bunun yanı sıra Kaliningrad'ın sürdürülebilir kalkınması ve konumu itibariyle Rusya ile iletişiminin nasıl sağlanacağı açıklanmıştır. Vize hususunda ise müzakere niyeti belirtilmiş olup, insan hakları çerçevesinde azınlık haklarının korunacağı garanti edilmiştir. [170]

AB üyesi devletlerin Geniş Avrupa projesi hakkında farklı talepleri vardır. Polonya'nın AB üyeliği Ukrayna ile sınır ticaretini sona erdiğinden Polonya için Ukrayna'nın Avrupa'nın bir parçası olarak görülmesi gerekmekteydi.[171] AB üyelerinin farklı çıkarlar gütmesi AB içerisinde çok sesliliğe neden olduğu gibi Rusya'nın da ortaklığını zedelemektedir. Örneğin; Polonya'nın AB'yi daha aktif bir Doğu politikası

[169] Facon, **a.g.e.,** s.20-21.
[170] "Joint Statement on EU Enlargement and EU Russia Relations" **EU Council Press Release**, (Çevrimiçi) https://library.euneighbours.eu/content/joint-statement-eu-enlargement-and-eu-russia-relations
[171] Kamalov, **a.g.e.**, s.62.

için zorlaması Rusya'yı rahatsız etmektedir.[172] Fakat bir bakıma yeni üyelerle eski üyelerin arasındaki bu boşluk Rusya'nın AB'nin iç işlerini etkilemesini kolaylaştırmaktadır.

Özetle ABKP, AB'ye üye ve üye olmayanlar arasında iş birliğine ilişkin genel bir politika çerçevesi ile Kuzey Boyutu, en önemli bölgesel ve sınır ötesi çerçeve olarak AB ile Rusya'nın Baltık Denizi Bölgesindeki iş birliğini kolaylaştırmıştır. Fakat aynı zamanda bu kurumsal düzeyde anlaşmalar ve düzenlemeler AB'nin Baltık bölgesi politikalarını şekillendirebilecek kabiliyette baskın bir aktör olduğunu kanıtladı.

Yeni Avrupa'nın nihai sınırlar ve AB genişlemesi üzerinde ortak bir görüş paylaşamamalarından kaynaklanan sıkıntıları gidermek için Avrupa Komşuluk Politikası ara formül olarak ortaya atılır.[173] 2004'teki en büyük genişleme dalgasıyla yepyeni bir Avrupa yaratıldığının altını çizmek gerekir. Zira yeni Avrupa'nın dış politikası ve komşularıyla olan ilişkileri eski Avrupa'dan farklı yönde bir gelişme gösterir. Eski Sovyet uydusu devletleri, AB'ye 2,257 kilometrelik sınırıyla resmen yeni bir komşu kazandırdı: Rusya.[174] Yeni üyeler daha 15 yıl öncesine kadar Varşova Paktı dahilinde güvenliklerini ifade ediyorlarken bugün NATO'nun stratejik güvenlik çemberinde yer almaları inşacı perspektiften bakıldığında tehdit algısını ve çatışmayı yeniden diriltme potansiyeli taşımaktaydı. Yine de liberal anlayışın iş birliği vurgusundan yola çıkarak komşuluktan doğan "ortak alanın" çatışmaların önlenmesine ve kriz yönetimine zemin olması beklentiler arasındaydı. Zira liberal değerlerin öncüsü Avrupa Birliği bu önseziden hareketle Kasım 2001'deki strateji belgesinde genişleme süreci sonrası edineceği yeni komşularla ilişkilerine dair strateji geliştirme ihtiyacı duyar.

Sınırların ve komşuların değişimi ile güvenlik ve istikrarı ajandanın gündemine girer. Yeni bir yol haritasını zorunluluğundan hareketle yeni üyeleriyle ve komşularıyla birlikte masaya oturan AB, Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi'ni 12 Mayıs 2004 tarihinde ilan etti. Avrupa Komşuluk Politikası'nın en temel

[172] Musaoğlu ve Özgöker, **a.g.e**., s.82.
[173] **A.e.,** s.83.
[174] Antonenko, **a.g.e.,** s.1.

işlevlerinden birisi sınırlarının istikrarlı yönetim merkezleri olmasını sağlayarak kendi güvenliğine katkıda bulunmaktır. Böylece zayıf komşularından gelecek olan göç, sınır ötesi suçlar vs. gibi tehditlerin bertaraf edilmesi mümkündür.[175] Bu amaçlar doğrultusunda Avrupa Birliği'nin komşularıyla daha entegre bir kurum olması hedeflenirken yeni bağımsız komşularının iç güvenlik meselelerine ve iç krizlerine daha fazla müdahil olmasının da önünü açmaktaydı. Rusya'nın ABKP'yi reddetmesinin nedenlerinden birisini bu olasılığın düşünülmesi olmakla birlikte AB değer ve normlarını benimsemek Rusya'nın egemenlik görüşü ile ters düşmektedir. Bir diğer sebep ise Rusya'nın prestij kaygısıdır. Zira ABKP'yi spesifik bir strateji talebiyle reddeden Rusya diğer ülkelerle eşit statüde bulunmak istememiştir. Böyle bir tepki karşısında ne yapacağını bilemeyen AB, halen ABKP içerisinde Rusya'ya nasıl bir yer vereceğini çözebilmiş değildir. Ya Rusya'ya özel bir konum verecekti ya da yeni üyelerin tercih ettiği küresel bir strateji ile Rusya'nın AB ve BDT üzerindeki etkisini zayıflatacaktı.[176]

Avrupa Birliği'nin Rusya ile stratejik ortaklık üzerinden ilişkileri sürerken AB üyeliğine alınmayan eski Sovyet ülkelerinin komşuluk politikası altında birliğe entegrasyonunu hedeflemiştir. Rusya'nın yakın çevre diye tanımladığı ve Rus azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgelerle entegrasyonu hedefleyen politikası ile AB'nin Doğusundaki istikrarı sağlayamaya yönelik planlanan Avrupa Komşuluk Politikası'nın kesişiminde yer alan Baltık ülkeleri iki uluslararası aktörün çıkmaz noktasıdır.[177] Baltık ülkeleri iki kümenin kesişim bölgesidir. Bu bağlamda komşuluk politikası özellikle Ukrayna, Moldova ve Belarus gibi genişleme sonrası AB ile coğrafi olarak yakınlaşan ülkelere yöneliktir. Jeopolitik çıkarlar göz önüne alındığında Rusya için vazgeçilmez bölge olan "ortak komşuluk alanının" AB'nin istikrar kuşağı projesine dahil olması bölgesel rekabeti canlandırmaktadır. AB genişlemesinin NATO ile eş anlı gerçekleşmesi ve NATO kuvvetlerinin Rusya sınırlarına dayanması da Doğu'daki yeni komşu Rusya'ya rahatsızlık veren bir meseledir. Bu yüzden Rusya'nın Avrupa stratejisine bakarken güvenlik faktörünü dikkate almamak olmaz.

---

[175] Flanley, **a.g.e**., s.190.
[176] Musaoğlu ve Özgöker, **a.g.e.,** s.84.
[177] Rabia Arabacı Kariman, Russo-Baltic Relations After Soviet Union, **International Journal of Russian Studies**, No:4, 2015/2, s.177.

2.1.2. Rusya-NATO İlişkileri

İki kutuplu düzenin sona ermesiyle mevcut konjonktürün barındırdığı tehditler ABD ve AB'yi NATO çerçevesinde güvenlik sahasında ortak hareket etmeye zorlamıştır. NATO'nun Avrupa'daki varlığı Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Berlin Duvarı'nın sınırlarına kadar iken 1990'dan itibaren Doğu'ya doğru genişlemiş ve 2004'te tam olarak Rusya Federasyonu sınırına dayanmıştır. NATO'nun genişleme politikası Brzezinski'nin Avrasya jeopolitiğini ele aldığı Büyük Satranç Tahtası kitabında da bir stratejik hamle olarak yer almıştır. Kitaptaki stratejiye göre Soğuk Savaş sonrasında güvenlik amacıyla eski komünist Avrupa devletlerinin AB üyeliğinin yanı sıra NATO üyeliğine de dahil edilmesi gereklidir. Hatta Brzezinski'nin gelecek tahminlerinde mutlaka Ukrayna için de üyelik planlamasına yer vardır. Ancak yine bu güvenlik çemberinin genişletilmesinin Rusya'daki reaksiyonundan kuşku duyduğunu belirtir.[178] Nitekim tahmin edildiği gibi NATO'nun çabaları tepki almıştır. Avrupa-Atlantik hattının daha güvenli olması amacıyla genişleme perspektifini ortaya koyan NATO, birçok Rus siyasetçinin tepkisiyle karşılaşmıştır. Bir kısım bu hamlenin Amerika etki alanını büyütme arzusuna hizmet ettiğini, bir kısım politikacı ise Rusya'yı küresel siyasette yalnızlaştırmak olarak görmekteydi.[179] Esasen Rusya AGİK gibi AB'ye bağlı güvenlik amaçlı örgütlere daha ılımlı yaklaşmıştır. Ancak NATO'nun varlığı ile alakalı daha sert bir tavır izlenmiş, Soğuk Savaş dönemine geri dönüş olduğu yorumları dahi yapılmıştır. Ancak AGİK'in NATO kadar güçlü bir yapılanma olmaması AB ülkelerini NATO ile iş birliğine yönlendirmiştir. Mevcut tabloda iş birliği kaçınılmaz gözükse de NATO içerisinde Avrupa gücüne karşı tereddütler de olmamış değildir. Bush hükümetinin savunma bakanı Rumsfeld ve başkan George W.Bush bu yapılanmanın NATO'nun istikrarsızlaşmasına yol açacağını dile getirmişlerdi. Bunun yanı sıra AB içerisinde de NATO'dan bağımsız askeri oluşum yaratılmasını destekleyen ülkeler olmuştur.[180] Görüş ayrılıklarına rağmen AB'nin bölgesel aktörlüğünün güçlendirilmesi amacıyla ittifakı uygun görerek NATO'nun Atlantik ötesinin Avrupa'daki kolu olmasına karar verilir. Aynı zamanda

[178] Brzezinski, **a.g.e.**, s.122-124.
[179] Brzezinski, **a.g.e.** s.145-146.
[180] **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, (Der.) Cengiz Aktar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.142-143.

bu genişleme eski Sovyet coğrafyasında Sovyet usulü bir yapının terk edilmesi anlamı taşımaktadır. Nitekim NATO'nun genişlemesi Avrupa demokrasisinin de genişlemesi ve genişlediği bölgede Rusya etkisinin kırılması demektir.[181]

Rusya- NATO ilişkileri Doğu genişlemesine ek olarak 90'lı yılların sonunda Balkanlardaki NATO operasyonları sonrası anlaşmazlığa düşse de zaman zaman ortaklık kurma çabası da görülmüştür. Kurumsal düzeyde diyaloğun geliştirilmesi için Barış İçin Ortaklık (BİO) anlaşmasına gidilmiştir. BİO kapsamında NATO faaliyetlerini takip edebilen Rusya, 27 Mayıs 1997'de imzalanan "Kurucu Senet" ile Avrupa güvenlik çerçevesine katılmıştır. Bu ortaklık iki taraf arasında güven tesisi için olumlu bir adım olarak görülmüştür.[182] Kurucu Senet ile NATO-Rusya ilişkisinin eşit partnerlik temelinde yürütülmesinin hukuksal dayanağı sağlanmıştı. 11 Eylül terör saldırıları da NATO-ABD ile Rusya arasında yeniden yakınlaşmaya yol açtı. Putin 11 Eylül sonrasında ABD'nin terörizmle savaşına yardım planı hazırladığını açıklayarak iyi niyetini göstermiş, bu plana göre Rusya, ABD'li yetkililerle istihbarat bilgilerini paylaşacak, hava sahası insani yardım amaçlı uçuşlara açık olacak, Taliban rejimine karşı savaşan Kuzey ittifakına insani ve askeri yardımlarını arttıracaktır.[183] Aynı zamanda Orta Asya ve Rusya Federasyonu'nun bazı bölgelerinde patlak veren terörist eylemler Rusya için de bertaraf edilmesi gereken ciddi bir tehdittir. Dönemin koşullarında terörizmle savaşmak için kaynakları yetersiz olan Rusya'da bu yüzden Batı'nın askeri varlığına ihtiyaç duyar. Nihayetinde ortaya çıkan tabloda Rus hükümeti bir yandan Batı'dan destek alırken, diğer yandan da Batılı güçlerin bölgedeki askeri ve ekonomik varlığını tolere etmek zorunda kalır.[184] İlişkileri olabildiğince üst seviyeye çıkarmak amacıyla 2002 Roma Zirvesi'nde NATO-Rusya Ortak Konseyi kurulsa da bu iyimser süreç AB'nin Doğu genişlemesi ve NATO'nun Baltık ülkeleri ile neredeyse tüm Doğu Avrupa'yı çatısı altına alarak genişlemesi sonucunda değişir.[185]

[181] Caşın, **a.g.e.,** s.149.
[182] Hekimoğlu, **a.g.e.,** s.220-222.
[183] Tellal, **a.g.e.,** s.216.
[184] Tsygankov, **a.g.e.,** s.145-146.
[185] Tellal, **a.g.e.,** s.221-222.

Batı Bloğu'nu temsilen "komünizm tehlikesini" bertaraf etmek amacıyla kurulmuş NATO, Soğuk Savaş sonrasında da genişleyerek Avrupa kıtasının güvenlik tekelini halen elinde tutmaktadır. Eski Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlık sonrası öncelikli hedefi NATO'ya üyelikleri olmuş ve NATO'nun yeşil ışık yakmasıyla Doğu Bloğu ülkeleri güvenliğin bilhassa Rusya'ya karşı teminat altına alınacağı düşüncesiyle bağımsızlıktan itibaren NATO üyeliğini temel hedef olarak belirlemişlerdir. Doğu Bloğu ülkelerinin ilk katılımı ise 1999'da Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ile gerçekleşir. Geri kalan Doğu Avrupa ülkeleri Estonya,Letonya, Litvanya, Slovakya ve Slovenya'nın NATO üyeliği ise 11 Eylül 2001 saldırıları ardından gerçekleştirilen Prag Zirvesi'nde kararlaştırılmış ve bu ülkeler 2004 yılında AB üyeliğinden sonra NATO'ya ittifakı da gerçekleşmiştir.

Hem bölge ülkelerinin Rusya'yı potansiyel tehdit görmesi hem de Rusya'nın çevrelenme kaygısı Soğuk Savaş retoriğini yeniden hatırlatır. Rus gözlemciler Batı'nın Soğuk Savaşı bitirmek istemediğini aksi halde NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dağıtılması gerektiğini iddia eder.[186] Bu durumda Rusya karşıtlığı üzerinde kurulmuş NATO'nun devam etmesi yine Rusya'nın küresel stratejilerine karşı bir önlem olarak görülmektedir. Güvenlik hususunda Avrupa Birliği ise kendi içerisinde ikilem yaşamaktadır. Zira birliğin kemik kadrosu olan güçlü Avrupa devletleri ortak bir çerçeve oluşturmakta sıkıntı çektikleri gibi, genişleyen Avrupa'nın zayıf devletleri AB güvencesinden ziyade sınırlarını NATO güvencesi altına bırakmaya meyillidir. Bu şekilde NATO aracılığıyla ABD'nin bir eli hep Avrupa devletleri üzerinde olmaktadır. Hatta Rusya'nın yükselen bir güç olarak tekrar ortaya çıkmasından evvel şemsiyenin Rus sınırlarını da aşacağı söylentileri yayılmıştı. 11 Eylül olayı sonrası ABD ile Rusya arasında gözlenen romantik havaya müteakiben terörle mücadele konusunda Batı'ya destek vereceğini ifade eden Putin, Batı dünyası tarafından takdir edilmiş hatta Batı gazetelerinde Rusya'nın NATO'ya üye olacağına dair başlıklar yer almıştır. [187]

NATO, Rusya açısından bir yandan Rus-Amerikan ilişkilerinin özel bir parçasını oluştururken, diğer yandan Atlantikçi perspektifin güvenlik sorunsalı

[186] Caşın, **a.g.e.**, s.126.
[187] Kamalov, **a.g.e.**, s.9.

bağlamında biçimlenmektedir. NATO'nun bu genişlemesi Rusya'nın eski hegemonya alanını kapsaması bakımından Rusya'yı rahatsız etmiştir. Rusya bu dönemde yeniden toparlanma ve hegemonya alanlarına tekrardan dönme çabası içindeydi. Karşılıklı iki tarafın bölge üzerine baskısı sonucunda NATO genişlemesinin Rusya Avrupa sınırında huzursuzluğa yol açması kaçınılmaz olmuştur. Genişlemenin devam etmesi halinde Rusya bazı anlaşmalardan çekilebileceği açıklamış ve nükleer silahlarla ilgili indirim taahhütünün tek taraflı feshi söz konusu olmuştur.[188]

Öte yandan Rusya'ya göre Baltık cumhuriyetlerinin NATO'ya ve AB'ye üye olurken aynı zamanda Avrupa Konvansiyonel AKKA'ya katılmaması Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki etki alanını zayıflatmaya yönelik bir ABD stratejisidir.[189] Başka bir ifadeyle ABD, NATO eliyle Baltık cumhuriyetleri üzerinde kendi etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Bilindiği üzere AKKA Avrupa'nın güvenlik tehditlerini ve askeri gerginliğini düşürmek amacıyla Sovyetler Birliği ve NATO üyesi batılı devletler tarafından imzalanmıştır. Ancak Rusya NATO'nun genişlemesine ve Baltıkların sözleşme dışında kalmasına bir tepki olarak 2007 yılında askıya aldığı sözleşmeyi Mart 2015'te tek taraflı olarak terk etme kararı alır.

2007 yılının başında sorun olan bir diğer konu ise ABD'nin Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne füze savunma sistemi kurma kararını açıklamasıdır. ABD bu füzeleri İran'dan gelecek tehditlere karşı yerleştireceğini ifade etse de Bunun üzerine, 10 Şubat'ta Putin Münih'te tarihi bir konuşma yaparak ABD politikalarını açıkça eleştirmiştir. Putin'e göre, ABD'nin füze savunma kalkanı saldırı amaçlıdır. Putin füze kalkanının gerçekte Rusya ve Çin'i hedef aldığını ve saldırı amaçlı olduğunu iddia eder. Hatta bu hareketin Berlin Duvarını yeniden inşa etmeye yönelik olduğunu söyler.[190] Sınır güvenliği meselesine hem Münih Konferasında değinilmiş hem de 2008 Bükreş NATO Zirvesi'nde Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğinin Rusya ve Batı arasında savaş sebebi olacağı belirtilmiştir.[191]

---

[188] Doğan Şafak Polat, "NATO ve Rusya Federayonu'nun Yeni mücadele Alanı Karadeniz", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Özel Sayı, 2017, s.55.
[189] "Rus Uzmanlar AKKA Kararını Değerlendirdi" (Çevrimiçi) https://www.yenisafak.com/dunya/rus-uzmanlar-akka-kararini-degerlendirdi-56751 04.07.2019
[190] Tellal, **a.g.m.**, s.220.
[191] Eral Tellal**, a.g.e.,** s.204.

2010 yılında NATO'nun yayınladığı stratejik konsept füze savunma sisteminin kolektif savunmanın merkez noktası olarak kabul edildiğini açıklamaktadır. Açıklamada füze savunma sistemi, NATO üyelerine Kuzey Kore, İran ve Çin gibi ülkelerden gelecek füze saldırılarını tehdidini önlemeye yöneliktir. Konseptin Rusya açısından bir diğer önemli noktası NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'a yönelik açılımlarını devam ettireceği vurgusudur.[192] Bu yüzden yeni konseptin Rusya ile ilişkilerin güçlendirilmesine yer vermiş olması Rusya açısından yeterli değildir. Rusya da 5 Şubat 2010 tarihinde yeni bir askeri doktrin yayımlar. Doktrinde füze savunma sistemi eleştirilmiş ayrıca Rusya'nın güvenliğine en büyük tehdit olarak NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesi gösterilmiştir.[193]

Rusya'da Gürcistan Savaşı'ndan sonra ordunun eksiklerinin görülmesiyle 2015 yılında askeri düzenlemelere gidildi ve böylece NATO'nun merkez Avrupa'daki etkinliğini cevapsız bırakmayacağı mesajını vermiş oldu.[194] Rusya'nın bu tepkileri hem eski Sovyet uydularını rahatsız ederken hem de Washington ile Moskova arasını gerginleştirmektedir. Doğu Avrupa'da karşılıklı açıklamalar ve sürtüşmeler Ukrayna krizinden sonra daha da sertleşmiştir. Yine 8-9 Temmuz 2016 tarihleri arasında Varşova'da yapılan NATO zirvesinde Rusya'nın Doğu Avrupa'daki etkinliği ele alınmış ve Letonya, Polonya ve Litvanya'da çok uluslu olan geçici NATO birliklerinin yerleştirileceği bildirilmiştir. Nitekim Rusya'nın Baltık ülkelerine yönelik belirsiz tutumu problem olmaktadır.

SSCB döneminde Rus jeopolitiği açısından en kritik nokta Batı'dan gelen tehditlerin karşılama durağı olan Doğu Avrupa-Baltık bölgesidir. NATO'nun güvenlik jeopolitiğini Soğuk Savaş sonrasında Doğu çemberine genişletmesi Rus güvenliğinin NATO'nun ellerine kalmasına neden olur. Genişleme hamlesi bir yandan Avrupa güvenliğini güçlendirirken, diğer yandan Sovyet bloğu ülkelerinin Rusya'yı bertaraf edilmesi gereken potansiyel tehdit olarak görmeleri Rusya'nın Batı ve bilhassa AB ile ilişkilerine gölge düşürmektedir. Ancak yeni üyelerden farklı olarak NATO genişlemesi ile AB genişlemesinin ortak bir dürtüden hareket ettiğini savunan ABD

[192] Polat, **a.g.e.,** s.54.
[193] **A.e.**, s.56.
[194] Facon, **a.g.e.,** s.11.

ve Almanya, bu dürtünün Rusya'ya düşmanlık, korku salmak ya da Rusya'yı soyutlamak olmadığı; tamamen kendi siyasi ve tarihi amaçlarının ürünü olduğu konusunda hemfikirdir.[195] Nihai noktada eski Doğu Bloğu'nun NATO'ya entegrasyonu Rus dış politikasının temel güvenlik kaygısını temsil eder.

2.2. Rusya- Eski SSCB Ülkeleri İlişkileri

Rusya ile eski Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ilişkiyi analiz ederken temel belge olarak yakın çevre doktrinine başvurmak esastır. Yakın çevre doktrini Rusya'nın BDT ülkelerine olan ilgisi ve eski Sovyet bölgesinin 2004 yılında AB'nin çoğunluğu eski Doğu Bloğu ülkesi olan 10 ülkeyi bünyesine katması ile Rusya'nın AB hakkında kuşku ve endişeleri ciddi biçimde artmıştır. Sekizi eski Sovyet uydusu olan dördü ise Rusya ile ortak sınırlara sahip olan bu yeni Avrupalı devletler AB'nin Rusya ile ilişkilerinde kullanacağı yeni bir manevra alanı olmuştur.[196] İki kutuplu düzenin tampon bölgesi olarak nitelendirilen Doğu Avrupa coğrafyası SSCB'nin yıkılmasıyla başıboş ve bağımsız devlet tecrübesinden yoksun küçük devletlerin bölgesi olarak görülür. Bölgenin AB entegrasyon stratejilerini uygulaması için potansiyel zemin olması fakat aynı zamanda Rusya'nın da "yakın çevre" tanımlaması içinde yer alması haliyle Rus ve Avrupalı aktörlerin çıkarlarının çakışmasına sahne olur.

Atlantikçi politikaların hayal kırıklığı olması ve Avrasyacıların baskısıyla 1993 yılında ilan edilen Rusya'nın yakın çevre doktrini Rusya'nın aktörlüğe geri dönüşünü temsil eder. BDT ile yakın ilişkilerin altını çizen yeni konsept kendini eski Sovyet coğrafyasında garantör ilan etmektedir. Bu yönelim iki mühim sebebe dayanır. Birincisi BDT coğrafyası SSCB etkisinin halen kırılmadığı ve Rusya garantörlüğünde bağların sıkı tutulduğu bölgedir. İkincisi Rusya dışında yaşayan Rusların koruyuculuğu Rusya'ya aittir görüşüdür. Özellikle Putin'in devlet başkanı olmasıyla yükselen Rusya tek kutuplu dünya sisteminin karşısında yer alır. Putin dönemi Rus dış politikalarında da aktarıldığı üzere Rusya'nın çok kutuplu bir dünya düzeni geliştirilmesine katkı sunması için yakın çevresinde daha aktif bir rol üstlenmesi elzemdir. Bu amaçla yakın çevresinde ekonomik iş birliğini hedeflediği gibi güvenlik

[195] Brzezinski, **a.g.e.**, s.116.
[196] Musaoğlu ve Özgöker, **a.g.e.**, s.81-82.

alanında da entegrasyonun önemi haizdir. Özellikle Ukrayna'nın Rusya'dan bağımsızlığı bu ülkeyi büyük devletlerin jeopolitik çıkarlarının konusu yapmıştır. Rusya için ise Avrasyacı projelerin hayata geçirilmesi ve Karadeniz coğrafyasında stratejik emellerin gerçekleştirilmesi Ukrayna'nın Rusya ile yakın olmasına bağlıdır. Ayrıca Ukrayna ve Beyaz Rusya gibi devletlerin Slavik bağlarla Rusya'ya bağlı olması Rusya'nın gerektiğinde akrabalık kavramını bu devletler üzerinde politika aracı olarak kullanmasının önünü açmaktadır. Bu sebeple Rusya statükoyu kendi lehine sürdürmekten yanayken ABD Rusya'yı bölgeden izole etmek ve küresel yarışta yükselişini durdurmak amacıyla iktidar değişikliklerine yol açan renkli devrimlere ön ayak olacaktır.[197]

Rusya'nın yakın çevresindeki ülkelerin konumu bir domino taşı düzeneği gibi düşünüldüğünde birinde meydana gelen Rusya aleyhine bir dokunuş diğerlerinin de tek tek aynı dokunuşu hissetmesine neden olacaktır. Yakın çevrenin uzaklaşması bu anlamda ilk olarak Baltık cumhuriyetlerinde başladı. Sovyet geçmişine her zaman büyük bir kuşku ve öfke ile yaklaşan Baltık halkı SSCB'den ayrılan ilk bağımsız cumhuriyetleri olmuş ve Sovyet coğrafyasının Avrupa kanadında Rusya karşıtı bir pencere açmışlardr. Ayrıca Baltık ülkeleri bu etkinin diğer eski Sovyet ülkelerine aktarılması için de çaba harcamışlardır.

2004 yılında Rusya engel olmak istese de Baltık ülkeleri ve eski Doğu bloğu ülkeleri AB ve NATO üyeliğine girmişlerdir. Bu olayla eski Sovyet coğrafyasında Rusya avantajlı konumu kaybettiği gibi roller AB ve ABD'nin avantajına değişmiştir. Özellikle yeni üyelerine sunduğu refah ve güvenli çatı, üye olamayan eski SSCB devletlerinin de AB'yi cazibe merkezi olarak görmelerine yardım etmiştir. Hatta "eski Sovyet kardeşlerinin" üyelikle birlikte kazandıklarını, üye olamayanlara pazarlaması AB'nin etki alanın genişletmesini kolaylaştıran bir faktördür.

İkilemde kalan eski Sovyet ülkelerinde yönetim memnuniyetsizliği iç ve dış faktörlerin etkisiyle kendini göstermeye başlar. Özellikle içeride destek bulan bir yorum olarak iktidar değişimi eski komünist dönem idare sınıfından gelenlerden Rusça

[197] Tüysüzoğlu, **a.g.e.**, s.66.

ifadesi ile *nomenklaturadan* arta kalan diktatörlerden kurtuluşu temsil etmektedir.[198] 2003'te Gül Devrimi sonucunda Gürcistan'da Eduard Şevardnadze yerine Mikhail Saakaşvili göreve getirilmiştir. ABD yanlısı tutumu ile öne çıkan Saakaşvilli Gürcistan'ı NATO'ya yaklaştırma kararı almış ve GUAM projesinin de baş aktörlüğünü elde etmiştir.[199] Çok geçmeden ertesi yıl Ukrayna'da devrim hareketleri başlamış ve ABD-Rusya arasında dengeli bir politika yürütmeyi tercih eden Leonid Kuçma yerine Batı yanlısı Yuşçenko-Timoşenko ikilisi iktidara geçmiştir. Halk ayaklanmaları ve şaibe iddialarıyla sonuçlanan seçimde ABD ve AB'nin Yuşenko'yu gençlik örgütleri aracılığıyla ve maddi yardımlarla desteklediği bilinmektedir.[200] Turuncu Devrim olarak adlandırılan bu olay *Avrupa-Atlantik ittifakının Rusya'nın arka bahçesine girmesi* olarak yorumlanmıştır.[201] Çok büyük umutlarla gerçekleştirilen devrimin boş vaatlerle şişirildiği ortaya çıkınca Ukrayna yeniden kaosa düşer. Devrim sonucunda ülkedeki yolsuzluk ve ekonomik sıkıntılar bitmemiş, AB'ye üyelik hayalleri AB tarafından suya düşürülmüş ve AB'ye güven azalmıştır. Üstelik Rusya'dan uzaklaşmanın faturası da pahalıya patlamış, Rusya Ukrayna'yı gaz kesintileri ile cezalandırmıştı. 2006'ya gelindiğinde bütün bu hayal kırıklıklarının mevcut hükümetin imajını yerle bir ettiği bir ortamda parlamento seçimlerine giden Ukrayna Kamalov'un ifadesiyle Moskova'nın rövanşına sahne olmuştur. Her ne kadar 2004'teki kadar ABD-AB desteği göze çarpmasa da Atlantik'in adayı Yuşenko'nun Rusya'nın desteklediği aday Yanukoviç'e karşı kaybetmesiyle Ukrayna dış politikası Batı'dan Rusya'ya kaymaya başladı. Ayrıca bu sefer 2004'teki gibi seçimlere şaibe karıştığı iddiası Batı tarafından destek bulmamış, AGIT ve AB seçimlerin demokratik kurallara uygun gerçekleştirildiği açıklamasını yapmışlardır.[202] Ukrayna gelişmeleri göstermiştir ki bölgedeki dengeleri düzenleyen en önemli itici güç enerjidir. Nitekim zaten ABD'nin zorlamasıyla müdahil olan AB, Rusya'nın enerji kartını oynamasıyla ağır bir bedel ödemiştir. Bu anlamda özellikle Almanya ve Fransa gibi AB'nin demirbaş devletleri Ukrayna'yı saf dışı bırakacak Kuzey Akım ve Güney Akım

[198] Erel Tellal, Eski Sovyet Coğrafyasında Devrimler, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.60, Sayı:2, 2005, s.274.
[199] Mammadov, **a.g.e.**, s.38.
[200] Kamalov, **a.g.e.,** s.77.
[201] Tüysüzoğlu, **a.g.e.**, s.67.
[202] Tüysüzoğlu, **a.g.e.**, s.74.

projelerine destek vermiştir. Devletler arası çatışma ve enerji savaşları kavramlarının Rus real politiğinde can bulması bölgeyi hareketlendirdi.

Bölge siyasi, ekonomik ve güvenlik olmak üzere Rusya ve Batı'nın rekabet bölgesine dönüşmüştür. Bu başıboş coğrafya eğer Avrupa entegrasyonu içerisinde yer almasaydı farklı bir baskın aktörün entegrasyon politikalarına sahne olabilirdi. Çok yüksek ihtimalle bu aktör, daha SSCB yıkılır yıkılmaz BDT aracılığıyla eski Sovyet ülkeleri ile ittifak arayan Rusya olabilirdi. Nitekim AB Rusya potansiyelini önceden sezerek bir an önce bölgeyi kendi norm ve kurallarıyla çevrelemek amacıyla bölge ülkelerinin pek çok yönden bu değerlerden uzak olmasına rağmen üyeliği bir dış politika aracı olarak kullanır. 2000'li yılları devrimlerle geçiren eski Sovyet coğrafyası çok geçmeden krizler ve savaşların da odağı olacaktır. Gürcstan'da devrimin sonucunda başa geçen Saakaşvilli'nin NATO ve AB üyeliğine yeşil ışık yakınca Rusya ile NATO arasında geçen sert mesajlaşmalar krizin fitilini ateşler. ABD ve AB'nin desteklediği Saakaşvilli ve politikalarına karşı ayrılıkçı cumhuriyetler olan Güney Osetya ve Abhazya'ya destek için Rusya ordusunu göndermiştir. Rusya, ABD'nin Kosova'yı tanımasını örnek göstererek, Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsız olması gerektiğini açıklar ve Gürcistan'a yaptığı askeri müdahale neticesinde 26 Ağustos'ta bu bölgelerin bağımsızlığını tanır. Gürcistan'da yaşanan gerilim Rusya'nın yakın çevresindeki emellerine kimi zaman şiddete başvuracak kadar tutkuyla bağlı olduğunu kanıtlar niteliktedir.[203] Güney Osetya bölgesi SSCB dağıldıktan sonra donmuş çatışma bölgelerinden birisidir. Gürcistan'da yaşananlar neticesinde, Soğuk Savaş döneminde örneklerine rastlandığı gibi, yine sıcak çatışmanın eşiğine gelinmiştir. 2008'de Gürcistan krizi ve 2009'da Ukrayna doğalgaz krizi ile bölge üzerinde aktif bir dış politika izlediği görülen Rusya, AB tarafından kınanmıştır.

AB'nin bölge ülkelerine ilgi daha çok kurumsal araçlarla olmuştur. Avrupa'ya entegrasyonun desteklenmesi amacıyla yine AB tarafından Doğu Ortaklığı girişimi başlatılmıştır. Esasında AB Soğuk Savaş sonrası pazarladığı insan hakları, demokrasi ve piyasa ekonomisi kavramlarıyla bölgeyi birliğin politikalarıyla entegre etmeye çalışmaktadır. Doğu Ortaklığı da bu pazarlama taktiğinin bir aracıdır. Devrimler ve

[203] Makarychev, **a.g.e.,** s.184.

sonuçları bölgesel aktörlük açısından değerlendirildiğinde AB'nin eski Sovyet coğrafyasında AB değerlerine bağlı demokratik yönetimler kurmaya çalıştığı tezi savunulur. Rusya'nın ise bölgeye hem askeri ve ekonomik kaynaklarıyla sıkıca yapıştığı hem de entegrasyon projeleriyle yakınlaştığı görülür. Rusya, AB'nin Doğu Ortaklığı projesine Avrasya Birliği gibi kendi entegrasyon projelerini hızlandırarak tepki vermiştir. Doğu Ortaklığı projesi Rusya tarafından jeopolitik hamle olarak değerlendirilir ve Rusya'yı eski-Sovyet coğrafyasında sıkıştırdığı değerlendirmesi yapılır. BDT ülkeleri Rus etki dairesinden uzaklaşarak AB'nin bölgesel hegemonya dairesine çekilmektedir.

Öte yandan AB bölgesel çıkarlarını ve Rusya politikasını yeni üyelerin de rızasına bağlı olarak geliştirme kararı almıştır. Bu doğrultuda özellikle Doğu girişimi Polonya ve Baltıklar gibi eski Doğu bloğu ülkeleri tarafından arzulanmaktadır. Yeni üyeler özellikle Polonya ve Baltık devletleri AB'nin komşuluk politikası bölgesel entegrasyon için yeterli bulmamıştır ve AB'yi üyelik perspektifi sağlayacak bir politika için zorlamıştır. Ancak AB'nin bu istikrarsız devletleri bünyesine katarak ne yük taşımaya niyeti vardır ne de Rusya'yı daha da agresifleştirmeye niyetlidir. Fakat Baltık devletleri ve Polonya doğu komşularıyla daha yoğun ilgi için ısrarcıdır. Bu ülkeler Avrupa sınırlarının daha da Doğu'ya dayanarak daha fazla kontrol bölgesi yaratmasını istemektedir. Böylece bölgedeki istikrar kuşağı sağlanacak ve yeni ekonomik fırsatların da önü açılacaktı. Nitekim Renkli devrimler neticesinde onlarla aynı düşüncelere sahip liderlerin başa geçmesi Polonya ve Baltıkların çabalarını güçlendirmektedir. Ancak AB'nin geleneksel üyeleri diye adlandırabileceğimiz Fransa ve Almanya gibi devletler ise yeni üyelerin Doğu komşuları üzerindeki arzularını ve girişimleri fazla Amerikancı bulur. Eski ve yeni üyelerin eski Sovyet devletleri üzerindeki görüş farklılıkları Gürcistan-Rusya savaşında daha da belirgin olarak görülmüştür. AB ve Rusya'nın entegrasyon rekabeti Baltık bölgesinde Rusya aleyhine sonuçlanmış olsa da Rusya'nın bölgeye coğrafi yakınlığı ve Sovyet geçmişi Baltık ülkelerinde Rusya faktörünü canlı tutmuştur. Bu yüzden son bölümde Rusya faktörünü AB, Rusya ve Baltık ülkeleri gözünden değerlendireceğiz. Öncesinde Rusya'nın geçmişte üstlendiği rol ve bugünkü değişimini göz önüne sermek gereklidir.

2.2.1. Rusya'nın Baltık Bölgesi'ndeki Rolü

Baltık Denizi'nin hemen yakınında konumlanan Estonya, Letonya ve Litvanya devletleri *Baltıklar* olarak adlandırılır. Esasında 3 farklı devleti temsil etseler de deneyimledikleri ortak tarihsel bellek ve süreçler bağlamında *"Baltıklar"* kullanımı bölgesel analiz için işlevseldir. Bir bütün olarak Baltıklar, geçmişten beri etrafındaki iki büyük medeniyetin -Avrupa ve Rusya'nın- transit geçiş noktasında konumlanmasından ötürü gri bölge/tampon bölge olarak da değerlendirilmiştir. Nüfus miktarları sırasıyla 1.324.820 milyon, 2.794.184 milyon ve 1.919.968 milyon[204] olan Estonya, Litvanya ve Letonya bugün AB, NATO ve AGİT üyesidir. Baltık devletleri 1991'de SSCB'den bağımsızlıklarını kazanarak ayrı ayrı egemen ulus-devletlere dönüştüler. Estonya ve Letonya Doğu sınırını doğrudan Rusya ile paylaşmakta olup Litvanya'nın Rusya ile sınırı Kaliningrad Özerk Bölgesi üzerinden paylaşılır. Dil ailesi olarak Litvanca ve Letonca, Hint-Avrupa ailesine aittir. Estonca ise Fin-Ugor dil ailesindendir. Bugün Baltık ülkelerindeki dil ve etnisite çeşitliliği coğrafyadan beslendiği gibi büyük ölçüde siyasi gelişmelerden etkilenerek meydana gelmiştir. Örneğin; Polonya kökenli bir Litvanya vatandaşı anne ve babasının Polonya kökenli olması sebebiyle evde Lehçe konuşurken, aynı zamanda okulda Litvanca eğitim aldığı için Litvanca konuşabilmektedir. Rusça ise hem ülkenin en kalabalık azınlık grubu olan Ruslar hem de Sovyet dönemi mirası olarak konuşulmaya devam etmektedir. Sonuç olarak Baltıkların bugünkü toplumsal yapısı ülkenin siyasi tarihiyle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistemin değişen dinamikleri bağlamında Baltık devletlerinin siyasi tarihi dört evreden oluşur:

İlk evreyi Birinci Dünya Savaşı ile Çarlık Rusyası'nın baskısından kurtuluş olarak başlatabiliriz. İkinci evre ise bağımsızlık dönemini yaşadıkları iki savaş arası dönemdir. Üçüncü dönem ise küresel dinamiklerin etkisini üzerinde en fazla hissedildiği Alman ve Sovyet işgali altında geçen yıllardır. Son evre olarak ise SSCB'den ayrıldıktan sonra bağımsız ve demokratik devletler olarak yeniden inşasıdır diyebiliriz. Rusya faktörünün Baltık tarihinin her evresinde görüldüğü ve Rusya faktöründen bağımsız bir dış politikanın neredeyse mümkün olmadığı görülür. AB

[204] Eurostat. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.07.2019
https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00001

üyeliği Rus faktörünü uzak tutmak için bir fırsat kapısı olarak görülmüş olsa da bölgenin jeopolitik konumu buna izin vermemektedir.

Yukarıdaki evreler arasında çok kısa bir dönem bağımsızlık tecrübesi edinen Baltıklar genelde büyük devletlerin egemenlikleri altında yaşamış ve jeo-stratejik önemleri sebebiyle siyasi mücadelelerin hedefi olmuştur. 1918'e kadar Rus İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında olan Baltık devletleri Alman ordusunun bölgeye gelişi ve Bolşevik devriminin etkisiyle bağımsızlıklarını kazanmak için bir fırsat elde ederler. İkinci Dünya Savaşı gelip çattığında Baltık ülkeleri yeniden büyük ideolojik hedefleri olan büyük komşularının -Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği- mücadele alanı olmuştur. Birçok kaynakta savaş sırasında SSCB ve Nazi Almanyası arasında imzalanan Molotov-Ribbentrop anlaşmasının gizli maddesinden bahsedilmektedir. İddialara göre 23 Ağustos 1939 yılında imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık paktı olarak geçen bu paktın gizli maddesinde Orta Avrupa iki devlet arasında paylaştırılmış; Baltık ülkeleri ise Sovyetler Birliği'ne bırakılmıştır.[205] Anlaşmadan birkaç gün sonra her iki tarafın da Polonya'yı işgal etmesi üzerine bütün Avrupa savaşa sürüklenmiştir. Savaş sırasında Baltık devletleri Belarus ile birlikte tekrardan Alman kontrolüne girmiş ancak çetin kış şartları Alman ordusunu zayıflatmıştır. Alman ordusunun zayıflığında istifade eden Sovyet askerleri Polonya, Slovakya, Macaristan ve Romanya içlerine ilerlemiştir. Savaşın sonunda Estonya, Letonya ve Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri olarak Sovyetler Birliği'ne katılmış ve 1990'a kadar sosyalist devletler olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Dönemin Sovyetler Birliği Genel Sekreteri olan Josef Stalin'in komünist yönetim anlayışı en fazla Kafkasya ve Baltıklarda zorlanmıştır. Bunun sebebi buradaki halkların daha milliyetçi ve bağımsızlık düşkünü olmasıdır. Komünizmle yönetilmeye direnen Baltık halkı Stalin tarafından 1940larda zorunlu göçe tabi tutularak uzak bölgelere gönderilmiş ve yerlerine etnik Ruslar yerleştirilmiştir.[206] Göçe zorlanan nüfus çoğunlukla öğretmenler, doktorlar, siyasi liderler gibi eğitimli kesimden oluşmaktaydı. Toprak güvenliği amacına hizmet etmesi beklenen bu uygulama "etnik

[205] Bkz. Ek 1 Gizli madde.
[206] Caşın, **a.g.e.**, s.77.

mühendislik" olarak adlandırılmıştır.[207] Bu zorunlu göç hikayesi Baltıklarda Sovyet düşmanlığını besleyerek yıllar sonra Sovyetlerin çözülüşünü körükleyen ateşli bir faktör olarak Baltık milliyetçiliğinin gelişmesine büyük katkı yapmıştır. Baltık ülkeleri hem kimliksel hem de güvenlik politikalarını çoğunlukla bu dönemi referans alarak inşa eder. İngiliz tarihçi Hosking'in "halkların acımasızca ilhak edilmesi" dediği Sovyetler Birliği'ne katılış hikayesi Baltık ülkelerinde Sovyetler Birliği'ne karşı duyulan nefret ve küskünlük SSCB'nin gelecekte yaşayacağı sorunların kaynağı olmuşlardır.[208] Letonya resmi tarihçesine göre Letonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki kaderi bu gizli protokolle çok önceden belirlenmiştir. Anlaşma, Letonya hükümetine zorla kabul ettirilerek 17 Haziran 1940'ta Letonya'nın Kızıl Ordu tarafından işgaline resmen onay vermiştir.[209] Her ne kadar SSCB'nin çok küçük bir parçasını oluştursa da bu küskün halklar birliğin çöküşüne zemin hazırlar. Toprakları sürekli olarak işgale uğrayan ve Rus göçüne maruz kalan Baltıklar ulusal kültürlerinin korunması için zorlu bir mücadele vermişlerdir. 1940'lardan 80'lere kadar özellikle Letonya ve Estonya'da Rus nüfusu artmış ve toplam nüfus içerisindeki miktarı %30'lara çıkmıştır. Toplumsal hayatın yanı sıra siyasi hayatlarına da Eston ve Leton liderlerin kadrolarına Ruslaştırılmış Eston ve Leton liderler 1960'lardan itibaren nüfuz etmeye başlar.[210] Sovyet eğilimli liderler sayesinde Moskova'nın Baltık ülkelerinde emirlerini uygulaması ve otoritesini yerleştirmesi kolaylaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanyası'nı bozguna uğratmasına rağmen Sovyet yönetimi savaşın getirdiği zararlar yüzünden ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik sorunlara çare bulmakta zorlanır. Yönetimde benimsenen "kadroların istikrarı" tutumu çözüm odaklı reformların gelişmesini engellemekteydi. Bu durum "kara" ekonomi ile birleşince etnik ayrımcılıklara da zemin hazırlamıştır ve böylece Sovyetler Birliği'nin çokuluslu yapısı zayıflamıştır.[211]

[207] Hosking, **a.g.e.**, s.694.
[208] **A.e.**, s.718.
[209] https://www.mfa.gov.lv/en/usa/culture/history-of-latvia-a-brief-synopsis Erişim tarihi: 20.07.2019
[210] Caşın, **a.g.e.**, s.78.
[211] Hosking, **a.g.e.**, s.754.

Komünist Parti'nin en yüksek karar organı Politbüro'nun 1985'teki kararı ile Michael Gorbaçov komünist parti genel sekreterliğine getirilmiştir. Gorbaçov kendinden önceki yöneticilerden daha farklı bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Sovyet ekonomisinin özellikle silahlanma yarışında yıpranarak halkın en temel ihtiyaçlarına bile karşılık veremeyecek hale geldiğini fark eden Gorbaçov, Sovyet sistemini eleştirmesiyle öncüllerinden ayrılmaktadır. Sovyet cumhuriyetlerinin Gorbaçov döneminde ulusal uyanışını tetikleyen kuşkusuz Gorbaçov'un Perestroyka ve Glasnost reformlarıdır. Perestroyka ekonomik ve siyasi olarak birliğin yeniden yapılandırılmasıdır. Yeniden yapılanma sonucunda halkların tekrardan bütünleşmesi hedeflenmiş fakat tam tersi yönde seyrederek ayrılık taleplerini güçlenmiştir. Açıklık anlamına gelen Glasnost ise vatandaşların tartışmalara katılımı üzerindeki kısıtlamayı kaldırarak reformların başarıya ulaşmasını sağlama düşüncesi üzerine inşa edilir. Ancak Glasnost da kontrolden çıkmıştır.[212] Gorbaçov dönemi reformları başta Baltıklar olmak üzere Sovyet halkını ulusal uyanışa götürmüştür. Önce ekonomik bağımsızlık ile başlayan talepleri toplumsal hayat, siyaset ve dini yaşam üzerine talepler izlemiştir. Hatta Glasnost'un etkisiyle Baltıklarda Sovyet tarihi eleştirilmeye başlanmış ve Baltıklar için yeniden tarih yazımı gündeme gelmiştir.

Aslında bakıldığında Sovyetlerde refah seviyesi en yüksek halk Baltık bölgesinde yaşayanlardır. Sovyet yönetimi Baltıkları ekonomik laboratuvar olarak kullanarak ağır sanayisini Baltık bölgesine kaydırır, bunun sonucunda ise en yüksek gelir seviyesi Baltık halklarına ait olur.

[212] Caşın, **a.g.e.**, s.80.

Tablo 1: SSCB dağılmadan önceki cumhuriyetler arasındaki son durum 1990 yılı verileri.

Ülkeler	Yüzölçümü Bin (km^2)	Nüfus (bin)	GSYİH (1990) milyon dolar	Kişi başına GSYİH indeksi (SSCB=100)
SSCB	22.403,0	291.200	1.686.868	100
Azerbaycan	86,6	7.250	30.026	72
Beyaz Rusya	207,6	10.300	65.619	110
Ermenistan	29,8	3.400	16.363	83
Estonya	45,1	1.600	13.832	149
Gürcistan	69,7	5.500	29.520	93
Kazakistan	2.717,3	16.850	98.513	101
Kırgızistan	198,5	4.500	13.158	50
Letonya	64,5	2.700	21.423	137
Litvanya	65,2	3.750	27.327	126
Moldova	33,7	4.400	20.242	79
Özbekistan	447,4	21.000	78.777	65
Rusya Federasyonu	17.075,4	148.800	990.360	115
Tacikistan	143,1	5.400	13.158	42
Türkmenistan	488,1	3.750	11.471	53
Ukrayna	603,7	52.000	257.079	85

Tablo 1'de Orta Asya bölgesindeki Tacikistan halkı ile Baltık Bölgesindeki Estonya halkının kişi başına düşen gelir seviyesine bakıldığında halklar arasındaki ekonomik eşitsizlik net olarak görülür.[213]

Sanayileşme ile birlikte doğan kentleşme olgusu en fazla Baltıklarda yaşanmıştır. Kentleşme ile sınırların ortadan kaldırılıp ulusal kimlikleri zayıflaması

[213] Remzi Bulut, "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:1, Sayı:2, s.13.

hedeflenmişti. Fakat Baltıklarda kentleşme tam tersi sonuçlar doğurmuştur. Ancak sanayide çalışması için etnik Ruslar bölgeye akın edince yerel nüfus ulusal kültürlerini kaybetmekten daha fazla endişe duyar. Estonya ve Letonya'da Rusların yoğun olarak bulunduğu yerlerde yerel halk, komünist liderler tarafından yukarıdan denetlenirken aşağıdan da kendi kültürlerinin gelişmesinin engellendiğini hisseder.[214] 1980'lere gelindiğinde Baltık milliyetçiliği yeniden canlanınca Ruslara yapılan ayrımcılık da artmaya başlar. Ayrımcılığın bir örneği olarak üç Baltık Cumhuriyeti de ülkelerindeki etnik Rusların oy kullanma hakkının kısıtlanmasını talep etmiştir. İsteklerini Moskova'ya ileten Baltık halklarına cevaben Moskova bu talebin bir insan hakları meselesi olduğunu söylemiştir.[215] Baltıkların ayrılıkçı talepleri bağımsızlık bildirgelerinin yayınlanmasıyla sonuçlanmıştır. SSCB yönetimi Baltık halklarının bağımsızlık bildirgelerini tanımayıp reddederken halk arasında da etnik Ruslar varlıklarının tehlikeye gireceğinden endişe etmişlerdir. Estonya'daki Rus azınlık kendi topluluklarını kurarak bağımsızlığa karşı mücadeleye katılırlar.[216] Estonya, Letonya ve Litvanya'yı ortak bir kaderde buluşturan Sovyet tecrübesine 23 Ağustos 1989'da üç Baltık devletinin vatandaşları el ele tutuşarak oluşturduğu insan zinciri ile baş kaldırmıştır. 1990 yılı Yüksek Sovyet seçimleri gelip çattığında ise bazı birlik cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmeye başlar. Bunlardan ilki Litvanya olmak üzere onu bağımsızlık sürecine daha temkinli yaklaşan Letonya ve Estonya takip ederek SSCB'den ilk kopmalar yaşanır.[217]

Önce Baltıkların sonra diğerlerinin dağılarak SSCB'nin son bulması Avrupa coğrafyasında çok büyük değişiklikler doğuracaktır. Çok ağır bir toprak kaybı yaşayan Rusya'nın jeopolitik etki alanı dar bir bölge ile sınırlanır. Nitekim özellikle 1700'lerden beri Rus devletinin kontrolünde olan Baltıklar bağımsızlıklarını kazanınca; Riga ve Talin limanlarının kaybı Baltıklara ulaşımı engelleyerek Rusya kışın dona tabi olmak zorunda bırakıyordu.[218] Baltık Denizine ve Avrupa'ya açılan bir kapı konumunda sayılması Baltıkların Rusya için önemini haiz kılar. Rusya'nın Baltık

[214] Hosking**, a.g.e.**, s.780.
[215] Caşın, **a.g.e.**, s.79.
[216] **A.e.** s.83-84.
[217] Hosking, **a.g.e.**, s.810.
[218] Brzezinski, **a.g.e.**, s.133.

bölgesindeki endişeleri enerji, güvenlik politikaları ve azınlık meselesi sebebiyle yükseklik kazanırken ulus-üstü yapılara katılımı ise "etki alanı" için tehlikelidir.

Baltık ülkelerinde restorasyon üç sahada gerçekleşecektir. İlki tarih yazımın sahasında olur. Sovyet geçmişinden kurtulmak ve bağımsızlık ve egemen bir devlet olarak tarihini yeniden yazmak birinci hedeftir. İkincisi güvenlik sahasında olacaktır ve ülkeye içeriden veya dışarıdan gelebilecek Rus etkisini/tehdidini minimize etmek önemlidir. Sonuncusu ise dış politikadır. Dış politikada Batı etkisini arttırmak ve Avrupalılaşmak amaçlanmaktadır.

Sovyet geçmişiyle memnuniyetsizlikleri daha SSCB hayattayken başlayan Baltık ülkeleri İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan illegal bir Sovyet işgaline dikkatleri çekmek ister. Tarihsel olayları gündeme getirerek Sovyet yönetiminin eleştirilmesi Sovyet cumhuriyetleri olarak kendi yerlerini sorguladıklarının bir göstergesidir. Baltık ülkeleri açısından tarihin en tartışmalı anlaşması olan Molotov-Ribbentrop Paktının Baltıkların bağımsızlığını ihlal eden gizli maddeler içerdiğini Sovyet hükümetine kabul ettirmek ilk adım olmuştur. (Ek 1) Baltık devletlerinin dış işleri bakanlığında çıkarılan bazı yayınlarda Batı'nın Baltık ülkelerinin işgaline kayıtsız kaldığı yorumuna yer verilmiştir. Estonya 2007 dış politika kitabında yazan Mart Nutt Baltık devletlerinin Sovyetler Birliği'ne katılmasına yönelik Batıdan fiili bir çaba gösterilmediğini ifade eder. Ancak en azından resmi düzeyde SSCB cumhuriyeti olarak da tanımayarak bir tepki gösterdiğinin de altını çizmektedir. 1991 yılında devletler tek tek bağımsız cumhuriyetler olarak uluslararası sisteme katılınca ABD ve Avrupa Topluluğu devletleri Baltıklar ile kurduğu diplomatik ilişkileri "tanınma" kelimesi ile ilan etmemiş, bunun yerine "diplomatik ilişkilerin restorasyonu" demeyi tercih etmişlerdir. ABD başkanı George W.Bush tekrardan diplomatik ilişkiler kurduğunu "Baltık Devletlerinin "bağımsızlık restorasyonu" Amerika'nın 52 yıldır Sovyetler Birliği cumhuriyeti olan Baltık devletlerini tanımama politikasının sona ermesi anlamına gelir." sözüyle ilan etmiştir.[219]

[219] Mart Nutt, The Establishment and Restoration of Estonian Independence and The Development of Estonian Foreign Relations, **Estonian Ministry of Foreign Affairs Yearbook**, 2007, s.29.

Baltık Devletleri, Sovyet cumhuriyetleri olarak yükümlü oldukları anlaşma ve sözleşmeleri de bağımsızlık sonrası uygulamayı reddeder. Bu bağlamda uluslararası statülerinin İkinci Dünya Savaşı öncesine temellendirilmesini ve uluslararası ilişkilerinin oradan devam etmesini istemişlerdir. [220] Kimlik bulmak devletlerin haritada kapladığı alana ya da uluslararası sistemdeki büyüklü küçüklü rolüne bakılmaksızın en temel meselesidir. Kimlik, bazen coğrafyaya bazen de geçmişe dayalı değişkenlerle açıklama bulmaktadır. Baltık devletlerinde Soğuk Savaş sonrası restorasyonun temel çıkış noktasının da geçmiş değişkenine bağlı olduğu söylenebilir. Ulusal kimlik dediğimiz olgunun dış politika çıkarlarıyla örtüşmesi güçlü bir dış politika vizyonu için gereklidir. Bu açıdan bakıldığında Baltık ülkelerinin ulusal kimliği yoğun bir Rus karşıtlığı üzerine kurulmuşken, dış politikasının yoğun bir Avrupalılaşmaya tabi tutulduğu görülür. Üç devlet de bazı farklılıklarına rağmen Batılı norm ve değerlere uygun kimlik sahibi olmayı nihayetinde başarmış olacaktır.[221] Aynı zamanda bu yıllar Baltık vatandaşları için Avrupa'ya geri dönüş, Avrupa ile kavuşmak manalarını taşır. Bu yaklaşımın sonucunda Sovyet çözülmesinin ardından bağımsızlığını yeni kazanmış devletleri bir arada tutma amacıyla kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na Letonya, Litvanya ve Estonya katılmamış; aksine AB ve NATO gibi Batılı topluluklara katılmayı hedef edinmiştir.[222] Estonya Dış İşleri Bakanı Toomas H.Ilves 1999'da Avrupa genişlemesini ve Estonya'nın ulusal kimliğini değerlendirdiği konuşmasında; Sovyetler Birliği çöktüğünde, Estonya ve diğer eski Sovyetler Birliği'nin parçası olan bütün ülkelerin komünizm sonrası devletlerin ikinci bir aşaması olarak muamele gördüğünü ifade etmiştir. Ilves'e göre AB üyeliği için davet edildiklerinde Estonya açısından en zorlayıcı işin bu ön yargıyı kırmak olmuştur. [223] İkinci Dünya Savaşı'ndan arda kalanlar, bağımsızlıklarının üstünden 28 yıl geçmesine rağmen Baltık devletleri ile Rusya arasında daimi anlaşmazlığın kaynağıdır.

[220] **A.e.**
[221] **A.e.**, s.177.
[222] Caşın v.d., **a.g.e.**, s.85.
[223] Estonya DIB News: "EU enlargement and Estonia's identity on the international stage" (Çevrimiçi) https://vm.ee/en/news/eu-enlargement-and-estonias-identity-international-stage 14.07.2019

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BALTIK ÜLKELERİNİN AB'YE ENTEGRASYON SÜRECİNDE RUSYA FAKTÖRÜ

2010'lu yıllara gelindiğinde uluslararası dünya küresel ve bölgesel politikaları ses getiren bir Rusya ile karşılaşır. Renkli devrimlerde etkin olmak, Gürcistan müdahalesi, Çin ile yakınlaşma, bölgesel entegrasyon projeleri Rusya'nın prestijini arttırmıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda Batı hegemonyası karşısında güçlü bir rakibin doğduğu görüşlerini yaygınlaştırır. Kuşkusuz komşuları Rusya'nın bu yükselişi Baltık ülkelerinin de dikkatinden kaçmamıştır. Bu bölümde entegrasyon sürecinde rekabetin Baltık bölgesini nasıl etkilediği ve Rusya'nın bölgedeki artan etkisi Rusya, Baltık devletleri ve AB açısından tartışılacaktır. Baltık ülkeleri ve Rusya arasındaki sorunlar AB, Baltık devletleri ve Rusya'nın yaklaşımları ile değerlendirilecek ve bölgede Rus faktörünün ne kadar ciddiye alındığı sorusu yanıt bulacaktır. Baltık ülkeleri SSCB'den ayrıldıktan sonra dış vizyonlarını "Avrupa'ya kesin dönüş" olarak belirlediler.Bu amaçla AB ve NATO üyeliği için çabalayan Baltık devletlerinin Rusya ile ilişkileri kritik önem taşımıştır.

3.1. Baltıkların Avrupa'ya Dönüşü ve Rusya

Bağımsızlık sonrası Baltık ülkelerinin dış politikaları Rusya'nın izole edilip Avrupa'nın içselleştirilmesi şeklinde çerçevelenir. Her üç devletin de ilk dönem dış politikasının temel meselesi güvenliğin sağlanmasıdır. Tarihsel travmalardan ötürü komünist geçmişe karşı duran Baltık hükümetlerinin bu çerçevede dış politikaları Rusya faktöründen bağımsız inşa edilememiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya ile sınır problemlerini çözüp ve Rus ordusunu topraklarından çıkarıp kapılarını Doğu'ya kapatmak gündemin birinci önceliği oldu. Baltık devletleri kapılarını Batı'ya açarak Batılı kurumlarla entegrasyon çabasına girdi. Buna rağmen Baltıklarda Avrupa'ya dönüş fikrinin zaman zaman eleştirildiği de görülür. *"Euroseptikler"* olarak adlandırılan Avrupalılığa şüpheyle yaklaşan bazı politikacılar Doğu ile Batı arasında hiçbir farkın olmadığını savunarak Sovyetler Birliği ile Avrupa Birliği'ni aynı kefede değerlendirirler. *Euroseptikler* dış politikanın ulusallığı ve bağımsızlığı hususunda

Baltık ülkelerinde AB üyeliğine dair bazı şüpheler besler. T. Hendrik Ilves 1999'da Uluslararası Konferansta verdiği demeçte bu şüphelere katılmadığını belirterek AB üyeliğinin Estonya'nın ulusal çıkarlarını ve önceliklerini değiştirmeyeceğini, çıkarların korunmaya devam edeceğini vurgular. Estonya dış politikası Avrupa'nın zorlayıcı kurallarıyla özünden şaşmayacak, aksine sadece kapsamı değişerek daha küresel bir nitelik kazanacaktır. Yine Ilves AB dış politikası ile entegrasyonun Estonya'nın uluslararası kimliğine de yaptığı katkılara dikkat çeker. AB'yi uluslararası kimliğin anahtar parçası olarak gösterir ve bu kimliği hem kendilerini uluslararası arenaya tanıtmak hem de dışarının algısını inşa etmek için kullanırlar. [224] Ayrıca Ilves "eski Sovyet cumhuriyeti" adlandırmasını "saçmalık" olarak ifade eder.

Euroseptiklerin görüşleri hariç tutulursa AB'nin çekici gücü ulus-devletlerin bağımsızlıklarını ihlal etmeden ortak siyasi ve ekonomik entegrasyon fırsatı tanımasıdır. İstikrar ve uyumu sağlayacak olan kriterlerin belirlenmesiyle birlikte AB üyeliğinin çok büyük siyasi, ekonomik ve idari dönüşüme yol açacağı Baltık ülkeleri tarafından bilinmektedir. İçerideki reformların ötesinde AB entegrasyonu aynı zamanda en büyük siyasi ve ekonomik güvenlik garantisidir. 1995'de üç ülke de AB'ye üyelik başvurusunu yapar ve AB ile Avrupa Anlaşmaları imzalar. Birliğe üyelik başvurularını kabul ettiren Baltıklar kriterleri yerine getirmek için üstün çaba sarf etmişlerdir.

Estonya 1997'de diğer 5 Doğu Bloğu ülkesiyle birlikte AB üyeliğinin başvuru ve kabul aşamalarını geçip üyelik müzakerelerine başlayan ilk Baltık devleti olmuştur. Kuzey komşularının Baltık devletlerinin üyelik sürecine pozitif etkisi olmuştur. Estonya ile ekonomik ortaklığı olan İsveç, Finlandiya ve Danimarka bölgenin istikrarını desteklemekte ve üyelikle birlikte bölgedeki ucuz iş gücünden yararlanmayı istemektedir.[225]

Estonya hükümeti AB'yi ilk başta sadece ekonomik kaygılarla desteklemiş, devletin temel önceliği olan güvenlik meselesinin NATO üyeliği ile sağlanması

[224] Estonya DİB News, (Çevrimiçi) https://vm.ee/en/news/eu-enlargement-and-estonias-identity-international-stage
[225] Peeter Vares, ss.104-106, aktaran Caşın, **a.g.e.**, s.144.

gerektiğini savunmuştur. Hatta Rusya'da artan milliyetçilikten duyulan endişelere aldırmaksızın NATO üyeliği için baskı yapmıştır.[226]

Estonya'nın bağımsızlık dönemi ilk dış işleri bakanı olan Toomas Hendrik Ilves 1996'da göreve getirildiğinde NATO üyeliğinden ziyade AB üyeliğini dış politika hedefi olarak ön plana çıkarır. AB ile entegrasyonun yeni sloganı olarak "ekonomi aracılığıyla güvenlik" seçilmiştir. Bu slogan Estonya'da AB üyeliğinin artık sadece ekonomik ve siyasal olarak değil güvenlik konularında da dış politikanın birincil önceliği olduğunu gösterir.[227]

Öncelikle Estonya'nın müzakerelere başlaması diğer iki Baltık ülkesinde karamsarlığa kapılmasına neden olur. Estonya'nın daha önce başlamasının nedeni Sovyet geçmişini diğer Baltık ülkelerini kadar sorunsallaştırmamasıdır. Estonya, dış politikasını üyelikten önce Avrupalılaşmaya hazır olduğunu göstermek amacıyla sıkı bir çalışma sergiler. Dışişleri Bakanı Ilves'in çabalarıyla AB ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine özen gösterilir. Bu amaçla Brüksel'de daha fazla Estonya bürokratının bulundurmuş, ayrıca Dış işleri Bakanı her ay AB ülkelerine ziyaretler gerçekleştirmiştir.[228] Böylece Estonya AB üyeliğine istekliliğini kanıtlayarak diğer iki Baltık ülkesinden önce müzakerelere çağrılır.

Fakat öte yandan bu iki Baltık ülkesi diğer ülkelerin gerisinde kalmamak için eksiklerini bulup, kriterlere uyum süreçlerini daha da hızlandırırlar. Litvanya'nın resmi olarak diplomatik temasları AB ile 11 Mart 1990'da Litvanya Devleti'nin Yeniden Kuruluşu Sözleşmesiyle kurulmuştur. 1995'te AB, Doğu Bloğu ülkeleri ile Litvanya da dahil olmak üzere Avrupa Anlaşmaları imzalar. Yine bu anlaşmaların ardından Litvanya üyelik talebini resmen AB'ye iletir. Litvanya'nın diğer aday ülkeler arasında en şüpheci ve en karamsar olduğu görüşü Avrupa halkı nezdinde paylaşılır. Ancak bu görüş sadece bağımsızlığın ilk 10 yılı için geçerli olmuş, 2000'li yıllara gelindiğinde karşılıklı olarak daha pozitif görüş paylaşılır olmuştur. Ancak Eurobarometre'sinin değerlendirdiği anket sonuçlarına göre Avrupa tartışmaları

[226] Ausra Park, Baltic Foreign Policy Making Establishments of the 1990s: Influential Institutional andIndividual Actors, **Journal of Baltic Studies**, Vol. 36, No. 2, Summer 2005, s.189.
[227] **A.e.,** s.189-190.
[228] **A.e.**, s.189.

bağlamında Litvanya'da halen daha rasyonel bir bakış açısı geliştirilememiş, duygusal tartışmalar devam etmektedir. Litvanya açısından AB üyeliğinin ne vaat ettiğine bakan araştırma sonuçları üç döneme göre değerlendirir. 1990-95 yılları arasında üyeliği destekleme sebebi AB'nin Rus tehdidine karşı güven kaynağı olması iken, bu dönemin bitişinden 2001'e kadar ki dilimde Avrupa'ya karşı şüphelerin arttığı tespit edilmiştir.[229] Kuşkusuz bunu etkileyen sebeplerden biri bahsi geçen zaman diliminde üyelik müzakerelerine henüz başlamamış olmaktır.

Letonya'da bağımsızlık sonrası iç politika dış politikadan daha çok önemsenmiştir. Ancak Letonya'nın iç politika ile dış politika iç içe geçmek zorundadır. Başta etnik faktör ve güvenlik olmak üzere içeride bağımsız, demokratik ve refah devlet inşa etmenin yolu dışarıdan kaynakları sorunların çözümü ile olacaktır. Bu amaçla 1990'lı yılların başında Letonya'nın dış politikada iki hedefi vardı: 1- Rus ordusunu Letonya sınırları dışına çıkarmak. 2- Rusya ile sağlam ilişkiler kurmak.[230] Rusya faktörü diğer iki Baltık ülkesi ile karşılaştırıldığında ilk dönemde en çok Letonya'da sorun çıkarmıştır. Bunun bir nedeni Letonya'da bulunan Rus azınlık ve Rusya'nın talepleri iken öte yandan Letonya'nın birincil hedef olarak Batılı kurumlarla entegrasyon sağlamak yerine Rusya'yı problematikleştirmesidir.

Letonya Rusya'nın azınlıklar konusundaki taleplerini kesinlikle kabul etmeyeceğini belirtir. Bu konuda net bir tavır sergileyen Leton hükümet Rusya'nın ağır eleştirilerine maruz kalmıştır. Rus ordusunun ülkeden çıkartmayı başaran Letonya hükümeti 1994'ten itibaren yönünü AB ve NATO'ya çevirmiştir. Özellikle NATO Letonya için de güvenliğin garantisi olarak görülmüştür.[231] Letonya bir yandan Rus azınlık meselesi yüzünden Rusya ile sorunlar yaşarken üstüne NATO'ya üyelik talebinde bulunması Rusya'nın baskısını arttırmıştır.

Nihayetinde 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde üyelik müzakerelerine başlanır. 2003 yılında üyelik müzakerelerinin sonuna gelindiğinde Doğu Avrupalılar referanduma gitmiştir. Bu referandumun sonuçlarında genel olarak AB üyeliğinin

[229] Eurobarometre 2004.1, **National Report Lithuania**, 2004, s.2.
[230] Park, **a.g.e.**, s.196.
[231] **A.e.**, s.198.

yüksek oranda desteklendiği görülmüştür. Ancak Baltık ülkelerinin etnik demografisi düşünüldüğünde sonuçlar ilgi çekici olmuştur. Estonya ve Letonya'da rakamlar birbirine oldukça yakınken Litvanya adeta fark atmıştır.

Estonya'da %67'lik bir oranla AB üyeliğine halktan destek gelmiştir. Estonya başbakanı Juhan Parts seçim sonuçlarını *"Estonya'ya bahar geldi. Avrupa'yı destekliyoruz."* olarak yorumladı.[232] Estonya'daki AB referandumu olumlu sonuçlanmış olmasına rağmen homojenlik tam olarak sağlanamamıştı. Estonya'da yaşayan Rus azınlığın AB üyeliğine dair kafası karışıktır. Ülkenin AB destekçisi politikaları sebebiyle kendilerini ayrımcılığa maruz kalmış hissederler. Ancak ülke AB'ye katıldığında bundan fayda sağlayacaklarını ve hayat kalitesini yükselteceğini düşünürler. Kuşkusuz Rusya'nın sunacağından çok daha fazlasıdır.[233]

Litvanya'da ise referanduma %67'den fazla katılım sağladı ve sonuçta halkın %91'den fazlası Avrupa'ya evet dedi.[234] 2003'te yapılan anket sonuçları da kanıtlamaktadır ki Litvanya'nın müzakere süreciyle birlikte Avrupa'ya karşı olan şüphecilikleri azalmış ve üyeliğe tam destek verilmiştir. Ayrıca Litvanya halkına Avrupa politikalarından en çok hangisini desteklediği de sorulmuş ve cevap olarak ortak güvenlik ve savunma politikası en yüksek paya sahip olmuştur. Bu sonuç Litvanya halkının büyük bir topluluk ya da organizasyona bağlı olmadıklarında kendilerini daha az güvende hissettiklerine işaret olabilir.

20 Eylül 2003'te referandumun sonuncu Baltık ülkesi olan Letonya'da da referanduma katılanların %66.97'si AB üyeliğine evet derken, %32.26'sı hayır demiştir. Letonya'da sadece en yoğun Rusça konuşan azınlığın yoğun olarak yaşadığı Daugavpils bölgesinde %67 oranında üyeliğe hayır cevabı verilmiştir.[235] 2003 itibariyle 2.4 milyon yerleşik nüfusu olan Letonya'da 1 milyon Rus yaşamaktadır.

---

[232] "Estonians Vote for EU membership" https://www.theguardian.com/world/2003/sep/15/eu.politics Erişim Tarihi: 08.08.2019
[233] Caşın v.d., **a.g.e.**, s.145.
[234] https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15790&p_k=2 Erişim Tarihi: 08.08.2019
[235] https://www.cvk.lv/en/referendums/referendum-on-latvia-joining-eu Erişim Tarihi: 08.08.2019

Letonya Cumhurbaşkanı Vike-Freiberga geçmişe atıf yaparak seçimin Avrupa haritasındaki bölünmeyi kaldıran son durak olarak yorumlamıştır.[236]

Avrupalılık genelde Baltık ülkelerinde coğrafi anlamda kabul edilmiş ancak ulusal kimlik olarak bireyler tarafından benimsenmemiştir. Yani kendilerini Avrupa bölgesinin bir parçası olarak görürler ancak ortak Avrupalı kimliğine katılmaya yanaşmaz; kendi kimliklerini muhafaza ederler. Baltık ülkelerinin Avrupa'ya dönüş serüveni devlet başkanları tarafından bir ideal olarak sunulsa da içeride muhalif bir kanadın olduğu da yadsınamaz. Ancak üç Baltık devletinin kendi aralarındaki üyelik yarışı süreci hızlandırmıştır. Üyeliğe hazırlık sürecinde en zorlayıcı faktör Rusya ile ilişkileri olmuştur. Özellikle etnik Rusların yurttaşlığa entegrasyonu hem Rusya tarafından hem de AB tarafından dikkatle izlenmiştir.

3.2.Rusya İçin Baltık Bölgesinin Önemi

Rus imparatorluğu tarihinde Avrupa'ya açılmak özellikle Büyük Petro ve II.Katerina çağında önem kazanmıştır. Bugün de olduğu gibi Çarlık Rusya'sı zamanında da Rusya'nın Batı sınırını Baltık devletleri oluşturmaktaydı. Baltık ülkelerinin az ilerisinde ise Avrupa'nın en büyük imparatorluğu Alman imparatorluğu ve kuzeyinde İskandinav imparatorluğu yer almaktadır. Üç büyük imparatorluğun arasında kalan Baltık ülkelerinin toprakları komşuları tarafından ele geçirilmeye çalışılmıştır. Bir kara devleti olan Rusya küresel hakimiyet için deniz gücüne de sahip olmalıydı. Bu amaçla Büyük Petro Baltık Denizi ve Karadeniz'e açılmak istemiştir. Bu dönemden sonra Rusya'nın temel dış politika stratejisi "sıcak denizlere inmek" olmuştur.[237] Rusya tarihinde batıdan gelecek tehditler diğer tehditlere göre daha ciddiye alınmıştır. Bu yüzden çoğu zaman Avrupa kıtasında sürekli bir üstünlük mücadelesi yaşanmıştır. Rusya'nın küresel üstünlüğünü koruması ve Avrupa'daki çıkarlarını koruması için Baltık Denizi çevresi stratejik öneme sahip olmuştur. Avrupa tarihinde Rusya'nın Baltıklara sahip olması ve Baltık Denizi'ni Rus gölü yapması Avrupa devletleri için büyük stratejik kayıp olmuştur. Ancak Rusya'nın bu konumu 1918'e kadar sürmüş Bolşevik Devrimi ve Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle

[236] http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3126100.stm Erişim Tarihi: 08.08.2019
[237] Mammadov, **a.g.e.,** s.10.

bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Polonya, Letonya, Litvanya, Estonya, Ukrayna, Finlandiya ve Kafkasya Almanların kontrolünde uydu devletlere dönüşmüşlerdir.[238]

Sovyetler Birliği döneminde Baltıkların jeopolitik önemi yeniden ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca güçlü ve büyük komşular tarafından çevrilen Baltık devletleri İkinci Dünya Savaşı sırasında önce Sovyet sonra Alman orduları tarafından ele geçirilmiştir. Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı ile Rusya Baltık bölgesinde tekrardan tampon bölge kurabilme fırsatı elde etmiştir. Nazi Almanyası'na karşı Sovyet ordularının Baltık Denizi'ne girmesi sonucu 1944-1991 yılı Baltık tarih yazımında "Sovyet işgalinde" geçen dönem olarak ifade edilmiştir. Rusya açısından bugün Baltık bölgesindeki en önemli konular Kaliningrad'ın statüsü, bölgedeki Rus azınlıkların hakları ve NATO'nun sınırdaki varlığıdır.

3.2.1.Kaliningrad'ın Statüsü ve Güvenlik Tartışmaları

Rusya'nın kara bağlantısı olmayan Kaliningrad Polonya ile Litvanya arasına sıkışmış bir Rus toprağıdır. Eski adı Königsberg olan bölge 18.yüzyılda Prusya'ya ait iken 20. yüzyılda Kızıl Ordu garnizonuna ev sahipliği yapmıştır. Rusya'nın Baltık kıyısındaki toprağı olan Kaliningrad'da halen Rus filosu bulunmaktadır. Bu jeopolitik konumu itibariyle Rusya'nın Truva atı özelliğine sahip olan bölge Rusya için Kırım'dan daha az öneme sahip değildir.[239]

Baltık devletlerinin AB üyeliği söz konusu olduğunda Kaliningrad bölgesi AB ve Rusya arasında sorun olmuştur. Rusya'nın stratejik bir toprağı AB ülkeleriyle çevrelenmiştir. Bölgedeki sorun sadece güvenlik açısından değil aynı zamanda ekonomik sebeplerden de kaynaklanır. Baltıkların AB'ye entegrasyon sürecinde Kaliningrad'daki ticari ve ekonomik engellerinin yanında vatandaşların vize problemi de gündeme gelmiştir. AB ve Rusya bu sorunu OİA çerçevesinde çözmeye çalışmıştır.

OİA kapsamında Mayıs 2002'de düzenlenen AB-RF Roma Zirvesi ve Kasım Brüksel Zirvesi'nde Kaliningrad'tan Rusya'ya transit geçiş meselesi görüşülmüş

[238] Mammadov, **a.g.e.,** s.14-15.
[239] Arıboğan, **a.g.e.,** s.144.

ancak uygulamada sorunlar çıkmıştır.[240] Güvenlik hususunda Kaliningrad bölgesi ciddi potansiyel riskler taşımaktadır. Kaliningrad'ın NATO üyesi ülkelerin arasında kalması Rus açısından bir twhdito larak görülmektedir. Zaman zaman bölge ABD ve Rusya'nın askeri rekabetine sahne olmuştur. 2008 yılında Rusya devlet başkanlığını yürüten Medvedev ABD'nin füze kalkanı projesine Kaliningrad'a füze yerleştireceği projesiyle karşılık vermiştir.

Hem AB hem Rusya hem de Baltık devletleri Kaliningrad'ın statüsüne temkinli yaklaşmayı tercih ediyorlar. 2004 yılından sonra Rusya'nın askeri üs bölgesi statüsüne yatırım yaptığı görülmektedir. 2015 yılı güvenlik ve savunma değerlendirmesinde Litvanya Rusya'nın Iskender füzelerini kalıcı olarak Kaliningrad'a yerleştirmesinin yaratacağı tehdide dikkat çekmiştir. Bu füzeler NATO'nun savunma kapasitesini engelleyecek niteliktedirler.[241] Litvanya'nın iddialarını haklı çıkarır nitelikte Rusya Federasyon Konseyi Savunma ve Güvenlik Komitesi Başkanı Viktor Ozerov füzelerin ABD savunma sistemine yönelik olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir. *"İki görevimiz var: Batılı hava savunma sistemlerini delmek ve ABD füzelerine topraklarını açan ülkelerden gelecek muhtemel saldırılara karşı koruma sağlamak."*[242] . Öte yandan Kaliningrad bölgesi Rusya-AB iş birliği ilişkilerinin geliştirilmesi için de bazı fırsatlar sunabilir. Coğrafi konumu itibariyle Avrupa'ya yakınlığı AB entegrayonunun bir parçası olmasını sağlamaktadır. Bu vesileyle Baltık Denizi çevresinde entegrasyon süreçlerine dahil olan ekonomik, kültürel ve diplomatik ortaklıklar geliştirilebilir. Kaliningrad'ın Kuzey Boyutu çerçevesinde ortak projelerden yararlanması TACIS yardımları ile bölgesel kalkınma gerçekleştirmesi AB'nin bölgeyi entegre etme çabalarındandır.

3.2.2. Rus Azınlıklar Sorunu

Baltık ülkelerinin AB entegrasyonunu başarmasının yolu Kopenhag kriterlerinde de geçen azınlık haklarının güvence altına alınmasıdır. AB'ye göre

[240] Tellal, **a.g.e.,** s.221.
[241] Lithuania National Security Threat Assessment, 2015, s.17.
[242] Sputnik, "Rusya: Kaliningrad'a S-400 sistemleri ve Iskender füzeleri konuşlandıracağız."(Çevrimiçi) https://tr.sputniknews.com/rusya/201611211025907797-rusya-kaliningrad-s-400-fuze-sistemleri-iskender-fuzeleri/ Erişim Tarihi: 20.09.2019

azınlıklar negatif ayrımcılık politikaları yerine pozitif ayrımcılık politikaları yoluyla topluma entegre edilmeliydi. Ancak Letonya, Litvanya ve Estonya'nın bağımsızlık dönemi etnik-milliyetçi vatandaşlık reformları dikkate alındığında özellikle ülkelerinde en büyük azınlık grup olan Rusların olumsuz etkilendiği görülür. Devletler 1922 yılında yapılan anlaşmalara göre bağımsızlığın devamı olarak restore edilirken azınlıklara karşı tutumları da geçmiş dinamiğinden etkilenir. Vatandaşlık yasasında 1940 opsiyonu uygulamayı tercih eden Estonya ve Letonya'da Rus azınlık vatandaşlık statülerini kaybetmelerinin yanında vatandaşlığa geçebilmeleri için de şartlar zorlaştırılmış adeta bütün yollar tıkanmıştır. AB'nin raporuna göre Letonya ve Estonya'daki etnik kompozisyonun tarihsel süreçteki değişimi gösterilmiştir.

Tablo 2: Baltık devletlerinde etnik kompozisyon ve zaman içinde değişimi.[243]

	Savaş öncesi dönem	1989	2017-2018
Estonya'daki Estonlar	%88.2 (toplam nüfus: 1.136.000)	% 61.5	% 68.7 (2017 toplam nüfus: 1.315.635)
Estonya'daki Rus kökenliler	% 8.2	% 30.3	% 25.1 Rus % 1.7 Ukraynalı % 0.8 Belaruslu
Estonya'daki diğer etnik gruplar	% 3.6	% 8.2	% 3.5
Letonya'daki Letonlar	%75.5 (toplam nüfus: 1.905.000)	%52.0 (toplam nüfus: 2.680.000)	%60.2 (2018 toplam nüfus: 2.109.000)
Letonya'daki Ruslar	% 10.6	% 34.0	% 26.2 Rus % 3.2 Belaruslu % 2.4 Ukraynalı
Letonya'daki diğer etnik gruplar	% 13.9	% 14.2	% 7.1

[243] Kaynak: Angela Di Gregorio, "Democratic Transition and Linguistic Minorities in Estonia and Latvia", European Commision Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs.

Tablo 2'de görüldüğü üzere Sovyet cumhuriyeti olduktan sonra Estonya ve Letonya'da yerel nüfusun oranı azalırken Rus nüfusun toplam nüfustaki oranı 3-4 kat artmıştır. Bağımsızlık sonrası vatandaşlık yasaları ile vatandaşlığını kaybeden Rusların siyasal katılım haklarını da kısıtlamıştır. Örneğin; Estonya'da 1991 yılında yapılan referandumda oy kullanma hakkı olan vatandaş sayısı 1.144.309 kişidir. Ancak 1992 yılında yapılan bir diğer referandumda oy hakkı olan vatandaş sayısı 689.319'a kadar düşer. Letonya'da da toplam nüfusun %34'ü Rus olmasına rağmen parlamento seçimlerinde koltukların yalnızca %7'si Ruslara aittir.[244] Vatandaşlığını kaybettiği için oy hakkını da kaybeden Rus sayısının azalması kuşkusuz bu sonuca yol açmıştır.

Devleti Sovyet tarihinin reddi üzerine yenilemenin bir aracı olarak Rus azınlıkların statüsü de yeniden değerlendirilir. 1940 öncesinin devamı olarak kurulan tarih perspektifi vatandaşlık politikaları üzerinde de yönlendirici olmuştur. Sovyet Rusya hatıralarının canlı yansıması olarak Rusça konuşan azınlık nüfus Baltıkların ulusal kimlik restorasyonunun önünde duran bir düğümdür. Bu düğümü çözmek için üç devletin de kendi geçmişleri, coğrafi konumları ve etnik sepetine göre farklılık gösteren uygulamaları olmuştur. Estonya ve Letonya tarafından öne sürülen "1940 opsiyonu" oturum ve vatandaşlığa kabul için 1940 öncesinde Estonya nüfusuna kayıtlı bir aileden gelme şartını sağlamayı gerektirir. Bu şart ile 50 yıllık Sovyet geçmişinin hiçbir anlam ifade etmediği kabul edilmiş olur aslında.[245] Litvanya ise Rusya ile sınırdaşlığının olmaması ve diğer iki ülkeye nazaran daha az azınlığa sahip olmasıyla kısmen daha daha yumuşak bir politika belirler. 1989'da uygulamaya geçen "Sıfır opsiyon" politikası ile Litvan vatandaşı olmak isteyen 1940 sonrası göçmenler bağımsızlığın ardından iki yıl içinde başvurursa vatandaşlığa kabul edilmekteydi.[246] Estonya ve Letonya'nın kısıtlayıcı mevzuatı Letonyalıların ve Estonyalıların elli yıllık Sovyet işgaliyle suçlanan Rusça konuşan göçmenlere ve ayrılıkçı eğilimlere olan güvensizliğinin devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Estonya ve

[244] Caşın v.d., **a.g.e.**, s.176.
[245] Angela Di Gregorio, Democratic Transition and Linguistic Minorities in Estonia and Latvia, **European Commision Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs**, Brüksel, 2018, s.8.
[246] Caşın v.d., **a.g.e.**, s.176.

Letonya ulus-devleti savaşlar arası gelenek ve Avrupa kimliği temelinde inşa etmeyi yeğler.[247]

Bugün ise Rus azınlıklar özellikle iki Baltık ülkesi, Estonya ve Letonya'da sayıca daha fazla olmaları sebebiyle sorun yaratır. Litvanya görece diğerlerinden daha az Rus etnik nüfusuna sahip olmakla beraber Litvan ve Lehlerin ağırlıkta olduğu bir Baltık devletidir. Letonya'da etnik Ruslar Latgale bölgesi ve Daugavpils şehrinde yoğunluk göstermektedir. Ayrıca başkent Riga, Rusça'nın en yaygın dil olarak kullanıldığı Avrupa başkentidir. Riga'da yaşayanların neredeyse yarısı Rusça konuşabilmektedir. Estonya'da ise ülkenin Kuzeyi ile başkentinde etnik Ruslar yoğun olarak yaşarlar.[248]

Sovyet döneminde bu topraklara yerleştirilen etnik Ruslar bugün Rusya'nın *"Russki Mir"* (Rus Dünyası) olarak ifade edilen dünya üzerindeki bütün Rus toplulukları dahilinde görülür. Baltık ülkelerinin iddiasına göre Rusya bu ülkelerdeki Rus diasporasını ekonomik baskı ve askeri stratejiler ile etkilemektedir. İletişim araçları da başta Rus medyası olmak üzere son zamanlarda *Ruski Mir*'i yönlendirmek ve etkilemeye yönelik stratejiler kullanır. Üç devletin Rusça konuşan azınlık nüfus oranının birbirinden farklılık göstermesi Rusya'nın stratejilerinin farklı uygulanması ile sonuçlanır. AB üyeliği sonrasında Rus diasporasına olan şüpheler istihbarat ve ajanlık konularında gündeme gelmiştir. Estonya istihbaratına göre Rusya tarafından azınlıkların siyasi örgütlenmesi desteklenerek Avrupa Parlamentosuna Rusya yanlısı kişilerin yerleştirilmesi amaçlanır.[249]

Rusya dışında yaşayan diaspora vatandaşlar Rusya'nın stratejik bir aracı olarak hem eski Sovyet coğrafyasında etki alanı yaratmak hem de büyük güç statüsüne ulaşmak amacıyla oyuna getirilmektedir. Vilnius'taki Rus büyükelçiliği, Rus dış işlerine bağlı olarak çalışan *"Rossotrudnichestvo"* gibi kuruşlar Litvanya'daki Rusça konuşan topluluğun haklarını korumak amacıyla bütçe ayırırlar. Bu kurumlara balı olarak çalışan Litvanya'daki toplum kuruluşları insan hakları olaylarını kullanarak

[247] Aleksandra Kuczyńska-Zonik**,** The Secritization of National Minorities in The Baltic States, **Baltic Journal of Law&Politics,** Vol.10, No:2, 2017, s.31.
[248] **A.e.,** s.30.
[249] **Security Police of Estonia**, Annual Review, 2005, s.y.

Litvanya hükümetini azınlık haklarını çiğnemekle suçlamıştır. Bu tür propagandalarla Rusya kamuoyu gözünde Litvanya Rus düşmanı olarak gösterilmekte, aynı zamanda Litvanya'daki Rusların topluma entegrasyonuna engel olmaktadır.[250] *"Moscow Houses"* (Moskova Evleri) ismiyle kurulan yurtdışındaki Rus vatandaşlarını birleştiren bir ağ olarak Vilnius'ta büyükelçiliğin bizzat takibindedir.[251] Litvanya devleti istihbarat ve güvenlik departmanı azınlıklarla ilgili notlar aşağıdaki gibidir:

Öncelikle eğitim kurumlarındaki etkisine dikkat çeker. Okullarda Rusça öğreten öğretmenleri Rus diplomatlarla iş birliği içindedir ve öğrencilere Rus milliyetçiliği empoze edilir. Eğitim üzerindeki etkiye bir diğer örnek ise Rusya'ya okumaya giden azınlık grubundan gençlerin Litvanya'daki kongre, konferans vb. etkinlikleridir. Bu etkinliklerde Rusya'nın Sovyet temalı dış politika çıkarlarını destekleyen açıklamalara yer verilir. Litvanya'nın bağımsızlığını küçümseyen Sovyetler dönemi konseptli tarih anlatıları yapılır.[252] Riga'da Rus lobisinin düzenlediği bir konferansta ikinci dünya savaşı sırasında Litvanyalıların anti-semitizmi desteklediği görüşlerine yer verilmiştir.[253] Litvanya'daki Leh azınlığın da Rusya kültür ve yönlendirmelerinin etkisi altında olduğu tespit edilmiştir. Litvan topluluk ile Lehler arasında etnik krizin ortaya çıkması Rusya'nın işine gelir. Lehlerin Rus etkisine maruz kalması aynı zamanda NATO'nun bütünlüğüne de müdahaledir. Rusya iki NATO üyesi devlet Polonya ve Litvanya'nın ortaklığına çomak sokmaktadır.[254] Görüldüğü üzere bu raporlar Rusya aleyhinde pek çok tespit yapmıştır. Baltık ülkeleri Rusya'nın yumuşak gücüne maruz kalma potansiyeli taşımaktadırlar.[255]

Avrupa üyeliği ile bir süre azınlık faktörünün Rusya tarafından manipülasyonu bir süre duraksamışsa da 2005 yılında yeniden gündeme gelmiştir. Rusya'nın diaspora politikasını güçlendirme amacıyla 2005 yılında kurduğu Yabancı Ülkelerle Bölgelerarası ve Kültürel İlişkiler departmanı yurtdışındaki vatandaşlarla iletişimin yoğunlaştırılması amacını taşır. Ancak Estonya raporuna göre asıl amaç komşu

[250] **State Security Department of Lithuania**, National Threat Assessment, Vilnius, 2016, s.44-45.
[251] **A.e.**
[252] **A.e**., s.46.
[253] **A.e.**, s.47.
[254] **A.e.**, s.46.
[255] Mammadov, **a.g.e.**, s.66.

ülkelerdeki Rus diasporasının Kremlin'in çıkarlarıyla pekiştirilmesi ve o ülkelerde yaşayan vatandaşlarının siyasi süreçler hakkında bilgilendirilmesi faaliyetleridir.[256] Özellikle BDT ülkelerinde meydana gelen devrimlerde bu tarz siyasetin izlerine rastlanmıştır. Rusya Vatandaşları Derneği Birliği ve Estonya İnsan Hakları Bilgilendirme Merkezi organizasyonlarının yöneticileri Estonya'daki Rus büyükelçiliği ve Rus dış işleri bakanlığı ile sürekli iletişim halindedir.[257] İstihbarat raporlarında Rusya'nın diaspora politikası Baltık ülkeleri tarafından propaganda politikası olarak algılanmaktadır. Özellikle Baltık cumhuriyetlerinde Rus fobisinin artmasını Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetleri olan ülkelerde kalan azınlıklar üzerinde hamilik iddia etmesi yani *Ruski Mir* siyaseti güçlendirmiştir.

3.3. Aktörlerin Sorunlara Yaklaşımı

Rusya ile AB ilişkileri ele alındığında bölgesel rekabetin arttığı sonucuna varılmıştır. Bugün Baltık ülkelerinin AB üyelik sürecinin tamamlanmış olması AB ve Rusya'nın bölge üzerindeki rekabetinin bittiği anlamına gelmemektedir. Baltık bölgesinin başta jeopolitik konumu olmak üzere Rusya için önemi devam etmektedir. Bu yüzden Rusya faktörünün entegrasyon mücadelesinden tamamen çekildiği ya da mücadelenin bittiği söylenememektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere bölgede Rusya'nın hala ilgilendiği çıkarları mevcuttur ve bu çıkarlar Baltık devletleri tarafından tehdit olarak algılanır. Baltık devletlerinin AB üyeliği bölgesel sorunlara Avrupa Birliği ülkelerini de eklemiştir. Rusya kaynaklı sorunlar AB'nin geneli açısından farklı anlamlar taşırken Baltık devletlerinde farklı anlamlara sahiptir. Bu yüzden sorunların üç taraflı bir yaklaşımla değerlendirilmesi tercih edilmiştir.

3.3.1. Baltık Ülkelerinin Yaklaşımı: Rusya Baltık Bölgesinin Güvenliğini Tehdit Ediyor

Baltık ülkelerinin resmi kaynaklarında geçen Rusya kaynaklı endişeler özet olarak 5 konuda yoğunlaşmaktadır. Bunlardan ilki Sovyet geçmişinin Baltık ülkelerinde canlandırılması endişesidir. Baltık ülkeleri SSCB'den ayrıldıktan sonra

[256] **Security Police of Estonia**, Annual Review, Tallinn, 2005, s.y.
[257] **Security Police of Estonia**, Annual Review, Tallinn, 2005, s.y.

Sovyet geçmişinin üzerine kesin bir çizgi çekmiştir. "Sovyet işgali" Baltık devletlerinin milliyetçi tutumlarını besleyen bir söylemdir. Baltık devletlerinin bağımsızlık süreci diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinkinden farklı şekillenir. Nitekim Baltık devletleri en başta "eski Sovyet cumhuriyeti" etiketinden kurtulmak için çabalamıştır. Sovyet mirasının bir eleştirisi olarak bugün Avrupa ve Rusya'da Nazi Almanyası'nın yenilgisi olarak kutlanılan 23 Ağustos tarihi Baltık ülkeleri tarafından kurtuluş günü olarak görülmez aksine işgalin ve acının başlangıç tarihi olarak görülür. 2005 Mayıs'ında Kızıl Ordu onuruna Moskova'da düzenlenen geçit töreni için Letonya başbakanı Vike-Freiberga bu törenin bir şenlik olmayacağını belirterek *"Nazilerin yenilgisi ülkemin kurtuluşuyla sonuçlanmadı. Bunun yerine, üç Baltık devleti, Letonya, Estonya ve Litvanya, bir başka yabancı, totaliter rejim -Sovyetler Birliği tarafından acımasızca işgal edildi."* sözlerini sarf eder. 1945'te Sovyet ordusunun gelişi Solcular tarafından "özgürlük" olarak ifade edilirken, milliyetçiler tarafından "işgal" olarak ifade edilir.[258] Avrupa-Atlantik hattı ile yakınlaşmak salt güvenlik kaygılardan kaynaklanmamakta aynı zamanda dış politika kimliğinin kurulması için de araçsallaştırılmaktadır. İkinci bölümde aktarıldığı üzere AB'nin genişleme politikası bölgesel hegemonya pratiklerinin bir yansımasını teşkil eder. Buradan hareketle Baltık ülkeleri bir hegemonik güçten diğerine geçerken bağımsızlık peşinde değil; güvenlik kaygısı taşır yorumunu yapmak mümkün olabilmektedir. Esasında NATO güvenlik çatısı olarak değerlendirilirken, AB aidiyet ve kimlik çatısı olarak görülür. Baltık devleti kaynaklarına göre Sovyet zamanı Baltıklar Rusya tarafından işgal edilmiştir. Bugün işgal tehlikesi mümkün olmasa da bu faktör Baltık halkında psikolojik olarak rahatsızlık yaratır. İkinci olarak coğrafi yakınlık da Rusya'ya psikolojik baskı yolunu açmaktadır ve bu durum Baltıkları kaygılandırmaktadır. Örneğin sınırda Rus ordusunun varlığı ve eylemleri Baltık devletlerinin her daim tetikte olmasına neden olur. 2017 yılında Rusya'nın Baltık sınırında gerçekleştirdiği askeri tatbikatlar Baltık ülkelerinin tehdit algısını AB'nin diğer üyelerinden daha fazla tetiklemiştir. Tatbikatın senaryosuna göre Belarus'ta gerçekleşen bir "renkli devrim" sonucunda Rusya olaylara müdahale eder. Müdahale konvansiyonel bir çatışmaya dönüşür ve en sonunda ise nükleer bir savaşa yol açar.

[258] Spiegel Online, "World War II Rewriting Latvian History" https://www.spiegel.de/international/spiegel/world-war-ii-rewriting-latvian-history-a-353803.html

Bu senaryo Estonya'nın 2018 raporuna göre Baltık ülkelerine yapılacak muhtemel bir müdahalenin simülasyonudur.[259] Üçüncü olarak Letonya, Litvanya ve Estonya'nın silahlı kuvvetleri Rusya gibi büyük bir ülkenin kuvvetlerinin yanında oldukça zayıf kalmaktadır. Rusya karşısında caydırıcı bir güce sahip değildir. Ayrıca Baltık ülkelerinin hiç birisi NATO'nun çekirdek üyesi değildir. Baltıkların güvenlik kaygıları pek çok NATO ülkesi tarafından paylaşılmamaktadır. Dördüncüsü enerji konusudur. Bu üç devlet de Rusya'dan gelen enerji kaynaklarına yüksek oranda bağımlıdır. Ve bu bağımlılığın Rusya tarafından sömürülmesi endişesi taşırlar. Son olarak ve en önemlisi Estonya, Letonya ve Litvanya'daki etnik Rus azınlık endişe verici bir faktördür.[260] Rusya tarafından kontrol edilen medya araçları Baltık ülkelerinin hem uluslararası imajına hem de devlet bütünlüğüne tehdit olma potansiyeli taşır. Sovyet nostaljisi yaparak Rus azınlığın gözünde Baltıkların bağımsızlığını küçük düşürür. Sadece azınlık halkına karşı değil devlet temsilcilerini arasında da anti-NATO ve anti-Avrupa eğilimlerini canlandırmak için faaliyetlerde bulunur.[261] Sosyal medya ve internet siteleri üzerinden de Rus propagandası yapılmaktadır.[262] Letonya da Rusya etkisinin basın yayın araçlarıyla yayıldığına dikkat çeker. Medyada gündeme getirilen olaylar ve haberler Rus propagandası yaparak Rusya'nın diaspora politikasının bir parçası olarak da kullanılır. Letonya'da izleyici kitlesine sahip olan ve Rus iş adamlarına ait bazı kanallar Rus propagandasına destek verir.[263] Baltık ülkelerinde faaliyet gösteren Rossiya Segodniya ajansı Ukrayna krizinden sonra AB yaptırımlarına uğramış ve Letonya'da yasaklanmıştır. *Baltnews.lv* ve *Sputnik Latvia* da Rusya kaynaklı yayın yapan popüler haber siteleridir.[264] Letonya Rusya kaynaklı basın yayın araçlarının yanlış bilgilendirme yaptığını ileri sürer. 2017 kaynaklarına göre o haberlerden bazıları:

---

[259] Estonian Internal Security Service, Annual Review, 2018, s.8.

[260] Rod Thornton ve Manos Karagiannis ,"The Russian Threat to the Baltic States: The Problems of Shaping Local Defense Mechanisms", **Journal of Slavic Military Studies**, 2016, Vol.29, No.3, s.340-341

[261] State Security Department of Lithuania, "National Threat Assessment", Vilnius, 2015, s.8.

[262] Bu sitelerden bazıları: *ekspertai.eu*, *ldiena.lt*, *sauksmas.lt*, *revoliucija.org*, *slfrontas.lt*, *sarmatas.lt*, *versijos.lt* and *laisvaslaikrastis.lt*

[263] Letonya'daki popüler tv kanalları: *Первый канал(pervii kanal), "НТВ-Мир" (ntv mir), "Рен ТВ" (ren tv), Россия-РТР, (rossiya rtr)*, kaynak: Latvian Security Police 2018, Annual Report for 2017, Riga, s.24.

[264] **A.e.**

"Letonya Rusya'ya karşı askeri saldırı için NATO'nun bir hazırlık alanıdır", *"Letonya kendi halkı tarafından varlığı ve bağımsızlık hakkı sorgulanan başarısız, ekonomik olarak zayıf ve istikrarsız bir ülke"*, *"Ekonomik gelişme olanağı yalnızca Rusya'ya bağlı olan ülke"*, *"Ülkelerindeki Rusların haklarını gözetmeyen etnik milliyetçi, Rusfobik rejim"*, *"Faşizmin ve Nazizm'in yeniden uyandığı ülke"* gibi doğruluğu Letonya tarafından reddedilen haberler yapılmıştır.[265]

Ortodoks kilisesi ve dini değerler de Rusya'nın bir yumuşak gücü olarak hem Avrupa'da hem de spesifik olarak Baltık ülkelerinde etki aracı olarak kullanılmıştır. Nitekim Putin döneminde devlet ideolojisinin bir parçası haline gelen Ortodoksluk müessesesi ideoloji ve değer temelinde Batı ile Rusya arasındaki anlaşmazlığa kanıt sunmak için çabalar. Rusya'nın yönlendirdiği dini hareketler Rus devletinin yayılmacı ideolojisini taşırlar ve Rusya'nın "agresif" politikasını desteklerler. Bu doğrultuda çalışan dini hareketler Litvanya'nın ulusal güvenliğine tehdit oluşturmaktadır.[266]

Baltık ülkeleri AB'nin Komşuluk Politikası bağlamında özellikle BDT ülkeleriyle ilişkilerine önem verirler. 2004'ten bu yana Baltık ülkeleri dış politika hedefleri arasında AB'nin doğu komşularının siyasi geçişlerinin teşvik edilmesi önde gelen stratejilerdendir. AB'ye üyeliklerinden bu yana kendi ulusal çıkarlarını birliğin dış politikasına yerleştirmeye çalışan Baltıklar, AB ve Rusya arasındaki ortak komşuluk bölgesinde demokratik reformları destekleyerek uzun vadede demokrasi etkisinin Rusya'ya doğru yayılma göstereceğini tahayyül eder.[267] Rusya'nın entegrasyon politikalarına da yer veren Litvanya Rus ekonomisi sıkıntı yaşamaya devam ettiği sürece Avrasya ekonomik topluluğunun eski Sovyet devletlerine çekici gelmeyeceğini ifade eder. Ancak bu durumda da eski Sovyet devletlerinin bölgesel çatışmalarını kullanarak devletleri topluluğa girmeye zorla ikna eder. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bölgesel problemi bu amaçla kullanıldığı görülmüştür.[268] Raik, Baltık ülkelerinin demokrasi ve güvenlik arasında ikircikli bir tutum sergilediğini Ukrayna ve Belarus örnekleriyle açıklamaya çalışır. Raik'e göre Baltık devletleri bir

[265] Latvian Security Police 2018, Annual Report for 2017, Riga, s.26.
[266] **A.e.**, s.49.
[267] Kristi Raik Liberalism and geopolitics in EU–Russia relations: rereading the "Baltic factor", **European Security**, C.25, No.2, 2016, 244.
[268] Lithuania Threat Assessment 2015, s.12.

yandan demokrasinin olmadığı ülkeleri AB ye tehdit olarak tasvir ederken öte yandan güvenlik kaygılarıyla bu ülkelerin demokratik olmasa bile AB politikaları kapsamına alınmasına destek verir.[269] Burada Rusya'nın demokratik problemlerinden ziyade jeopolitik bir faktör olarak etkinliğinin problem yarattığı görülür. Baltıklar için artı olarak jeopolitik güvenlik kaygılarından ziyade tarihsel faktör de güvensizlik yaratır.

Baltık ülkeleri 2007 Bronz Asker krizinden sonra özellikle Rusya'nın siber saldırı tehdidi hakkında NATO ve AB'ye uyarıda bulunurlar. Estonya Tallinn şehir merkezinde 1947 yılında Sovyetler Birliği tarafından şehrin Nazi savaşındaki kaybedilenleri anmak için yapılan Bronz Asker heykeli etnik Ruslara Sovyet ordusunun zaferini hatırlatırken, Eston halka Sovyet işgalini hatırlatmaktadır.[270] Eston hükümeti bu anıtın radikal Rus azınlık tarafından etnik ayrımcılığı ateşlemek için kullanıldığını düşünerek şehir merkezinden kaldırtmak isteyince radikal bir grubun şiddetli protestosuyla karşılaşır. Olaylara ilişkin Rus medyasının haberlerinde Estonya hükümeti suçlanır. Olaylarda hayatını kaybeden Dimitri Ganin'in polis şiddetine kurban gittiği haberleri yapılır.[271] 2007'deki olay Rusya ve Baltık ülkeleri arasında sürüp giden anlaşmazlığın sebeplerinin pek çoğunu bir arada kanıtlamıştır. Tarih faktörü anıtın temsili üzerinden etkili olurken, etnik faktörler olayların büyümesinde etkili olmuştur. Rus medyasının propagandası ise Estonya'ya olumsuz bir imaj yüklerken, olayların hemen ertesinde Estonya kritik internet sitelerine erişimin siber saldırı sonucu kesilmesi okları Rusya'ya çevirir. Her ne kadar Rusya bu iddiayı reddetse de Baltık ülkeleri başta Estonya olmak üzere NATO ile siber alanda savunma kapasitesini güçlendirmek amacıyla masaya oturmuştur. 2008 yılında Estonya ve ABD ile birlikte Letonya, Litvanya, Slovakya, Almanya, İtalya ve İspanya'nın Estonya'da bir araya gelmesiyle "Siber Kale" kurulmuştur.

Ukrayna'daki gelişmelerin ise Baltık ülkelerinin tehdit algısını şiddetlendirdiği görülmüştür. Rusya'nın Kırım'a müdahalesi sonrasında Rus gücünün potansiyeli ortaya çıkınca Baltık ülkeleri AB'yi Rusya hususunda daha fazla sıkıştırmaya başlamıştır. Ukrayna krizi göstermiştir ki Rusya hem konvansiyonel hem de

[269] Raik, **a.g.e.**, s.247.
[270] Caşın, **a.g.e.**, s.189.
[271] **A.e.**

konvansiyonel olmayan araçlarla yakın çevresindeki devletlerin güvenliğini ve bütünlüğünü tehdit etmektedir. Estonya AB'yi yeni tehditler konusunda daha da bilinçlendirmeyi amaçlayarak Ortak Güvenlik ve Savunma politikasına şu şekilde katkılarını açıklamaktadır. AB'nin güvenlik açıklarını tespit etmek ve tanımlamak, hibrit tehditleri önlemek, üye devletlerin saldırılara dirençlerinin arttırılmasını desteklemek ve savunma bütçesinin etkin kullanılmasını sağlamak.[272]

Litvanya Rusya'nın güncel stratejileri olan küresel güç statüsünü kazanma ve eski Sovyet coğrafyasında etki kurmak gibi hedeflerini Avrupa'nın bütünlüğüne tehlike olarak görür. Litvanya Devlet Güvenlik Departmanı ve Savunma Bakanlığı altında çalışan İkinci Araştırma Departmanı'nın 2017 yılında ortaklaşa yayınladığı Ulusal Güvenlik Tehdit Değerlendirmesi'nde Litvanya güvenliğinin baş tehdidi olarak Rusya'nın agresif dış politikası gösterilir. Analiz raporu öncelikle Rusya'nın iç siyasal sistemindeki otoriter yönelim hakkında eleştirilerini ortaya koyar. Böylelikle bugün Rusya'da gözlendiği kabul edilen agresif dış politikanın iç siyasetin demokrasiden uzaklaşması ile ilişkilendirilir. Başkanlık gücünün tek bir kişinin ellerine bırakılması mantık dışı ve riskli eylemlere fırsat sunar.[273] Rus dış politikası hakkında ise özellikle 2014 Kırım'ın İlhakı sonrası yayınlanan tehdit değerlendirmesi eski Sovyet coğrafyasının jeopolitik rekabet sahasına dönüştüğü değerlendirmesini yapmıştır. Buna göre Rusya büyük güç statüsünü pekiştirmek amacıyla bu coğrafyada Batı etkisini ortadan kaldırmak istemektedir. Ukrayna'da devam eden agresif siyaseti bu hedefe yöneliktir.[274]

Baltık devletlerinin Sovyet geçmişinin bugün hem Rusya ile ilişkilerinde kritik gündem olması AB'ye entegrasyon süreçlerini de bu bağlamda etkilemiştir. Güvenlik kaygıları AB içerisindeki karar süreçlerine özellikle Rusya ile ilişkiler söz konusu olduğunda kendini daha çok hissettirmektedir. Bu kaygılar AB'nin karar süreçlerini etkilediği gibi Komşuluk Politikasına dahil olan ülkelere yaklaşımını da belirlemektedir. Ancak en ciddi tartışma NATO'nun askeri varlığını bölgeye aktarması üzerine yaşanmaktadır.

[272] Estonia National Security Concept 2017, s.9.
[273] State Security Department of Lithuania, "National Threat Assessment", Vilnius, 2017, s.4.
[274] State Security Department of Lithuania, "National Threat Assessment", Vilnius, 2015, s.11.

3.3.2.Rusya'nın Yaklaşımı: Yeniden Tamponlaştırma

Dış politika belgeleri incelendiğinde Rusya'nın Merkez ve Doğu Avrupa ile ilişkilerin kriz olgusunun dışında geliştirilmesi ve sorunların aşılması hedefini belirttiği görülmüştür. Baltık ülkeleri ile iyi komşuluk ve ortak iş birliği prensibiyle ilişkiler kurmak isteyen Rusya, bu ülkelerdeki Rusça konuşan azınlığın haklarını korunması şartını saklı tuttuğunu ifade etmektedir. Sergei Ivanov'un Münih'teki konuşmasında da Rusya'nın AB genişlemesini pozitif bir süreç olarak değerlendireceğini ve uzun vadede AB ile ilişkilerine olumlu katkıları olacağını ifade etmesi de beklentilerin karşılıklı olduğunu gösterir. Fakat Eski Varşova Paktı üyelerini içine alan Yeni Avrupa'nın Rusya ile ilişkileri eski Avrupa'da olduğu kadar sıcak değildir. Özellikle Baltık ülkeleri Kaliningrad'ın statüsü, kötü ekonomik şartlar, Moskova'nın askeri üssü olmaları sebebiyle Rusya'ya mesafelidir.

Putin döneminde Rusya'nın iç ve dış politikada radikal değişikliklere uğradığı barizdir. Küresel ve bölgesel kriz sahalarına aktif bir şekilde dönen Rusya özellikle 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, 2014 Kırım'ın ilhakı ve Suriye iç savaşındaki tutumu ile Batı dünyasının tepkisini çekmiştir. Ekonomik yaptırımlara rağmen Rusya, Ukrayna çatışmasındaki tutumunu değiştirmemiştir. Rusya'nın dayanıklılığı Avrupa'nın daha tutarlı ve güçlü bir politika izlemesini gerektirmiştir. AB'ye üyeliği Baltık devletlerini Ukrayna'dan farklılaştırmasına rağmen Rusya'nın son yıllarda Baltık bölgesine de baskı yaptığı görülmüştür. Hem AB hem de NATO gerek maddi yardımlarla gerekse de askeri desteklerle Baltıkların kaygısını dindirmeye çalışmaktadır. Yine de Baltık ülkeleri zaman zaman AB'yi Rusya'ya karşı ciddi önlemler almamakla suçlamaktadır. Estonya AB'nin kendi içerisindeki bağlarının Brexit, illegal göçler vb. sorunlarla zayıfladığı ve bu durumun Rusya'nın agresif siyasetini uygulaması için ortam sunduğu uyarısında bulunur.[275] Estonya'nın eski dışişleri bakanı Toomas Hendrik İlves Rusya'dan duyulan rahatsızlığın ciddiyetine dikkat çekerek *"Fransa ve Almanya'nın ABD politikasını sorun yapmayız. Ancak AB,*

[275] Estonia National Security Concept, 2017

Rusya'ya karşı bizim için tehdit oluşturacak bir politika izlerse, buna suskun kalamayız" ifadelerini kullanmıştır.[276]

2016 yılında NATO bölgeye füze sistemi yerleştirmeye karar verince bu önlemler Rusya'nın tepkisiyle karşılaşır. Her ne kadar bu yığınağın olası bir çatışmayı önlemek amaçlı bölgeye konuşlandırıldığı savunulsa da Rusya NATO'nun bu girişimini bölgenin gerginliğini arttırdığını düşünmektedir. Rusya'ya göre Batılı devletlerin bu yaklaşımı kendi saldırılarına meşruiyet sağlamak amaçlıdır.[277] Rusya'nın jeopolitik çıkarları analiz edildiğinde Baltık bölgesinin deniz üsleri üçlüsünü tamamladığı görülür. Kırım ve Suriye sırasıyla Karadeniz ve Akdeniz'e açılan noktalardır. Bu düzeneğin üçüncü ayağını ise Kaliningrad üzerinden Baltık bölgesinin kontrol edilmesidir.[278] Mackinder'ın Kalpgah teorisinde "tampon bölge" rolünü Doğu Avrupa üstlenmektedir. Bu tampon Rus merkezi savunmasının da başlangıcı olmaktadır.[279] Rus jetleri ise çatışma ortamından faydalanarak kimi zaman NATO hava sahasını ihlal eder kimi zaman büyük çaplı askeri tatbikatlarla üyelerin savunma kapasitesini test etmeye çalışır. NATO ile en uzun kara hattına sahip olduğu Baltık bölgesi Rusya açsından son derece önemli bir yer olduğu için buradaki NATO savunması AB güvenliğine doğrudan etki eder.

AB üyeliği gündeme geldiğinde Rusya özellikle azınlıkların durumunu öne sürerek kendi çıkarları lehine düzenlemelerin yapılması için çaba harcamıştır. Rus Dış Politikası belgesinde Baltık ülkeleriyle dostça ilişkilere vurgu yapılırken belgede geçen "Rusya Federasyonu Letonya, Litvanya ve Estonya ile iyi komşuluk ilişkileri ruhuna uygun bir iletişim kurmak ister. Ve karşılıklı çıkarların gözetilmesini talep eder. Rusya için en önemli konu Rusça konuşan azınlık nüfusun haklarının Avrupa hukuku ve uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak yönetilmesidir." maddesi ile Rusça konuşan azınlıkların durumunu dikkatle izlediğini de belli etmiştir. Putin'in dünyanın her yerindeki Rus milletinden sorumlu olduğunu ifade eden doktrini eski Sovyet coğrafyasında yeniden emperyalleşme sinyalleri taşımaktaydı. Bu doktrinden

[276] Kamalov, **a.g.e.**, s.61.
[277] Arıboğan, **a.g.e.,** s.149.
[278] Arıboğan, **a.g.e.,** s.150.
[279] Hekimoğlu, a.g.e., s.268.

hareketle Baltık devletleri Rusya'nın müdahalesinden çekinmektedirler.[280] Rusya'nın eski Sovyet devletlerinin karar alma mekanizmalarına daha fazla etki edebiliyor olması Baltık ülkelerini alarma geçirmiştir. Rusya'nın eski Sovyet devletlerindeki Rus diasporasına ilgisi burada farklı tartışmalara sahiptir. Baltık ülkelerindeki vatandaşları söz konusu olduğunda özellikle Estonya ve Letonya'daki azınlık Rusların haklarının korunmadığını ve Baltıkların demokrasi ve insan hakları kurallarına aykırı davrandığını dile getirerek Baltıkların imajını zedelemektedir.[281] Rusya ve AB arasında bir türlü çözüme kavuşamamış ve tamamlanmamış bir mesele olarak Rusça konuşan azınlıkların statüsü Rus dış politikasının önem verdiği bir konudur. Letonya'da 720 bin ve Estonya'da 406 bin civarında etnik Rus nüfusu olduğunu belirten Dış İşleri Bakanı Sergei Lavrov 2005 dış politika çıktılarının değerlendirmesini yaparken Avrupa üyesi devletlerde yaşayan vatandaşlarını korumak için her türlü çabayı göstereceklerinin altını çizmektedir.[282] Estonya ve Letonya'daki azınlık politikaları Rusya'nın sert eleştirilerine yol açmıştır. Rusya'nın Batı'nın kullandığı insan hakları, demokrasi gibi kavramları Batı'ya karşı argüman olarak kullandığı görülür. Baltıklardaki Rusça konuşan azınlıkların AB'deki "insan hakları" anlayışına uygun olarak korunması gerektiğini dile getirir. Hatta Letonya'da 1994'te düzenlenen vatandaşlık yasası "etnik temizlik" olarak gösterilmiştir.[283] Zira AB üyesi olmadan önce Estonya'da Vatandaşlık Yasası vatandaş olabilmek için, Estonca konuşabilme şartını öne sürdüğü için pek çok Rus ülkeden sürülme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Baltıklardaki Rus diasporasının Rusya tarafından yumuşak güç olarak kullanılması Rus ordusunun Baltık topraklarından çekilmesi sırasında da yaşanmıştır. Sovyet döneminden kalan ordularını geri çekmeye yanaşmayan Rusya; Letonya, Estonya ve Litvanya'da azınlık meselesinde istediği sonucu alana kadar direnmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Litvanya azınlıklara karşı daha yumuşak vatandaşlık politikaları izlemiştir. Bu sebepledir ki Litvanya'da Rus ordusunun çekilmesi büyük bir olay olmamıştır. Litvanya'nın kısmen daha uzlaşmacı olmasında Rusça konuşan azınlık nüfusunun görece az olması ve sadece birkaç Rus birliğin

[280] Arıboğan, **a.g.e,** s.145.
[281] Raik, **a.g.e.**, s.242-243.
[282] Sergei Lavrov FP Outcomes for 2005, http://www.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/418498
[283] Dedeoğlu**, a.g.e.**, s.180-182.

Litvanya'da kalması etkili olmuştur.[284] Ancak Letonya ve Estonya'da Rus orduları ve sınır problemleri 2000'li yıllara kadar taşınmış AB üyeliği sırasında da çok defa gündeme gelmiştir. Görüldüğü üzere Rusya havuç-sopa taktiği ile kendi çıkarlarına uygun sonuçlar almayı denemiştir. Baltıklarda kalan Rus askeri birliklerinin bölgeyi terk edip etmeyeceği bölgesel bir mesele iken küresel bir meseleye dönüşmüştür. Rusya, Baltıklardaki ordu ve Rus azınlık problemlerini birbiriyle entegre ederek pazarlık etmek için kullanır. Rusya Litvanya'yı azınlıklara karşı olumlu davranışlarından dolayı ordusunu sorunsuzca geri çekerek ödüllendirirken Letonya ve Estonya'nın sert vatandaşlık politikalarını Rusya'nın ordusunu geri çekmemesi ile cezalandırır. 2008 Rus dış politikasında sınır devletleriyle iyi komşuluk kurmak ve gerginliklerin azaltılması da ifade edilmiş ancak Rus diasporasının haklarını koruma hedefi Baltık ülkelerinde kuşku ile karşılanmıştır. Ayrıca Rus diasporasının Rus dili ve kültürünün yayılmasını destekleyen bir araç olduğu da dış politikada ifade edilmiştir. Yine azınlıklarla bağlantılı olarak Rus hükümeti Baltık ülkelerinin AB üyeliğinin demokratik süreçlerden tam anlamıyla geçmediğini ifade etmiştir. Dış İşleri'nin resmi sözcüsü Boris Malakhov 2003'teki bir açıklamasında Baltık ülkelerinde vatandaşlıktan çıkarılan nüfusa dikkat çekerek AB referandumunun sorgulamıştır. Malakhov, nüfusun ciddi bir kısmının oy verme sürecinden mahrum bırakıldığını ifade etmiştir.[285]

Baltıkların üyeliği Rusya'nın kendi lehine kullanabileceği başka fırsatlar da doğurmuştur. En bariz fırsat enerji sahasında görülür. Rusya'nın doğrudan Baltıklara karşı kullandığı enerji kozu dolaylı olarak Avrupa Birliğini de etkileyecektir. Baltıkların Rus enerjisine bağımlı olması Rusya'nın bölgesel çıkarları açısından fayda sağladığı gibi küresel siyasette pazarlık gücünü de arttırmaktadır. Ayrıca Rusya Baltık ülkelerini ajan ve piyon olarak görür ve böylece Avrupa-Atlantik kurumlarının gözünde Baltıkların konumunu zayıflatmaya çalışır.[286]

---

[284] David J. Galbreath & Ainius Lašas, The 'Baltic' Factor in EU–Russian Relations: In Search of Coherence and Co-operation in an Era of Complexity, **Journal of Contemporary European Studies**, Vol.19, No:2, 2011, s.263.
[285] https://www.mid.ru/en/web/guest/maps/ee/-/asset_publisher/mo1LgbIkJbRf/content/id/505378
[286] Kariman, **a.g.e.**, s.181.

Sovyet geçmişi Rusya ile Baltıklar arasında "özür polemiğine" dönüşmüştür. Rus hükümeti 1940 olaylarını Baltık ülkelerinin işgal edilmediğini aksine dönemin yöneticilerinin Sovyet ordusunu gönüllü daveti olarak savunurken, öte yandan Baltık devletleri Rusya'yı Sovyet mirasçısı olup 1940 olaylarından dolayı özür dilememekle suçlar.[287] Baltık literatüründe sıkça geçen kimlik temelli dış politika analizleri Hissi Haukkala'ya göre sınırlı bir açıklama sunar. Baltıkların AB ile entegrasyon çabaları sadece kimlik arayışının bir sonucu olarak değil; AB'nin Avrupa bölgesine sunduğu koruyucu kalkan olma ve dayanışma vaatleriyle de açıklanmalıdır.[288] Yani AB ve NATO -bilhassa NATO- Rusya karşıtı kurulmuş kurumlardır. Bu karşıtlık Baltık ülkelerinin dış politikasının köşe taşını oluşturmaktadır. Bu yüzden aslında Baltık devletlerinin AB üyeliğini kendi ulusal çıkarlarını bütün bir AB coğrafyasına yaymak amacıyla araçsallaştırdığı söylenebilir. Henüz üyeliğin ilk günlerinde Letonya Cumhurbaşkanı Vaira Vike-Freiberge Stockholm'deki Uluslararası Forumda Avrupa'ya komünist dönemde işlenen soykırım suçlarını değerlendirmesi için çağrıda bulunmuştur. Hem Nazi hem de Sovyet güçlerinin Baltık vatandaşlarına karşı soykırım suçu işlediğini, onları baskıyla, hapisle cezalandırdıklarını ve Sibirya'daki işçi kamplarına sürgün ederek acı içinde ve yavaş yavaş ölmelerine izin verdiklerini ifade etmiştir. Bu şekilde işlenen soykırım suçlarının değerlendirileceği Avrupa Parlamento Meclisinin açılmasına destek verdiklerini açıklamıştır.[289]

Genişleme Rus dış politikasının bölgesel önceliklerinin önemini arttırmış Baltık ülkelerini ciddi bir aktör olarak sahneye çıkarmıştır. Özellikle Baltık ülkelerinin çevrelerinde kendileri gibi Sovyet tecrübesi bulunan ama henüz AB üyeliğine ulaşamamış ülkelere rol-model teşkil eder. Bölgenin AB-Rusya rekabetine altyapı sağlaması ise Baltıkların entegrasyon sürecini bu bağlamda yeni sorularla gündeme getirmiştir. Baltık ülkelerinin tehdit algısının AB-Rusya ilişkilerine etkisi merak konusu olmuş, Rusya-AB ilişkileri söz konusu olduğunda Baltıkların AB dış politikası ve çıkarlarına ne kadar uyum sağlayabildiği sorgulanır olmuştur.

---

[287] Kariman, **a.g.e.,** s.180.
[288] Raik, **a.g.e.**, s.241.
[289] "President's Chancery" 26.01.2004 (Çevrimiçi) https://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/newsletters/latvia-towards-the-european-union/eu-no-18-january-2004 10.08.2019

3.3.3. AB'nin Yaklaşımı: Rusya Stratejik Bir Partner

AB Kopenhag Kriterleri ile bütün aday ülkeleri aynı ortak hedefe yönlendirse de üye her devletin kriterleri algılama ve kendi yapısına uygulama şekli değişiklik gösterir. Her yeni üyenin ulusal çıkarları ve siyasi öncelikleri genişleme sürecinde AB'nin karşılaştığı güçlüklerden birisidir. Küresel bir güç olma yolunda güçlü bir ortak dış politikaya sahip olma zorunluluğu hisseden AB öncelikle kendi içerisindeki çok sesliliği çözüme kavuşturmalıdır. Genel olarak AB'nin dış politikası iki ayrı güç odağı tarafından işletilmektedir. Bunlardan birincisi transatlantikçilerdir. Bu grupta İngiltere, İspanya, Portekiz ve Doğu Avrupa ülkeleri yer almakta; öte yandan Paris-Berlin hattı olan kıta Avrupası ülkeleri diğer güç odağıdır.[290] Bu grubun ABD'den bağımsız dış politika anlayışı ile kendilerini Atlantik şemsiyesi altında koruyacağını düşünen yeni üyelerin dış politika anlayışı zaman zaman AB içerisindeki bütünlüğü bozmaktadır. Nitekim Doğu Avrupa ve Baltıkların Rusya karşıtlığı AB'nin Rusya siyasetini çıkmaza sokmaktadır. Bu ülkeler Rusya'nın yakın çevre politikası, Rusya ile travmatik geçmiş, Rus azınlıklar gibi Rusya ilişkili konulardan etkilenmektedirler.[291] Ancak AB'nin bütün üyeleri Rus tehdidini aynı ölçüde algılamamaktadırlar. Zira Fransa ve Almanya diyaloğun geliştirilmesini savunurken, Baltık devletleri ve Polonya Rusya'nın -hibrit taktiklerine- daha savunmasız hissettikleri için diyalog her zaman en düşük seviyede kalmış hatta var olan diyaloğa zarar vermiştir.[292]

2004 Avrupa Genişlemesinin yarattığı yeni komşuluk ilişkilerini AB güvenliğini sarsamayacak şekilde ele almak ve ona göre politikalar üretmek AB açısından elzemdi. Doğu'daki en büyük komşusu Rusya bu bağlamda AB güvenliği ile doğrudan ilgiliydi. Rusya'nın NATO genişlemesine olduğu kadar AB genişlemesine sert tepki vermemesi bir anlamda bölgenin bütünlüğü ve entegrasyonu için büyük bir fırsattı. Burada en büyük sorumluluğu Rusya ile tarihi bağları olan ve yeni küresel düzende AB üyesi sıfatıyla devam eden Baltık ülkelerinin alması

[290] Yonca Özer "Tek Kutuplu Dünyada Çok Kutuplu Düzen Arayışları: Kutuplardan Biri Olma Yolunda Avrupa Birliği", (ed.) Yonca Özer, **a.g.e.**, s.78.
[291] Lamoreaux, **a.g.e.**, s.9.
[292] Facon, **a.g.e.**, s.23.

gerekliydi. Stratejik ortaklığa dayanan Rusya-AB ilişkileri yine bu yönde etme potansiyeline sahipken yeni üyelerin ortaklık ve iş birliği yaklaşımı AB'nin eski üyelerininkiyle farklılık içermekteydi.

Baltık devletlerinin Avrupa güvenliğini rahatsız eden bir konumda bulunması itibariyle AB genişlemesinin "güvenlik" odaklı felsefesine gerekçe sunmaktadır.[293] Baltık ülkesinin güvenliği sağlanmadan Avrupa bölgesinin güvende olacağı gerçekdışı bir beklentidir. Liberal teorinin demokrasi ve insan hakları terimleriyle altyapısını oluşturduğu Avrupa genişlemesi demokratik devletler birbirleriyle savaşmaz yorumundan hareketle de sınırlarını güvenlik altına almaya çalışır. Bugün demokrasinin AB'den sıkça eleştiri aldığı RF teorik olarak tehdit oluşturur.

Dolayısıyla eğer Rusya, AB içerisinde bir güvenlik zaafiyeti yaratmak isterse Baltıkları kullanarak bu amacına ulaşabilir. Bu yüzden hem NATO hem de AB yetkilileri Baltıkların üyeliği söz konusu olduğunda Rusya faktörünü hesaba katmak zorundadır. ABD eski Genel Sekreteri Madeleine Albright 2004'teki Riga ziyaretinde Baltıkların üyelik sürecinden duyduğu memnuniyeti dile getirirken Letonya'nın azınlıklar meselesinde gelişme kaydetmesi gerektiğini bunun yanında üyelikle birlikte Rusya ile ilişkilerin düzeleceğini umduğunu söylemiştir.[294]

Ortak dış politika çerçevesinde Rusya-AB ilişkilerinde AB'nin genel eğilimi liberal normlara dayalı olarak Rusya ile stratejik ortaklık geliştirmektir. Buna rağmen Baltık ülkeleri Rusya'nın dahil olduğu meselelere diğer üyelerden farklı bir reaksiyon gösterir. Rusya'yı tarihsel bellek ve kimlik paradigmaları üzerinden düşman olarak inşa etmesinin yanında son dönemdeki bazı gelişmeler Rusya'nın özellikle Baltık güvenliği açısından tehdit olduğu görüşünü kuvvetlendirmiştir. Buna kanıt olarak en başta Rusya'daki demokrasi ve insan hakları problemi öne sürülür. AB, Rusya'yı 2000lerin ortalarından itibaren sürekli olarak demokrasi ve insan hakları kavramına bağlılığını azalttığı gerekçesiyle eleştirmektedir. Fakat eleştirilerine rağmen AB ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini ya da ortaklığın bozulmasını tercih

[293] Caşın, **a.g.e.**, s.143.
[294] Resmi bilgi: http://www.president.lv/index.php?pid=2233&id=715 aktaran: (çevrimiçi) https://www.mfa.gov.lv/en/news/latest- news/newsletters/latvia-towards-the-european-union/eu-no-18-january-2004 10.08.2019

etmemiştir. Ve bu konuda Baltık devletlerinin yaptığı gibi çok ses çıkarmanın gereksiz olduğunu düşünmüştür.

Baltıklar Rusya'nın sürekli artan askeri kapasitesinden endişe etmiş ve Baltıkları Batı'dan koparacak askeri müdahale ya da savaş senaryoları üretmişlerdir. Ancak yine genel olarak AB dahilinde Rusya'nın Batı'ya karşı bir savaşa girişeceğine ihtimal verilmemiş ve Rusya tehdit olarak algılanmamıştır.

Batılı kaynaklara göre Rusya gün geçtikçe devlet yönetiminde realpolitiğe yaklaşırken, liberal değerlerden uzaklaşmaktadır. Liberal değerlerin en şiddetli savunucusu ve Rusya'nın en yakın komşusu olarak Avrupa Birliği organizasyonu son dönem yaşanan olayları öne sürerek Rusya hakkındaki endişelerini belirtir. Moskova'nın Batıya karşı davranışlarının Batı üzerinde gerçekten bir etki bırakıp bırakmadığını tespit etmek kolay olmasa da güvensizlik yaratmış ayrıca askeri güce başvuruyor olması güvenilirliğini sorgulatmıştır.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın bitişi sadece devlet birimini değil sistemin tümünü etkileyen sonuçlara yol açmıştır. Küresel güç dengesi değişmiş, sistem tek kutuplu olarak tahayyül edilmiştir. Hegemonya kavramı da tek kutupluluğu takiben yeniden tartışılmaya başlanmıştır.

Hegemonyadan ekonomik, askeri ve siyasi gücü elinde tutarak ve rakiplerini oyundışı bırakarak kendi küresel liderliğini pekiştirmesi beklenir. Ancak hegemonyanın en önemli meselelerinden birisi bu hegemonyanın nasıl sürdürülebileceğidir. 1990'lı yıllarda SSCB'nin çöküşüyle ABD küresel liderliğini ilan etmiştir fakat bu küresel gücü elinde tutmak kolay olmayacaktır. Rakipleri arasında bulunan AB ve Rusya Federasyonu kendi bölgesel etki alanlarını kurmak için çabalamıştır. Çünkü küresel güç olmanın yolu daha fazla bölgenin kontrolü ile mümkün olabilmektedir. AB'nin daha fazla ülkeyi kapsayarak genişlemesi ve entegrasyon projeleri rıza yoluyla hegemonya kurma fırsatı olarak algılanmıştır. Bunun yanı sıra Yaklaşık bir 10 yıl boyunca yeniden toparlanma süreci geçiren Rusya iç politikada sağladığı istikrarı dış politikada da göstermeye başlamıştır. Kendini çok kutuplu bir düzenin büyük güçleri arasında konumlandırma Rusya tek kutupluluğa karşı mücadele vereceğini her zaman dile getirmiştir. Yakın çevre politikası da bu mücadelenin bir aracıdır. Ancak 10 yıllık toparlanma sürecinde yakın çevre dediği eski Sovyet ülkelerinde Rusya'dan önce etki alanını genişletmek isteyen güçler kendini göstermiştir. İlk hamle AB ve NATO'dan Doğu Avrupa'ya yapılmıştır. Bu süreçte Rusya ile AB ilişkileri mecburi bir yakınlıktan ibarettir. Rusya ihtiyacı olduğu ölçüde AB'nin ekonomik desteklerinden yararlanmış, ABD hegemonyasına karşı denge kurmak stratejisiyle AB ile siyasi ilişkilerini gerçekleştirmiştir. Ancak eski doğu bloğu ülkelerinin Ab üyeliğini elde etmesi Rusya'nın bu stratejik yakınlığına çelme takmıştır. Yeni üyelerin Rusya'nnı sınırda kurmak istediği dengeyi bozmaya çalıştığı ve ABD'yi bölgeye çektiği görülmüştür.

Böylelikle eski Sovyet coğrafyası küresel güçlerin çıkarlarını çarpıştırdığı bir rekabet sahasına dönüşürken küçük ve güç kapasitesi düşük devletler kendilerini daha güvensiz hissetmeye başlamıştır. Baltık bölgesinin üç küçük ülkesi Estonya, Letonya

ve Litvanya İkinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi bugün de bölgesel rekabetten en fazla tehdit hisseden ülkelerdendir. Baltık devletlerinin endişesi AB ve NATO üyeliği ile yatıştırılmış görünmektedir. Fakat bölgenin stratejik konumu ve önemi bölgedeki rekabeti canlı tutmaktadır. Bölge SSCB yıkıldıktan sonra AB'nin Rusya sınırındaki ileri karakolu, ABD'nin ise tampon bölgesi olarak kullanılmaktadır. Bölgede artan Rus karşıtlığı NATO ve ABD'yi daha fazla bölgeye çekmiştir. Ancak Rusya bölgeyi yeniden kendi tampon bölgesi yapabilmek için lehine kullanabileceği birçok stratejik aracı kullanmaya devam etmektedir. Rus azınlıklar yoluyla Baltık devletlerinin iç işlerine müdahale edebilmekte, enerji kaynaklarıyla Baltık devletlerini zor durumda bırakabilmekte, Kaliningrad'ı askeri üs olarak kullanabilmektedir.

Avrupa genişleme politikası Rusya'nın bölgeden izole edilmesi ile sonuçlanmıştır. Kuşkusuz bu izolasyon resmini en çok arzulayan Rusya ile tarihsel düşmanlığı sürdüren Baltık devletleridir. Bu amaç Baltık devletlerinin bağımsızlıktan itibaren Rusya faktörünü sınırlarının ötesinde tutmak isteğiyle AB ve NATO'ya entegrasyonu şeklinde tezahür etmiştir. Geçen zamanla birlikte Rusya faktörünü daha fazla hisseden Baltık devletlerinin tehdit algısı son yıllarda daha da artmıştır. Rus dış politikasında Rusya'nın diaspora politikasına verdiği önem şiddetle vurgulanmış, Rusya'nın bütün Rus dünyasının koruyucu devleti olduğu ifade edilmiştir. Baltık ülkelerinin anayasal düzeninin ve devlet bütünlüğünün en kritik öğesini Sovyet zamanı gelen Rus azınlıklar teşkil eder. Azınlıklar doğrudan bir tehdit olmasa da Rusya faktörü devreye girdiğinde Baltık ülkelerinin AB ile bütünleşme sürecine etki ettiği yadsınamaz.

Baltıklar açısından bir diğer Rus faktörü güvenlik politikaları nezdinde hissedilmiştir. Bölgede NATO'nun artan faaliyetleri Rusya'yı engellemek yerine rekabeti daha da kızıştırmıştır. Füze Savunma Sistemleri hakkında anlaşmazlık sürerken öte yandan üç küçük Baltık devleti askeri yığınağa dönüşmektedir. Savunma kapasitesini arttırmaya çalışırken bölgenin güvenlikleştirildiği görülmüştür.

Baltık devletlerinin Rusya ile arasında köprü olmasını umut eden AB kısa zamanda Baltıkların bu çabayı baltaladığını fark etmiştir. Çünkü Baltık ülkeleri AB'nin Rusya ile ortaklık tutumunu AB bütünlüğüne tehdit olarak algılamaktadır.

Rusya'nın komşu çevresindeki dış politika davranışlarını agresif olarak değerlendiren Baltık devletleri AB'yi daha katı yaptırımlar için zorlamaktadır.

En nihayetinde şu anki durumda Rusya'nın gerek siyasi, gerek ekonomik ve en önemlisi de askeri araçlarını eski Sovyet ülkelerine doğru yönlendirdiği görülmektedir. Ukrayna ve Gürcistan'da yaşananların Baltık ülkelerinde de benzer senaryoların yaşanabileceği endişesini uyandırmıştır. Ancak Bronz asker krizinde olduğu gibi küçük bir krizde dahi AB ve NATO'nun bölgeye yoğun ilgi gösterdiği göz önüne alındığında Rusya'nın bu sınırları rahatça aşamayacağı görülür. Rusya'nın AB ve NATO üyesi ülkelere karşı daha temkinli olacağı göz ardı edilemez bir gerçektir. Yine de son zamanlarda artan sert siyasi söylemler ve sınır hattındaki askeri teşkilatlanmalar genişleme sürecinin bölgede beklenen huzuru yaratmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aktar, Cengiz:	**Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, (Der.) Cengiz Aktar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
Antonenko, Oksana & Kathryn Pinnick:	"The Enlarged EU and Russia: From Converging Interests to a Common Agenda". Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**, Londra, Routledge, 2005.
Aktükün, İlker:	(Der.)Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler Ve Dünya.**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004.
Barysch, Katinka:	EU-Russia Economic Relations, **Russia and The European Union**, Der. Oksana Antonenko ve Kathryn Pinnick ,Londra-New York, Routledge, 2005.
Bilener, Tolga:	"AB'nin Azınlık Hakları Anlayışı ve AB'ye Bütünleşme Sürecinde Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri", **Dünden Bugüne Avrupa Birliği,** Der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Kitapları, Ekim 2003.
Brzezinski, Zbigniew:	**Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005.
Büyükakıncı,Erhan:	"Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar" **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix Yayınevi,2004.
Caşın, Mesut H. & Yalçın, Cemre C. & Asal, Uğur Y.:	**Rusya'nın Baltık Ülkeleri Dış Politikası: İş Birliği mi Anlaşmazlık mı?**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Eylül 2017.
Dugin, Alexsandr:	**Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, 10.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2018.
Ergül, Osman:	"Rus Dış Politikasında Bölgeselleşme ve Rusya'nın Entegrasyon Stratejisi: Avrasya Ekonomik Topluluğu", **International Conference on**

	Euroasian Studies, Almatı, 2012, s.
Estonian Ministry of Foreign Affairs:	EU Enlargement and Estonia's Identity on the International Stage, (Çevrimiçi) https://vm.ee/en/news/eu-enlargement-and-estonias-identity-international-stage Erişim: 18 Ekim 2019.
Di Gregorio, Angela:	"Democratic Transition and Linguistic Minorities in Estonia and Latvia, **European Parliament**, April 2018 (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_IDA(2018)604952
Facon, Isabelle:	**"Russia's National Security Strategy and Military Doctrine and Their Implications for the EU",** European Parliament's Sub-Committee on Security and Defence, Brüksel, 2017. (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_IDA(2017)578016 Erişim: 18 Nisan 2019
Flenley, Paul:	"Russia and the EU: The Clash of New Neighbourhoods?", **Journal of Contemporary European Studies**, C.16, 2008, s.189–202
Gaddis, J. Lewis:	"Toward the Post-Cold War World", **Foreign Affairs**, 70, 1991, s.102–122
Galbreath, David J., & Ainius Lašas:	"The 'Baltic' Factor in EU–Russian Relations: In Search of Coherence and Co-Operation in an Era of Complexity", **Journal of Contemporary European Studies**, C.19, 2011, s.261–272.
Haukkala, Hiski:	"From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU–Russia Relations", **Journal of Contemporary European Studies**, C.23, 2015, s.25–40.

Hatipoğlu, Esra:	"Avrupa Birliği Rusya İlişkileri". **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Vol.9, No:1, 2001, s.
Hekimoğlu, Asem N.:	**Rus Dış Politikası- I**, İstanbul, Vadi Yayınları, 2007.
Eric Hobsbawn:	**Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, Çev.Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
Hosking, Geoffrey:	**Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21.Yüzyıla**, Çev. Kezban Acar, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
Kadar, Luca E. & Gasparini, Nicolo:	The European Union and Russian Federation, European External Action Service, Çevrimiçi: https://eeas.europa.eu/delegations/russia/35939/european-union-and-russian-federation_en 30 Haziran 2019
Kamalov, İlyas:	**Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008.
Kantarcı, Şenol:	Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı 'Koalisyonlar Dönemi Mi?'", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C.8, 2012, s.47–84.
Kariman Arabacı, Rabia:	"Russo-Baltic Relations After The Soviet Union", **International Journal of Russian Studies**, No.4/2, July 2015, s.175-187.
Kempe, Iris & Grotzky, Daniel:	Crossroads of Cooperation: The Future of EU-Russian Relations and The Impact of The Baltic States, **Lithuanian Foreign Policy Review,** Vol:19, 2007.
Kuczyńska-Zonik, Aleksandra:	"The Securitization of National Minorities in the Baltic States", **Baltic Journal of Law&Politics**, Vol.10, No.2, 2017, s.26–45.
Lamoreaux, Jeremy W., and David J.	"The Baltic States As 'Small States': Negotiating The 'East' By Engaging The 'West'", **Journal of Baltic Studies**, Vol.39, No.1, 2008, s.1-14.

Galbreath:	
Lynch, David:	"From 'Frontier' Politics to 'Border' Policies Between the EU and Russia". Oksana Antonenko & Kathryn Pinnick ed. **Russia and the European Union**. Londra: Routledge, 2005.
Mercan, Sezgin:	"Avrupa Birliği'nin Yeni Küresel Stratejisi'ni Anlamak", Der. Atilla Sandıklı ve Elnur İsmayil, **Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2017.
Nutt, Mart:	"The Establishment and Restoration of Estonian Independence and the Development of Estonian Foreign Relations", **Estonian Ministry of Foreign Affairs Yearbook,** 2007.
Nye, Joseph S., & David A. Welch:	**Küresel Çatışmayı ve İş Birliğini Anlamak**, Çev. Renan Akman, 4.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
Mammadov, Halit:	"Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini", **Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Araştırma İnceleme Dizisi,** Ankara, 2014.
Makaryev, Andrey:	"Russia, Ukraine and Eastern Partnership: From Common Neighborhood to Spheres of Influence?", **Insight Turkey**, C.16, No:3, Summer 2014, s.181-199.
Özer, Yonca (Der.):	**Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak: Gerçekler, Yanılgılar ve Beklentiler**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.
Musaoğlu, Neziha ve Özgöker, Uğur:	"Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona" **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Vol.4, No.8, 2008, s.73-98.
Polat, D. Şafak:	"NATO ve Rusya Federayonu'nun Yeni mücadele Alanı Karadeniz", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler

	Dergisi, Cilt 5, Özel Sayı, 2017, s.51-66.
Putin, Vladimir:	Russia at the Turn of the Millennium, 1999.
Raik, Kristi:	"Liberalism and Geopolitics in EU–Russia Relations: Rereading the 'Baltic Factor'", **European Security**, Vol.25, No.2, s. 237-255.
Sakwa, Richard:	"New Cold War' or Twenty Years' Crisis? Russia and International Politics", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol.84, No.2, 2008, s.241–267.
Sakwa Richard:	Putin and the Oligarchs, **New Political Economy**, Vol.13, No.2, 2008, s.185-191.
Sergunin, Alexander:	**Explaining Russian Foreign Policy Behavior: Theory and Practice**. Stuttgart, ibidem-Verlag, 2016.
Sönmez, A. Sait:	"Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015.
Sönmez, A.Sait:	"Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi", **Gazi Akademik Bakış**, C.3., Sayı:6, 2010, s.
Stent, Angela E.:	"Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, 60, 2008, 1089–1106.
Tellal, Erel:	"Eski Sovyet Coğrafyasında 'Devrimler'", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 60, (2015), 273–278.
Thornton, Rod, and M. Karagiannis:	"The Russian Threat to the Baltic States: The Problems of Shaping Local Defense Mechanisms", **The Journal of Slavic Military Studies**, 29, (2016), 331–351.

Tsygankov, Andrei P.:	"Vladimir Putin's Vision of Russia as a Normal Great Power", **Post-Soviet Affairs**, 21, (2005), 132–158.
Tüysüzoğlu, Göktürk:	"Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı:3, Ocak 2011.
Wendt, Alexander E:	"Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası", **Uluslararası İlişkiler,** C.10, Sayı: 39, Güz 2013, s. 3-43.
Yapıcı, Merve İrem:	**Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, International Strategic Research Organization (USAK), 2010.
	RAPORLAR VE RESMİ BELGELER
Rusya Dış İşleri Bakanlığı:	"National Security Concept of The Russian Federation", 10 Ocak 2000, Rusya Dış İşleri Bakanlığı Resmi Websitesi (çevrimiçi) http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/589768
Rusya Dış İşleri Bakanlığı:	"Russian Foreign Policy Concept", 28 Haziran 2000,(Çevrimiçi) https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm Erişim tarihi: 25.11.2018.
Delegation of the European Union to Russia:	"European Union and Russian Federation" EU External Action, (Çevrimiçi) https://eeas.europa.eu/delegations/russia/35939/european-union-and-russian-federation_en 01.07.2019
EU Commission:	EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten Years 2000-2010"(Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf 01.07.2019

İKV:	"AB Genişlemesi" (Çevrimiçi) https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281 10.07.2019.
T.C. Dış İşleri Bakanlığı AB Başkanlığı:	"Bir Bakışta AB: Avrupa Birliği'nin Genişlemesi"(Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin genislemesi_109.html 10.07.2019.
ABD Letonya Büyükelçiliği:	"History of Latvia" (Çevrimiçi) https://www.mfa.gov.lv/en/usa/culture/history-of-latvia-a-brief-synopsis 13.07.2019.
Estonya DİB:	Estonia National Security Concept, 2017.
Estonya DİB:	"EU enlargement and Estonia's identity on the international stage" Estonya DİB Resmi Websitesi (Çevrimiçi) https://vm.ee/en/news/eu-enlargement-and-estonias-identity-international-stage 14.07.2019
Estonian Internal Security Service:	Estonian Internal Security Service, Annual Review, 2018
Latvia MFA	"Latvia Towards The European Union No.18 January 2004" (Çevrimiçi) https://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/newsletters/latvia-towards-the-european-union/eu-no-18-january-2004
Latvian Security Police:	Latvian Security Police 2018, Annual Report for 2017.
Lietuvos Respublikos Seimas:	"Seimas and European Union" (Çevrimiçi) https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15790&p_k=2 14.07.2019.
State Security	"National Threat Assessment", Vilnius, 2016.

Department of Lithuania,	
State Security Department of Lithuania,	"National Threat Assessment", Vilnius, 2017.
Security Police of The Republic of Estonia	"Annual Review for 2005".
Joint Statement:	"Joint Statement on EU Enlargement and EU-Russia Relations", 27 Nisan 2004, Brüksel, **EU Neighbourhood Library** (Çevrimiçi) https://library.euneighbours.eu/content/joint-statement-eu-enlargement-and-eu-russia-relations
	İNTERNET KAYNAKLARI
İHA:	"Rus Uzmanlar AKKA Kararını Değerlendirdi" 19.07.2007 (Çevrimiçi) https://www.yenisafak.com/dunya/rus-uzmanlar-akka-kararini-degerlendirdi-56751 01.07.2019
BBC News:	http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3126100.stm 14.07.2019.
CVK (Central Election Commission Latvia):	"Referandum on Latvia joining EU" (Çevrimiçi) https://www.cvk.lv/en/referendums/referendum-on-latvia-joining-eu 14.07.2019.
DW:	"AB Üyeliği Sonrasında Baltık Ülkelerinde Durum" https://www.dw.com/tr/ab-%C3%BCyeli%C4%9Fi-sonras%C4%B1nda-balt%C4%B1k-%C3%BClkelerinde-durum/a-2524975-0 12.07.2019

EU Commission:	Eurostat Tables, Graphs and Maps (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00001
Latvijas Valsts Prezidents:	http://www.president.lv/index.php?pid=2233&id=715 Erişim tarihi: 10.08.2019
Spiegel:	"World War II Rewriting Latvian History" https://www.spiegel.de/international/spiegel/world-war-ii-rewriting-latvian-history-a-353803.html
The Guardian:	"Estonians vote for EU membership" (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/world/2003/sep/15/eu.politics
	YAYINLANMAMIŞ YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ
Akdağ, Zekeriyya:	"Dünya-Sistemde Çin'in Yükselişinin Hegemonya Çevrimleri Yönünden Analizi", İstanbul, 2019.
Yılmaz, Suheyla:	"Bağımsızlık Sonrası Dönemde Baltık Ülkelerinin Avrupa Birliği İle Bütünleşme Süreci: Litvanya Örneği", İzmir, 2019.

EKLER

Ek 1: Gizli Ek Protokolü İle Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı

Sovyetler Birliği ve Almanya arasındaki barış maslahatını pekiştirmeye öncülük etmesi gayesiyle Nisan 1926'da imzalanan Tarafsızlık Anlaşması'nın temel hükümlerine dayanarak, aşağıdaki anlaşmaya varılmıştır:

Madde 1: Taraf Devletler; ister münferit ister müşterek olarak birbirlerine yöneltilen olası bir saldırı durumunda, her türlü şiddet eylemi ve taaruzdan kaçınmaya mükellef kılınmıştır.

Madde 2: Taraf Devletler'den biri üçüncü bir devletin saldırısına uğradığı takdirde; diğer Taraf Devlet, bu üçüncü devletin saldırısını katiyen desteklemeyecektir.

Madde 3: Taraf Devletler'in hükümetleri, müşterek menfaatlerini etkileyecek hususlarda bilgi alışverişi yapmak ve istişare yürütmek maksadıyla gelecekte de mütemadiyen birbirleriyle irtibat halinde olacaktır.

Madde 4: Taraf Devletler'den hiçbiri, diğer tarafı doğrudan yahut dolaylı olarak hedef alan herhangi bir işbirliğine dahil olmayacaktır.

Madde 5: Taraf Devletler arasında şu veya bu şekilde bir ihtilaf baş göstermesi halinde; taraflar bu anlaşmazlığı gerektiği takdirde hakem heyeti kurarak, barışcıl yollarla çözecektir.

Madde 6: İşbu Anlaşma; vadesinin dolmasından bir sene evvel terakki edilmediği takdirde re'sen beş yıl daha yürürlülükte kalması kaydıyla, on yıl süreyle karara bağlanmıştır.

Madde 7: İşbu Anlaşma; mümkün olan en kısa sürede tasdik edilecek olup, icaz belgeleri Berlin'de takas edilecektir. Sözleşme, imzalandıktan hemen sonra yürürlüğe girer. (Aşağıda yer alan kısım, sözleşmenin beraberinde neşredilmemiştir.)

Gizli Ek Protokol*: Alman İmparatorluğu ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı vesilesiyle; tarafların aşağıda imzası bulunan tam yetkili elçileri, Doğu Avrupa'daki nüfuz alanlarının sınırlarını kapalı müzakere etmişlerdir.

Madde 1: Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya gibi Baltık Devletleri'ne ait topraklar mülki ve siyasi bakımdan yeniden düzenlendiği takdirde; Litvanya'nın kuzey

sınırı, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanlarını temsil edecektir. Bu bağlamda, Litvanya'nın Vilna Gettosu üzerindeki menfaatleri taraf devletlerce tanınmıştır.

Madde 2: Polonya toprakları mülki ve siyasi bakımdan yeniden düzenlendiği takdirde; Almanya ve Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanları Narev, Vistül ve San Nehirleri'nin hatlarını takriben sınırlandırılacaktır. Bağımsız bir Polonya'nın varlığını sürdürmesinin taraf devletlerin çıkarlarına uygun olup olmadığı ve bu devletin ne denli sınırlandırılması gerektiği gibi hususlar, ancak ilerleyen siyasi gelişmeler süresince kesin bir karara bağlanacaktır. Hükümetler, her halükarda bu sorunu dostane bir anlaşmayla çözecektir.

Madde 3: Avrupa'nın güneydoğusu hususunda, Sovyet tarafının Besarabya üzerindeki çıkarları göz önüne alınmıştır. Alman tarafı, bu bölgedeki siyasi kayıtsızlığını açıkça beyan etmiştir.

Madde 4: İşbu Protokol, her iki tarafça da katiyen gizli muamele görecektir.

Moskova, 23 Ağustos 1939.[295]

Alman İmparatorluğu Adına, V. Ribbentrop

Sovyetler Birliği Tam Yetkili Elçisi, V. Molotov

Rusça Aslından Çeviren: Şevval PARLAK

Kaynak: Suheyla Yılmaz, "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Baltık Ülkelerinin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Süreci: Litvanya Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019, s.96-97

[295] Kaynak: Suheyla Yılmaz, "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Baltık Ülkelerinin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Süreci: Litvanya Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019, s.96-97.